

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЈУЛ - СЕПТЕМБАР

1 9 5 5

Уређивачки одбор:

Главни и одговорни уредник: др. Михаило Константиновић.
Чланови: др. Јован Ловчевић, др. Милош Радојковић, др.
Радомир Д. Лукић, др. Андрија Гамс, др. Драгослав Јанковић,
Никола Срзентић, Драгаш Ђ. Денковић и Владан
Станковић.

САДРЖАЈ

I ЧЛАНЦИ

Др. Боривоје Познић: Расправљање заоставштине — —	257
Ђуро Павић: Извршење судских одлука о чувању, васпитању и издржавању дјеце — — — — —	266
Др. Јанко Ђ. Таховић: Проблем малолетника у кривичном праву — — — — —	280

II ДИСКУСИЈА

Др. Радомир Д. Лукић: Напомене о појму „владајуће класе“ — — — — —	304
Мирко Перовић: Присвајање и својина — — — — —	310
Арх. др. Драгомир Тадић: Заједнички гранични зид — — — — —	319
Никола Бошковић: О неким питањима у вези са управним спором — — — — —	320

III ПРИЛОЗИ

Др. Михаило Смирнов: Питање ревизије Варшавске конвенције о међународном ваздушном саобраћају — — — — —	329
---	-----

IV СУДСКА ПРАКСА

Др. Андрија Гамс: Службеност на непокретности у друштвеној својини — Административноправна ограничења својине — — — — —	334
Марија М. Тороман: Застарелост потраживања по основу права на издржавање — Позивање на застарелост — Претварање кратке застарелости у редовну — — — — —	339
Александар Давинић: Спорови око отказа односно исељења потстанара — — — — —	343
Др. Саво Стругар: Тешко и лако кривично дело — Отежавајуће и олакшавајуће околности — — — — —	349

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година III

Јули—Септембар 1955

Број 3

РАСПРАВЉАЊЕ ЗАОСТАВШТИНЕ

— Тумачење неких одредаба Закона о наслеђивању и
расправљању заоставштине —

I

По нашем новом Закону о наслеђивању од 25 априла 1955, заоставштина умрлог лица прелази по сили закона на његове наследнике у тренутку његове смрти (чл. 135). Другим речима, лица позвана на наслеђе постају наследници са тренутком смрти оставиоца. Према томе, нема никакве сумње да је нови закон прихватио у овом погледу принцип сасвим супротан установи тзв. лежећег наследства. Овај принцип садржан је не само у француском, него и у неким релативно новим грађанским законима, као што су немачки (§ 1942 Bürgerliches Gesetzbuch), швајцарски (art. 537 и 560 Code Civil) и совјетски (1). Прелаз заоставштине на наследнике од тренутка смрти оставиоца повлачи, пре свега, ту последицу да су наследници овлашћени да од тога тренутка, дакле и пре давања наследничке изјаве, располагају заоставштином. Приметимо одмах да располагање има ту последицу да се наследник који је заоставштином располагао не може више одрећи наслеђа (чл. 138). Од тренутка смрти оставиоца, дакле, наследници постају субјекти права и обавеза оставиоцевих, они су странка у спору из односа које је засновао оставилац. Питање како ће се поступити у случају кад треба покренути спор против или од стране наследника који нису познати, добило је одговор у чл. 134, ст. 1, новог закона. Текст ове одредбе може ипак да остави сумње, није сасвим јасно ко ће у таквом спору бити странка: непознати наследници које заступа привремени старалац, или сам привремени старалац са дејством према наследницима. Прво схватање има ту незгодну страну да се спор води против непознатог (па евентуално и непостојећег) лица. Друго схватање, опет, значи да парницу води лице које није странка

(1) По совјетском праву истакнути принцип важи само за присутне наследнике, тј. такве који се налазе у месту отварања наследства, чл. 429 Грађанског кодекса, Агарков—Генкин: Совј. грађ. право, књ. II, стр. 401.

у материјалноправном односу (2). Нама изгледа да би требало прихватити прво тумачење.

Принцип по коме заоставштина прелази на наследнике у тренутку смрти оставиоца, повлачи још једну значајну последицу по којој се нови закон разликује од предратног права. У чл. 218, ст. 3, (чл. 220, ст. 3) новог закона предвиђено је да ће суд о наследном праву заинтересованих лица одлучити према подацима којима располаже, ако та лица не дођу на рочиште за расправљање заоставштине, или ако до завршетка поступка не дају изјаву да ли се наслеђа примају или га се одричу. То практично значи да ће суд једно заинтересовано лице решењем о наслеђивању прогласити за наследника, ако ово његово својство проистиче из података смртвонице или из других података којима суд располаже, мада се то лице у току целог поступка држало пасивно. Овакво решење овог питања нужно проистиче из напред наведеног принципа: претпоставља се да је лице које је позвано на наслеђе, пошто је постало наследник у тренутку смрти оставиоца, то својство и задржало, ако га се није одрекло у поступку расправљања заоставштине. Сасвим супротно решење садржавало је наше предратно право. У Закону о ванпарничном поступку постојала је одредба (§ 93) по којој се заоставштина имала расправити не узимајући у обзир наследно право оних заинтересованих лица која на рочиште за расправу заоставштине нису дошла нити су благовремено дала изјаву да се наслеђа примају. Другим речима, узимало се да наследници који нису дали наследничке изјаве не постоје и заоставштина се расправљала са оним наследницима који су је прихватили. Оваква одредба одговарала је концепцији у којој лице позвано на наслеђе постаје наследник тек са даном изјаве о прихватању заоставштине, а не већ са даном отварања наслеђа. У основи оваквог уређења налазило се, дакле, схватање о лежећем наследству, владајуће схватање у науци и пракси која је полазила од Аустриског грађанског законика.

Иако, као што смо напред видели, давање изјаве с прихватања заоставштине нема у нашем данашњем наследном праву онај значај који је имало по предратном, ипак је давање такве изјаве предвиђено у Закону о наслеђивању. Разлог за ово лежи, по нашем мишљењу, у томе што овај закон предвиђа, као и наше предратно право, установу расправљања заоставштине (3), а свако расправљање (парнично или ванпарнично) захтева да се заинтересованим лицима пружи могућност да се о свом праву изјасне. У немачком и швајцарском праву заинтересовано лице се не позива да даје изјаву о прихватању наслеђа или о одрицању од њега. У тим правима предвиђен је рок до кога се наследник може одрећи заоставштине. У првом од ова два права тај рок износи шест недеља

(2) Тзв. *Prozesstandschaft* у аустриском праву. Један пример је био преузимање прекинуте парнице од стране управитеља стечајне масе, по чл. 6 предратног Стечајног закона.

(3) Уз резерву садржану у чл. 216.

(§ 1944 Bürgerliches Gesetzbuch), а у другом три месеца (art. 567 Code Civil). По истеку тога рока наследник остаје дефинитивно наследник. Нама изгледа да је овакво уређење потпуно у складу са принципом да заоставштина прелази на наследнике у тренутку смрти оставиоца, али не треба изгубити из вида да у немачком и швајцарском праву нема расправљања заоставштине, нити се доноси решење које на крају поступка има релативну правну снагу.

Поводом давања изјава о прихватању или о одрицању од наслеђа, поставља се, с обзиром на текст одредаба чл. 218, ст. 3, и чл. 220, ст. 3, питање до кога тренутка може заинтересовано лице дати овакву изјаву. По првој од наведених одредаба рекло би се да би се она могла дати до завршетка поступка расправљања заоставштине, а то значи и у трећем степену, док из друге од цитираних одредаба излази да се изјава може дати само до доношења одлуке у првом степену, дакле и после рочишта за расправљање заоставштине. Ми бисмо ово питање решили тако да се изјава може дати до доношења одлуке у првом степену. Супротно решење значило би уствари да се заинтересоване странке лишвају једне или чак двеју инстанца, или да би виша инстанца, кад јој стигне оваква изјава, била дужна да врати првој инстанци цео предмет. И једно и друго тешко се може примити. Кад кажемо да се, по нашем мишљењу, може изјава поднети до доношења одлуке у првом степену, онда мислимо да заинтересовано лице може то учинити и у току спора на који је оставински суд упутио странке, па и после окончања тога спора.

II

У начину на који је регулисан поступак у случају супротних наследничких изјава, лежи значајна разлика између нашег предратног и данашњег права. Док је по предратном праву суд упућивао на парницу наследнике кад год се њихове изјаве узајамно искључују или ограничавају (§ 98 Закона о ванпарничном поступку), дотле ново право стоји на принципу да ванпарнични суд упућује претенденте на парницу само кад су између њих спорне чињенице од којих зависи њихово право (чл. 223). Ако, пак, међу наследницима нису спорне чињенице на којима они заснивају своје претензије, него постоји спор о примени прописа, тај спор решиће сам ванпарнични суд решењем о наслеђивању по закључењу расправе заоставштине. Од овог принципа закон предвиђа отступања, садржана у чл. 225. На та отступања још ћемо се вратити, задржимо се засад на самом принципу који је од особитог интереса. Поставља се питање који су мотиви за овакво уређење. По нашем мишљењу, они леже у тежњи за убрзањем расправе заоставштине. Та ће се расправа брже свршити ако спорна питања примене правних прописа решава сам ванпарнични суд, него ако

се за њихово решавање претенденти упућују на парницу. Кад је, међутим, у питању спор о чињеницама, захтев брзине поступка морао је уступити место принципу материјалне истине, а за његово остварење пуну гаранцију пружа оцена доказа од стране већа. Због тога се у случају спора о чињеницама претенденти на наслеђе упућују на парницу.

На тај начин, према данашњем стању нашег права, имамо две инстанце ако је реч о чињеничном стању, а три инстанце ако је у питању спор који се тиче примене прописа (чл. 185 Закона о наслеђивању) (4). Напр. док је за чињенични спор, чија вредност не прелази 100.000 динара, надлежан средски суд као парнични у првом, а окружни у другом степену, дотле је за спор о примени прописа, који има исту вредност, надлежан у првом степену средски суд као ванпарнични (оставински), у другом окружни, а у трећем врховни суд народне републике. Ово може изгледати необично. Исто тако необично може изгледати да за чињенични спор милионске вредности постоје само две инстанце, а за спор о примени права, који може имати малу вредност, постоје увек три инстанце. Међутим, кад је реч о консеквенцама које у погледу надлежности повлачи нови режим регулисања супротних наследничких изјава, треба имати у виду да се строга доследност принципима надлежности морала овде повући пред једним оправданим разлогом целисходности.

Разликовањем међунаследничких спорова на спорове о чињеницама и на оне о праву, искрсава пред нас опет стари проблем: шта је чињенично, а шта правно питање? Истина, овај проблем био је у нашем предратном праву везан за правни лек ревизије у парничном поступку, али мислимо да се он поводом уставне упућивања наследника на спор поставља на исти начин. Око проблема шта је чињенично а шта правно питање, ломила су се копља дуго времена и у науци и у пракси. У науци тај проблем ни до данас није у свима појединостима решен на начин који не оставља никакве сумње. Ни пракса по овом питању не показује увек доследност. Према стању новије науке, узима се да постоји спор о примени права кад се тај спор тиче тзв. горњег става у судском силогизму. То значи да ћемо несумњиво имати пред собом правно питање кад се странке споре о смислу једне одредбе Закона о наслеђивању или о смислу (евентуално и о важности) неког другог закона на основу кога треба решити једно претходно питање од условљавајућег значаја за решење спора о наследном праву. Осим тога, имаћемо правно питање и кад један наследник подводи неоспорно чињенично стање под једну, а други под другу одредбу (спор о субсумцији). Ова група правних питања биће практично најчешћа. Поводом ове групе треба указати на разликовање које се у немачким и аустриским уџбеницима изводи код изјава

(4) Овом одредбом се у нашем грађанском поступку први пут уводи ревизија као правни лек против одлука другостепеног суда.

воље уопште (5). Примењено на изјаве последње воље, ово разликовање разумемо тако да би питање *садржине* тестаментa или легата, тј. питање *шта* је оставилац изјавио, било једно питање чињенично, и ако о томе међу наследницима постоји спор (напр. у случају усменог тестаментa, или несталог или уништеног писменог тестаментa), оставински суд упутио би их на парницу. Напротив, не би се радило о чињеницама, него о правном питању кад међу наследницима настане спор о *тумачењу* изјаве последње воље (напр., да ли је лице коме су одређене ствари остављене тестаментом наследник или легатар, да ли у једној тестаменталној одредби лежи искључење нужног наследника, да ли је наследник или други корисник у тестаменту довољно одређен итд.). Суд би, ако би се ово разликовање усвојило и за наше данашње право, оваква питања, настала у току расправе заоставштине, решио сам решењем о наслеђивању (чл. 228) (6). Питање је, међутим, да ли ће у погледу тумачења изјава последње воље наша пракса да крене овим путем. Воља тестаторова је једна животна чињеница и као таква у случају сумње треба да подлежи доказивању. Напр., један од наследника подноси низ писама оставиочевих, написаних после тестаментa, из којих се види да је воља тестатора била оно што тај наследник тврди. Може се с правом поставити питање зашто би изналажење воље тестаторове у једном оваквом случају улазило у област правне оцене а не у област чињеничног утврђивања (7). Штета је што по питању да ли је спор о смислу тестаментa чињенични или правни, Закон о наслеђивању није заузео изричан став. Из тога што такав спор није наведен међу примерима који су садржани у чл. 223, не може се са сигурношћу извести закључак да је по овом закону спор о смислу тестаторове воље увек

(5) Rosenberg: Lehrbuch des Deutschen Zivilprozessrechts, 3. Aufl., S. 497; Schönke: Lehrbuch des Zivilprozessrechts, 7. Aufl. S. 372; Nikisch: Zivilprozessrecht, 2. Aufl., S. 395; Pollak: System des Osterreichischen Zivilprozessrechtes, 2. Aufl., S. 606; Sperl: Lehrbuch der bürgerlichen Rechtspflege, I Band, S. 667.

(6) Предатна судска пракса по питању тумачења изјава воље не изгледа доследна. По једној одлуци Стола седморице, коју Горшић цитира, питање коју су вољу и намеру странке имале и изразиле није правно, док по другој, коју овај писац исто тако наводи, питање како треба тумачити тестамент спада у област правног оцењивања (Коментар II, стр. 384—5). Није јасно зашто би истраживање воље странака у случају уговора било чињенично питање, а истраживање воље оставиоца било правно! Слична сумња се појављује и код неких одлука аустриског Врх. суда. В. одл. од 11 новембра 1908, и ону од 25 новембра 1925 (Die Zivilprozessordnung und die Jurisdiktionsnorm, у редакцији Klein—Schauer—Hermann, 8. Aufl., S. 872 и 874).

(7) Можда у аутриској науци није остала довољно запажена Клајнова мисао да решење овог проблема код изјава воље зависи од тога којим се средствима цени садржина изјаве која је сумњива због нејасног начина изражавања. Ако се за изналажење смисла изјаве воље другостепени суд у датом случају служио само правилима о тумачењу изјава воље, реч је о правној оцени, а ако је у ту сврху изводио и доказе, онда постоји оцена доказа која се не може побјигати ревизијом (наведено код Најмана; Коментар II, стр. 1366). Примењен на расправу заоставштине по нашем Закону о наслеђивању, овај принцип би практично значио да би суд у случају спора о смислу тестаментa упутио странке на парницу ако о вољи оставиоца постоје доказна средства. Напротив, ако таквих средстава нема, него суд изводи о тој вољи закључак на основу правила о тумачењу правних послова или на основу закона мишљења, тумачење тестаментa дао би сам суд који расправља заоставштину.

правни а не чињенични спор. Свакако ће врховни судови народних република и Савезни врховни суд имати у својој пракси по овом питању једну стваралачку улогу.

У чл. 223, ст. 2, дати су примери чињеница које су међу претендетима на наслеђе најчешће спорне. Мислимо да је тај избор добар. С обзиром на данашње стање науке, треба приметити ово: док је спор о садржини тестаментa увек чињенични, докле спор о његовој пуноважности може бити било чињенични било правни. Чињенично је питање, напр., да ли је тестамент истинит, да ли је од изузетних прилика у којима је усмени тестамент направљен прошло 30 дана итд. Реч је, напротив, само о правној оцени кад један претендент тврди насупрот другоме да је тестамент непуноважан зато што не испуњава све захтеве у погледу форме (напр., у случају из чл. 71 сведоци се грешком суда нису потписали на самом тестаменту него на судском записнику). Исто то треба приметити и за однос који условљава право на наслеђе. Реч је о чињеничном спору ако, напр., један претендент на наслеђе оспорава постојање чињеница из којих други претендент, ванбрачни син оставиоцев, изводи да га је отац признао за своје дете. У истом случају реч је о правној оцени ако један претендент другоме не пориче постојање тих чињеница, али пориче да су оне такве да се из њих може извести закључак о признању ванбрачног очинства (чл. 23, ст. 3). Чињенични спор о томе да ли се неко одрекао наслеђа (чл. 223, тач. 5) наступиће у пракси врло ретко. Такав спор постојао би у случају кад је неко други, издајући се за наследника, дао суду изјаву о одрицању, или ако наследник тврди да са умрлим претком није никад закључио уговор о одрицању од наслеђа (чл. 136 и 140). Можда би био прикладнији пример који би се односио на чл. 138: чињеница о томе да ли је наследник располагао заоставштином и тиме лишио себе права да се од наслеђа одрекне (али правно је питање да ли у његовим изјавама и радњама стоји посао који има карактер правног посла располагања).

У примену права спадају и они случајеви у којима Закон о наслеђивању оставља суду да он оцени да ли су према околностима датог случаја испуњени услови за постојање једног животног појма, својства једног односа или ствари и сл. Да ли се из начина живота оставиоца и његовог брачног друга може извести закључак да је њихова заједница престала — чл. 27, тач. 3; да ли брачни друг, родитељ, нужни наследници имају нужних средстава за живот — чл. 28, 29 и 30; да ли одређени предмети служе за задовољење свакодневних потреба наследника који су живели у заједничком домаћинству са оставиоцем, или су то предмети знатније вредности (напр. уљана слика, тепих, радио-апарат); да ли ће се издаци које је оставилац учинио за школовање наследника после обавезног школовања урачунати у његов наследни део, итд.

— све су то питања за која нису предвиђена решења у одредбама овог закона, него их оставински суд решава према ставовима искуства, полазећи од оних елемената које закон предвиђа (8).

Код разлога за искључење и недостојност (чл. 47 и 131) треба, по нашем мишљењу, разликовати две групе: једну, коју чине кривична дела и другу, у коју улазе остали разлози. Код прве групе разлога, треба применити одредбу чл. 174, по којој се у поступку расправљања заоставштине примењују правила парничког поступка, уколико Законом о наслеђивању није друкчије одређено. То значи да је оставински суд везан правноснажном пресудом кривичног суда којом се утврђује постојање кривичног дела и одговорност наследника искљученог од нужног дела или онога наследника чија се недостојност истиче. Ако кривични поступак тече у време расправљања заоставштине, или ако се тек у то време постави питање постојања кривичног дела, оставински суд може, по правилима парничног поступка, сам решити то питање или прекинути поступак и сачекати завршетак кривичног поступка. Но, обазрив судија ретко ће доносити решење пре него што се на кривичном путу рашчисти питање постојања дела и одговорности. — У погледу друге групе разлога за искључење и недостојност важило би оно што смо рекли о чињеничном и правном питању. Како се понашао наследник према оставиоцу, то је чињенично питање, а да ли у том понашању лежи теже огрешење према оставиоцу (чл. 47, тач. 1), то је ствар правне оцене. Чињенично је питање да ли је наследник пружао оставиоцу средства за издржавање и колика су та средства била, а правно питање је да ли у величини тих средстава треба видети огрешење о законску обавезу издржавања (чл. 131, тач. 4).

Понекад може међу наследницима бити спорно и чињенично и правно питање. Напр., један наследник оспорава истинитост тестаментa, а за случај да суд нађе да је тестамент истинит, оспорава му пуноважност због недостатка форме. Или, наследник, чију недостојност други наследници истичу, пориче да постоје чињенице из којих они изводе да се огрешио о обавезу законског издржавања према оставиоцу, а за случај да се њихово чињенично тврђење покаже као тачно, пориче да се из њега може извести огрешење о поменуто обавезу. Други, евентуални приговор, као што су ови у наведеним примерима, може странка ставити и у току парнице на коју је упућена. У оваквом случају парнични суд решава о свима питањима, како чињеничним тако и правним. Друкчије је тешко замислити, јер пресуда треба да утврди међу странкама спора да ли тужилац уопште има наследно право а не да ли га има само с обзиром на спорне чињенице.

(8) Постојање чињеница из којих се изводи закључак да је брачна заједница између оставиоца и његовог брачног друга престала, јесте чињенично питање. Исто је тако чињенично питање која средства за издржавање имају брачни друг, родитељи и нужни наследници и колико та средства износе. Све су то чињенице које се у случају спора доказују.

Од принципа да оставински суд сам решава правна питања постоје, као што смо напред поменули, изузеци садржани у чл. 225. Поводом тач. 1 овог члана треба приметити да се ту мисли на случај кад један од наследника тврди да једна ствар у заоставштини у време отварања наслеђа није била оставиочева, него да је у то време припадала и још увек припада њему, наследнику, а други наследник то тврђење оспорава. Не може се замислити да би се наследници спорили о томе да ли једна ствар улази у заоставштину или припада неком трећем, ко не полаже право на наслеђе. Поводом чл. 225, тач. 1 и 2, може се поставити питање који су мотиви редакторе руководили да предвиде парнични пут и у оним случајевима у којима је спор ограничен на примену правних прописа. На то питање не видимо одговор, поготово ако се има у виду да је у случајевима из. чл. 225 спор о примени права релативно редак.

Одредба чл. 224 може својим текстом довести у сумњу да ли се упућивање на парницу предвиђа само за спор о чињеницама, или за сваки спор о праву на легат или о другом праву из заоставштине. Мислимо да нема разлога да се и у овој групи спорова не чини она разлика коју чл. 223 предвиђа за спорове о праву на наслеђе. Акцент одредбе чл. 224 је на томе да се поступак расправљања заоставштине неће прекидати у случају упућивања на парницу, али овом упућивању има места, као и у случају из чл. 223, само кад су међу наследницима спорне чињенице од којих зависи њихово право.

У погледу одређивања странке коју оставински суд упућује да подигне тужбу, постоји по новом закону, исто тако, значајна разлика према предратном праву. Док је предратно право разликовало поједине врсте основа позивања на наслеђе и решавало ово питање према рангу тих основа (9), дотле Закон о наслеђивању предвиђа да ће оставински суд упутити на парницу ону странку чије право сматра мање вероватним (чл. 226, ст. 1). Ово је једна широка формула којом се суду не пружају никаква мерила којима би се руководио при оцени питања чије је право мање вероватно. Нисме се заборавити (остављајући по страни отступања из чл. 225) да оставински суд упућује странке на парницу само кад је у питању спор о чињеницама, кад, дакле, решење питања о праву на наслеђе зависи од тога да ли постоје односно не постоје *чињенице* које у свом правном резултату дају право једној или другој странци. То, даље, значи да оставински суд треба без *доказног поступка* да цени које је од два противречна чињенична тврђења мање вероватно, па да странку која то тврђење истиче упутити на парницу. То није лак посао. Суд мора образложити зашто на парницу упућује претендента А а не претендента Б. (Странка којој оста-

(9) Ако су биле у опреци две наследничке изјаве, дате на основу правног наслова истог ранга, суд је упућивао на парницу онога наследника који би најпре морао обеснажити јачи наслов свога противника да би доказао своје наследно право (§ 99 Ванпарничног поступка).

вински суд својим решењем одређује тужилачку улогу има право жалбе и ревизије против тога решења — чл. 183—185.) Напр., један претендент тврди да га је оставилац неосновано искључио из наслеђа, поричући да се теже огрешио према оставиоцу. Други претендент тврди, напротив, да су се за живота оставиоцевог одиграле чињенице услед којих је оставилац првог претендента искључио, и наводи те чињенице уз предлог да искључење остане на снази. Кога ће од ове двојице оставински суд упутити на парницу? По предатном праву, овде би искључени наследник био упућен на спор, јер се он позива на закон као на основ позивања на наслеђе, дакле, на један основ нижег ранга, него његов противник. Могуће је да ће наша судска пракса у већини случајева оваква питања решавати тако да ће се добити исти резултат као и кад би се примењивала поменута правна правила предатног права, али је *de lege lata* битно да та правила више не важе. Принцип новог закона је у томе да суд у сваком поједином случају, према датим околностима, цени чије је чињенично тврђење мање вероватно. Не постоје прописана апстрактна мерила која би суд примењивао у сваком случају у сврху одређивања тужиоца. Суд је по новом закону у овом погледу слободнији, али је зато његова улога тежа. Услед тога што не постоје прописана апстрактна мерила по којима би суд одређивао која је странка слабија у праву, може доћи чешће до жалбе против решења о упућивању на парницу, а тиме се поступак расправљања заоставштине отеже. Ако суд упућује странке на парницу због спора о примени правних прописа (чл. 225), он ће улогу тужиоца дати оној странци за коју сматра да је слабија у праву на основу примене прописа. У оваквим случајевима, који су изузетни, улога суда је лакша.

Тужба коју по решењу оставинског суда један наследник подиже против другог је увек декларативне природе (*Erbrechtsklage*). То значи да је она увек управљена само на утврђење, па према томе треба и формулисати петит.

III

У погледу правоснажности решења о наслеђивању, нема разлике између предатног права и Закона о наслеђивању (чл. 234). Речи „које су учествовале у поступку“ могле би изазвати сумњу утолико што би се могле протумачити тако да се односе само на оне странке које су узеле активног учешћа у поступку, које су се одазвале позиву да учествују у расправљању заоставштине. Мислимо да наведене речи треба ипак тумачити у томе смислу да се оне односе на сваког учесника у расправљању заоставштине, дакле на сваког оног о чијем праву се у овом поступку решава. Правном снагом решења о наслеђивању нису обухваћени они претенденти који су били упућени на парницу па је нису покренули у одређеном року, као ни они које оставински суд није упутио на парницу, него је о њиховом праву сам решио, иако за то није био надлежан

(чл. 226, ст. 5). Правна снага решења о наслеђивању не противи се парници ни у случајевима из чл. 236—238. У свима оваквим случајевима може лице које себе сматра наследником подићи тужбу против држаоца заоставштине са захтевом да му заоставштину, или њен део, преда. То је тужба за чинидбу (Erbschaftsklage — чл. 144).

Др. Боровоје Познић

ИЗВРШЕЊЕ СУДСКИХ ОДЛУКА О ЧУВАЊУ, ВАСПИТАЊУ И ИЗДРЖАВАЊУ ДЈЕЦЕ

Проблем извршења одлуке суда о чувању, васпитању и издржавању дјеце (по чл. 68 Основног закона о браку), интересантан је како због неједнаке праксе наших судова тако и због неједнаких поставки и теориских закључака до којих се у рјешавању овог питања долази.

У првом реду поставља се питање да ли се дијете може силом одузети од родитеља код кога се налази и предати другом родитељу, онако како се одузима и предаје ствар, те да ли је правилна пракса оних судова који дозвољавају извршење у смислу правних правила бив. Закона о извршењу и обезбјеђењу која се односе на „изручење или давање покретних тјелесних ствари“ (§§ 301, 302). Или, треба тражити нека друга рјешења, као што чине неки судови кад дозвољавају извршење у смислу правних правила из § 308 истог закона која се односе на „издејствовања других дјелања или пролуштања или да се нешто трпи“.

Постоји, међутим, и мишљење по коме судови не би уопће били надлежни за извршење таквих одлука (1). Као разлог наводи се да се код одлуке суда о повјеравању дјетета на чување, васпитање и издржавање ради прије свега о конститутивној пресуди, која је, као и деклараторна, неизвршива. Према поменутој концепцији, конститутивним пресудама ниједна парнична странка, ниједан родитељ не обавезује се ни на какву чинидбу, нити се у пресуди предвиђа изнуђивање каквог одређеног понашања било које парничне странке, — као што је то случај код кондемнаторних пресуда које су управо због тога једино извршиве. Због тога, успостављање стања предвиђеног пресудом о разводу брака у погледу чувања, васпитања и издржавања дјеце могло би се провести само у новом посебном поступку органа старатељства, а на основу овлаштења из чл. 18 Основног закона о односима родитеља и дјеце. Пресуда о разводу брака у дијелу који се односи на чување, васпитање и издржавање дјеце, — због свог прејудицијелног карактера, — служила би као основ таквом посебном поступку. То више не би било „извршење“ судске одлуке, нити уопће било какав (па ни административни) извршни поступак, већ „саглашавање стања са

(1) С. Путник: Дете као предмет извршења, „Гласник адвокатске коморе за А. П. Војводину“, бр. 1/55, стр. 6—10.

правном ситуацијом створеном одлуком суда". Орган старатељства не би примјењивао брахијалну силу, већ користио помоћ старатељског савјета и друштвених организација.

У вези с напријед изложеним, потребно је обратити пажњу на нека питања, која су од интереса за рјешење овог проблема, као што су: о карактеру и извршивости пресуде о разводу брака у дијелу који се односи на чување, васпитање и издржавање дјетета; о предмету и садржају извршења такве одлуке; о дужностима и правима органа старатељства и извршењу његових одлука; те у вези с тим, о идеји посебног поступка за реализацију судске одлуке изван поступка принудног извршења.

I. Карактер и извршивост одлуке о чувању, васпитању и издржавању дјете.

Пресудом о разводу брака, у дијелу у коме се одлучује о чувању, васпитању и издржавању дјете, оснива се, конституира, једна нова правна и фактична ситуација и однос. Родитељско право, које садржајно обухвата и обавезе чувања, одгајања и издржавања дјете, а кога су до развода брака вршила оба родитеља, вршит ће у будуће онај коме дијете буде повјерено (чл. 13, ст. 1, Основног закона о односима родитеља и дјете). Права и обавезе родитеља (брачних другова) у погледу заједничке дјете која извиру из родитељског права, претрпјет ће извјесне промјене и фактична органичења. Овом одлуком мијења се не само међусобни однос родитеља у погледу вршења родитељског права према заједничкој дјети, већ се унеколико мијења и дотадашња правна и фактична ситуација дјете у односу према родитељима. То ће нарочито бити у случају кад се дјецa повјеравају трећој особи или установи (по чл. 68, ст. 2, Основног закона о браку).

Пресуда у дијелу у коме се одлучује о родитељском праву и његову вршењу, управљена је на заснивање, остварење не само правног но и фактичног стања, као посљедици нових правних односа насталих услед развода брака између родитеља међусобно с једне, и родитеља према дјети рођеној у том разведеном браку, с друге стране. Пресуда има за циљ да не само правно но и фактично регулира односе родитеља према дјети на начин којим ће оптимално бити задовољен интерес дјете и заједнице. Услијед тога и пресуда (тужба) са таквим садржајем доиџа спада у категорију конститутивне пресуде (и тужбе: Rechtsgestaltungsklage, Bewirkungsklage, action en constitution de droit). Њоме се тежи за стварањем промјена у постојећем правном поретку у смислу промјена које су већ настале у фактичним односима (2).

Поставка да је одлука о чувању, васпитању и издржавању дјете, као конститутивна, по своме карактеру неовршива, с тобо-

(2) В. др. Борислав Благојевић: Начела приватнога процеснога права, Београд, 1936, стр. 283, 289.

жњег разлога што се њоме ниједна парнична странка, у конкретном случају ниједан родитељ, не обвезује ни на какву чинидбу, а нити се у пресуди предвиђа изнуђивање каквог одређеног понашања било које парничне странке (као што је то случај код кондемпнаторне тужбе и пресуде — *Leistungsklage, Verurteilungsklage, action de condamnation*), није исправна. Исто је тако неправилно становиште, на коме се заснива споменута концепција, кад у питању извршивости изједначаје конститутивне и деклараторне пресуде. Истина је да су деклараторне пресуде, као посљедица тужбе на утврђење (*Feststellungsklage, action de reconnaissance*), доиста неовршиве. Али су могућности њиховог доношења ограничене: допустиве су само кад се ради о утврђењу, констатирању правнога у точно одређеним случајевима. Деклараторне пресуде по своме карактеру и намјени су дакле помоћне нарави и као такве су ограничено допуштене (правно правило из § 323 Грађанског парничног поступка) а нису допуштене кад год је могуће употребити кондемпнаторну тужбу (3).

Међутим, код конститутивних пресуда, а одлуке у погледу чувања, васпитања и издржавања дјете јесу претежно таквог карактера, имамо садржану и *наредбу* да правно и фактично стање буду доведени у сугласност са оним стањем, које је за такве случајеве у којима се ове пресуде доносе, одређено у позитивним правним прописима. Оне су усмјерене на зацнивање точно одређеног правног и фактичног стања међу парничним странкама. Због таквог свог садржаја и циља за којим иду конститутивне пресуде, исто као и кондемпнаторне, могу бити извршни наслови ако иначе испуњавају опће увјете који се траже за извршивост сваке пресуде (доспјелост и допустивост принудног остварења правног стања израженог у пресуди (4)).

Пресудом се точно утврђују дужности родитеља (разведених брачних другова) да сваки чини, односно не чини или пропушта подузимање оних радњи које би биле на уштрб оног фактичног стања које се на основу пресуде има тек остварити. То значи да су оба родитеља дужни подузимати читав низ радњи, односно трпјети попуштања да би испунили дужности наметнуте им пресудом. Без таквог њиховог дјелања односно пропуштања не може се остварити оно за чим пресуда иде, тј. да се дјеца чувају васпитавају и издржавају код одређене особе или установе и на одређени начин. Према томе, оба родитеља дужни су да чине све како би дошло до реализације стања које пресуда у интересу дјете и друштва конституира. Ниједан родитељ не смије чинити ништа што би осујетило, отежало или онемогућило остварење извршног наслова.

Из овога произлази да одлука о чувању, васпитању и издржавању дјете, кад би и била донесена у форми и са садржајем чи-

(3) В. др. Б. Благојевић: Начела..., стр. 287.

(4) В. др. Б. Благојевић: Систем извршног поступка, Београд, 1938, стр. 123. На принципу неизвршивости конститутивних пресуда стоји проф. др. Срећко Цуља: Грађанско процесно право, II, књига, Београд, 1938, стр. 3.

сте конститутивне пресуде, садржи и директне одредбе о обавези чињења односно нечињења сваке странке, дакле и будућег извршеника. Међутим, код овакве (конститутивне пресуде) извршеник није увијек у извршном наслову конкретно одређен (именован), као што је то случај код кондемпнаторних пресуда. Разлог томе јест тај што пресуде ове врсти (конститутивне по своме садржају), обавезују (и у активном и пасивном правцу) обе странке. Обавезе родитеља утврђене су на један опћи, генерални начин: одређено је коме се дјеца повјеравају на чување, васпитање и издржавање и какве су обавезе родитеља. Из овога одређивања лако је увијек утврдити што у свакој конкретној ситуацији треба да чини односно не чини поједини родитељ. Због тога код таквих (конститутивних) пресуда нема по правилу унапријед одређеног извршеника номинално, и пријетње примјене принудних мјера, које постоје ако већ не *expressis verbis* а оно свакако по нарави ствари, нису управљене према одређеном и именованом извршенику, већ према оној особи која ће се касније јавити у улози извршеника. Тко ће то бити у конкретном случају, овиси о томе која од странака (родитеља) пропусти да врши своје дужности. Према томе, тражилац извршења као и извршеник одређени су апстрактно. Из тога се још не може извести закључак да такве пресуде, донесене у конститутивној форми и садржају не би биле извршиве.

Поред тога треба имати на уму да је суд дужан, кад по чл. 68 Основног закона о браку одлучује о чувању, васпитању и издржавању дјеце из разведеног брака, да одлучи не само о правима већ и о дужностима родитеља, као и начину како ће их они вршити. Напосе, суд мора одредити како ће родитељ, коме дјеца нису повјерена, доприносити за њихово издржавање и тако извршавати своје обавезе из чл. 32, ст. 1, Основног закона о односима родитеља и дјеце. Ова дужност (а да у бракоразводној парници, одлучујући о томе коме ће се дијете повјерити на издржавање, одлучи и о доприносима за издржавање (по чл. 69 Основног закона о браку) не престаје ни у случају кад родитељ којему се дијете повјерава, пропусти тражити допринос за издржавање дјетета или га се чак и одрече (5). Уколико пресуда, извршни наслов, формално не би садржавала ове одредбе, мањкавости се могу накнадно уклонити било путем издања јавне или овјерене исправе, било путем судске пресуде која би се добила у поступку утврђења који би био покренут ради допуне извршног наслова, у смислу правних правила из § 15 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу.

Обзиром на ово обавезно утврђење обавезе и висине доприноса за издржавање, по чл. 69 Основног закона о браку, овај дио пресуде има прије кондемпнаторни но конститутивни карактер, јер се точно утврђују дужности одређене странке и предвиђају средства којима ће се изнудити одређено понашање. Стога одлука о чувању, васпитању и издржавању дјеце, будући да садржи уједно и

(5) Рјешење Врховног суда НР Хрватске од 27 априла 1953, Гж. 404/53.

одлуку о доприносу за издржавање, спада у ред тзв. комплексних, мјешовитих одлука, код којих се у тужбеном захтјеву налазе елементи различитог правног карактера. Такав случај имамо и код пресуда за утврђење, кад је у тужбеном захтјеву за утврђење укључен и захтјев за испуњење одређеног чињења или пропуштања, као посљедици утврђеног права и односа, — што је резултат процесне економије. Такве су, напр., тужбе за утврђење очинства и давање доприноса за издржавање.

Кад узмемо у обзир да се у одлуци о чувању, васпитању и издржавању дјеце ради по правилу о пресуди са комплексним захтјевом, у коме су, због одређивања доприноса за издржавање (по службеној дужности) садржани и елементи кондеминације, долазимо до закључка да пресуда са таквим садржајем, претставља ваљан извршни наслов, подобан да буде предметом судског извршног поступка (6).

II. О предмету и начину извршења одлуке о чувању, васпитању и издржавању дјетета

Под предметом извршења у ширем смислу, тј. предметом извршног поступка, сматрамо остварење права и овлаштења која извиру из извршнога наслова. Зато је извршни наслов (његово прибављање и касније реализација), централна точка цјелокупног тока судског остварења права. Поступак око доношења извршног наслова, као и касније, поступак око његове реализације, иако су два одвојена поступка, уствари су једна цјелина у материјалноправном смислу. Циљ обију поступака јест један: остварење права, правног овлаштења, путем института судске заштите.

Код разматрања питања о предмету извршног поступка, односно извршења у ужем смислу, неправилно је, обзиром на процесне форме у којима се остварење заштите јавља, одвајати захтјев и правна овлаштења која извиру из извршнога наслова, од средстава помоћу којих се и начина како се тај захтјев реализира. Због процесне одвојености поступка око прибављања и поступка око остварења извршнога наслова, које је неопходно обзиром на различите фазе кроз које пролази остварење захтјева, долази понекад до појмовног удаљавања од суштине и циља извршнога поступка. Губи се из вида првобитна сврха због које је уопће дошло до покретања поступка за прибављање извршног наслова. Иако је поступак око реализације извршног наслова одвојен од поступка око његовог доношења односно прибављања, што има за посљедицу процесну самосталност извршнога поступка, овај поступак може се кретати само у опсегу и границама егзистенције извршнога наслова и правних овлаштења која су у њему садржана.

(6) Слично и др. Вачмеђеји-Бранковић: Коментар југословенског извршног поступка, Нови Вечеј, 1932, стр. 34.

Ово је било потребно истаћи да би се видјело како је остварење захтјева који извиру из извршног наслова, предмет извршења и извршног поступка у цјелини (јер и овај има у току остварења одвојене фазе). Остварење, саглашавање фактичне ситуације правној, онако како је она призната и утврђена у извршноме наслову, претставља предмет извршења и циљ извршног поступка. Ирелевантно је да ли се ради о извршењу на стварима (покретним или непокретним) или правима. Предаја ствари јест само резултат остварења захтјева, тј. извршним насловом признатог права на дотичну ствар. Садржај извршног захтјева који произлази из извршног наслова може бити остварен само конкретном и адекватном дјелатношћу обавезаних особа, чињењем или нечињењем, трпљењем или пропуштањем.

Из овога произлази да није оправдано под „предметом“ извршења сматрати сам објект на коме се проводе радње извршења или помоћу кога се задовољава захтјев који произлази из извршног наслова (7). Томе се има приписати што се, потпуно погрешно, говори и о дјетету као „предмету“ извршења. Такав третман није правилан са гледишта циља и садржаја извршног поступка. Код повјеравања дјетета на чување, васпитање и издржавање није циљ и сврха поступка прибављање или одузимање дјетета, већ осигурање његова васпитања и издржавања у његовом властитом и друштвеном интересу. А повјеравање, предаја дјетета овом или оном родитељу јесте само средство да се тај примарни циљ постигне.

Према томе, код извршења пресуде у дијелу који се односи на чување, васпитање и издржавање дјете из разведеног брака, предмет — објект извршења нису дјеца. Повјеравање дјете је онај захтјев који је предмет извршења. Тај захтјев не мора, као што смо видјели, припадати конкретно одређеном тражиоцу извршења. Он се јавља и као захтјев заједнице која има оправданог интереса да се брине о особама које се налазе под нарочитом заштитом друштва и закона. Зато се о чувању, васпитању и издржавању дјете у поступку и пресуди којом се брак разводи, одлучује по службеној дужности и без конкретног захтјева парничних странака (чл. 68 Основног закона о браку). Услијед тога је могуће да се у улози формалног тражиоца извршења појави и одговарајући друштвени орган, — орган старатељства (8). То ће бити нарочито у случају кад једна или обје странке (родитељи) не извршују обавезе према заједничкој дјечи из разведеног брака у духу судске пресуде, или ако родитељ коме би припадало право да тражи извршење, из било којих разлога, не би хтио или могао захтијевати из-

(7) Ову концепцију заступа и проф. др. Пуља у цит. дјелу, стр. 22, кад допушта да и личност стараника може бити предмет извршења. Међутим, очито је да стараник никада није објект присилних мјера у извршном поступку, већ је то увјек извршеник који га бесправно задржава.

(8) У коме случају није потребно подношење доказа о наступилој сукцесији у смислу правног правила из § 14 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу, јер овђе орган старатељства не наступа у улози заступника тражиоца извршења, већ у улози заступника друштвеног интереса.

вршење. Органу старатељства дато је право да може подузимати потребне мјере које изискује интерес подизања дјетета или заштите његових имовинских и других права и интереса, по чл. 18 Основног закона о односима родитеља и дјецe. Међутим, овлашћења органа старатељства су ограничена. Он не може самостално одлучивати о оним питањима за која су надлежни судови, као што је то у конкретном случају. Тако орган старатељства, ни код измијењених прилика које захтијевају да се првобитна судска одлука о чувању дјецe измијени, не може сам мијењати судску одлуку, будући се судска пресуда не може мијењати одлуком управних органа, какав је орган старатељства (9). Органу старатељства припада право вршења надзора о начину како родитељи удовољавају својим дужностима према дјеци, напосе је позван да одлучи о детаљима, нарочито о начину одржавања личних односа родитеља и дјецe из разведеног брака (10). Орган старатељства може дакле стављати суду потребне приједлоге за доношење таквих одлука које би биле од интереса за правилно васпитање и подизање дјетета, а за чије доношење је надлежан суд. Да ово право иницијативе доиста припада органу старатељства и да га наше законодавство доиста признаје, произлази и из прописа чл. 21, ст. 1, Основног закона о односима родитеља и дјецe, по коме је орган старатељства овлаштен да стави захтјев суду да овај дозволи средства осигурања на имовини родитеља, ако би вршећи право надзора о управљању имовином дјетета нашао за потребно да се таквим мјерама боље заштите имовинска права и интереси дјетета.

Одатле произлази да родитељ и као тражилац извршења не остварује само свој лични захтјев, већ друштвени интерес. Услијед тога сматрамо да без сугласности надлежног органа старатељства формални тражилац извршења не би могао одустати од захтјева за провођење извршења, све док не буде успостављено стање које је одређено извршним насловом. Орган старатељства био би овлаштен да у таквом случају настави поступак стављањем конкретног захтјева суду.

Друго је питање која су средства извршења прикладна за прирудно извршење пресуде у погледу чувања, васпитања и издржавања дјецe из разведеног брака. Из досад изнесеног произлази да се код извршења тога захтјева не ради о захтјеву за предају дјетета у смислу римске традиције, већ о остварењу новог правног и фактичног стања кога предвиђа и налаже правомоћни извршни наслов. Стога је неприхватљива за наше право солуција, према којој би се извршење пресуде могло проводити у смислу правних правила из §§ 301 и 302. бив. Закона о извршењу и обезбеђењу која се односе на „изручења или давања покретних тјелесних ствари“, које има

(9) В. рјешење Врх. суда НР Словеније од 10 јула 1952, Гж. 195/52, објављено у „Нашој законитости“, бр. 9/52, стр. 399, и рјешење Врх. суда НР Хрватске од 23 марта, 1948, Гзз. 40/48, у „Збирци одлука врховних судова“, књ. I., Београд, 1952, бр. 212, стр. 214—215.

(10) В. рјешење Врх. суда НР Хрватске од 19 новембра 1954, Гж. 1766/54, у „Нашој законитости“, бр. 12/54, стр. 565—566.

у виду искључиво „одређене покретне тјелесне ствари“ или „покретне тјелесне ствари одређене врсти“. Ни предратна југословенска јудикатура, ни пракса аустријских судова, нису се служиле овим прописима кад је била у питању предаја дјетета, што би донекле било и разумљиво и прихватљиво обзиром на карактер и садржај „очинског права“ и режим „очинске власти“ под којом су се дјеца тада налазила.

Пракса наших судова више је склона провођењу извршења у смислу правних правила из § 308 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу — „издејствовања других дјелања или пропуштања или да се нешто трпи“. У недоследности других могућности, судови настоје да новчаним казнама, (спорно је да ли се може за наше савремено право прихватити институт „дуговинског затвора“, какав несумњиво претставља притворска мјера), присиле извршеника на изручење дјетета (11).

Међутим, код извршења захтјева за реализацију судске одлуке у погледу чувања, васпитања и издржавања дјеце не ради се заправо о „издејствовању“ какве радње од стране извршеника који с неправом задржава дијете. Ту се строго узевши и не би радило ни о „извршењу дјела, које не може мјесто њега (извршеника) урадити које друго лице, а чије предузимање зависи искључиво од воље извршеника“, у смислу правних правила из § 308, ст. 1, бив. Закона о извршењу и обезбеђењу.

За реализацију извршног наслова и стања које се има успоставити потребна је сурадња оба родитеља, како у позитивном праву из § 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу. Извршеник, ном правцу, да се други уздржи од чињења, да трпи. Услијед тога сматрамо да би најпогоднији начин извршења захтјева за чување, васпитање и издржавање дјетета био аналогна примјена правних правила из § 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу. Извршеник овдје није, додуше, обавезан на активно чињење, али је зато дужан уздржати се од сваког акта који би ишао на неиспуњење обавеза из извршног наслова. Извршеник мора у духу извршног наслова допустити, трпјети да се заједничка дјеца повјере другоме (тражиоцу извршења, установи или трећој особи) на чување, васпитање и издржавање. Он не смије поступити противно овој дужности. У противном сносити ће последице. На њега ће се моћи примјенити санкције предвиђене у правним правилима из § 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу.

Поставља се питање како ће се поступити у случају кад присилне мјере, подузете у смислу правних правила из §§ 308 односно 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу (новчана казна или евен-

(11) В. пресуду Окр. суда Загреб, Гж. 1534/53, споменуто у цит. чланку О. Пунтика. На примјени правног правила из § 308 Закона о извршењу и обезбеђењу (одн. § 354 аустријског Овршног реда) заснивала се пракса аустријских судова. В. одлуку Земаљ. суда у Вечу од 12 децембра 1936, Ев. Бл. III. 1079, (споменуто уз § 308 Закона о извршењу и обезбеђењу: Матијевић—Чулиновић: Коментар Закона о извршењу и обезбеђењу, књ. V. Београд 1940, стр. 2233).

туално притвор), не доведу до извршења. Ако, унаточ казнама, родитељ који неповласно задржава дијете или поступа противно дужностима одређеним му у извршном наслову, неће да се покори и успостави стање које би се имало успоставити. Ово питање намеће се само по себи, будући да се новчане казне или евентуални притвор не могу наређивати до у бесконачност, већ само до одређене границе. Та је граница одређена у правним правилима бив. Закона о извршењу и обезбеђењу код новчаних казни тако да оне нису могле прећи износ од десет хиљада динара код појединачног одређивања, односно у укупном збиру свих изречених казни до сто хиљада динара (§§ 308, ст. 2, и 309, ст. 1, бив. Закона о извршењу и обезбеђењу). Код казни притвора, код појединачних наређења, казна није могла прећи висину од два мјесеца, а укупно трајање свих притворских мјера наређених против једног извршеника није могло прећи шест мјесеци затвора (у случају из § 308 Закона о извршењу и обезбеђењу) односно једну годину дана (у случају из § 309 Закона о извршењу и обезбеђењу).

Ако извршеник плати новчане казне до максималног износа, односно изврши све изречене казне притвора до максималног времена трајања, имао би се извршни поступак обуставити (у смислу правних правила из § 313, ст. 3, Закона о извршењу и обезбеђењу), будући је извршење постало безуспјешно а нема могућности за примјену каквих других мјера (12). Таква би ситуација била кад би се извршење проводило примјеном правних правила из § 308 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу. Међутим, кад се захтјев остварује средствима прелвиђеним у правним правилима из § 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу, постоји могућност да родитељ коме је дијете извршеним насловом повјерено, сам дијете преузме од извршеника без посредства извршног органа. Ако би се извршеник томе опирао и неповласно дијете задржавао и тако онемогућио остварење извршног наслова, стварао би тиме нову фактичну, али и протуправну ситуацију — неовлаштеност задржавања дјетета. У томе случају, суд би могао у смислу правних правила из § 311 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу тражиоцу извршења дати у помоћ извршног органа да „уклони отпор и заштити дјелање које треба извршити“.

Извршење примјеном правних правила из § 309 бив. Закона о извршењу и обезбеђењу било би у овом случају потпуније, јер доиста омогућује извршење извршног наслова. Таквим принудним мјерама може се дијете преузети, употребом силе према извршенику (а не према дјетету) не у правцу одузимања дјетета, већ у правцу спријечавања неовлаштеност и протузаконитог задржавања дјетета, онемогућајући извршенику да се акцији тражиоца извршења супротстави и тако омогући тражиоцу извршења да он дијете преузме и тако успостави стање одређено у извршном наслову. Треба наиме имати у виду да је примјена правног правила из § 311 бив. Закона о извршењу

(12) В. др. Б. Благојевић: Систем..., стр. 580.

и обезбеђењу била могућа само код извршења у смислу правних правила из § 309. истог закона (по § 310), а није постојала могућност да се тражиоцу извршења даде у помоћ извршни орган, ако се радило о извршењу у смислу правних правила из §§ 307 односно 308 тог закона. У потоњем случају, уколико принудна средства (новчана казна и притвор) не би биле довољне да склоне извршеника на трпљење дужних пропуштања, поступак извршења био би беспредметан.

III. Дужности и права органа старатељства

Орган старатељства има извјесна права у погледу надзора над вршењем родитељског права и у погледу оне дјеце која се не налазе под старатељством. То ће бити у случају кад родитељи дјетета не живе заједно, иако брак међу њима још траје, а нису постигли споразум о томе код кога ће дијете бити на издржавању (чл. 7, ст. 2, Основног закона о односима родитеља и дјеце); као и у случају кад дође до неслагања између родитеља у погледу вршења родитељског права (чл. 12, ст. 2, Основног закона о односима родитеља и дјеце). У оба ова случаја одлуку доноси орган старатељства.

Међутим, поред тога постоји посебан случај кад услјед развода или поништења брака долази до промјене у вршењу родитељског права. У потоњем случају суд је дужан да по службеној дужности истовремено кад одлучује о разводу (поништењу) брака одлучи о томе коме ће се дјеца повјерити на чување, васпитање и издржавање, дакле који ће родитељ вршити родитељско право (чл. 68, ст. 2, Основног закона о браку).

У овом случају не одлучује орган старатељства. Његова права су ограничена на вршење права надзора у погледу вршења родитељског права. Она се састоје у регулирању личних односа родитеља према дјечи. Родитељ који се не би слагао са поступком другог родитеља, код кога је дјете на издржавању, има право да од органа старатељства затражи да он о томе одлучи. Али орган старатељства не може мијењати судску одлуку у погледу повјеравања дјетета на чување, васпитање и издржавање, кад би услјед промијењених прилика то било потребно (13). Он може на основу овлаштења садржаног у чл. 18 Основног закона о односима родитеља и дјеце подузимати потребне мјере које захтијева интерес подизања дјетета. Конкретно може ставити суду захтјев да се одлука о повјеравању дјетета на чување, васпитање и издржавање измијени.

Орган старатељства, кад су у питању дјеца из разведеног брака, није овлаштен да примјеном чл. 19, ст. 2, Основног закона о односима родитеља и дјеце одузме дијете од родитеља и преда га другој особи или установи на чување и васпитање. Примјена овога

(13) В. споменуто рјешење Врх. суда НР Хрватске од 23 марта 1948, Гж. 40/48.

прописа долази у обзир само у погледу дјеце која потичу из брака који није разведен (поништен). Код дјеце из поништеног или разведеног брака само суд може наредити повјеравање другој особи или установи по чл. 68, ст. 2, Основног закона о браку.

Међутим, ако би суд одбио захтјев за развод брака, одлуку о чувању, васпитању и издржавању дјеце донијети ће орган старатељства, јер суд није надлежан за доношење одлуке о томе за трајања брака (14).

Поставља се питање који је орган власти надлежан за извршење одлуке о повјеравању дјеце на чување, васпитање и издржавање.

Према важећем начелу, сваки орган по правилу извршења своје одлуке. Према томе за извршење судских одлука надлежни су искључиво судови и то по правилу онај суд који је донио извршни наслов. У погледу надлежности судова за извршење њихових одлука, ово правило вриједи без изузетка. Према томе, нема могућности да се судска одлука извршује путем органа управе, у административном поступку.

Другачије стоји ствар са актима органа управе. Иако су органи управе по правилу надлежни да сами извршавају своје одлуке, постоје извјесни изузеци који то правило ограничавају, а с друге стране проширују надлежност судова и судског извршног поступка на акте органа управе.

Тако имамо случајева кад су судови и судски извршни поступак надлежни за извршење аката управних органа. Случај примарне и искључиве надлежности судског извршног поступка постоји кад је то изричитим законским прописом одређено (напр. за извршење на некретнинама, бродовима, зракопловима и сл. — у смислу правних правила из § 2, т. 9, бив. Закона о извршењу и обезбеђењу). Судски извршни поступак долази понекад супсидијарно и секундарно до примјене, кад административно извршење не би могло довести до жељеног циља, извршења одлуке органа управе (напр. кад осим извршења на покретнинама треба обухватити и непокретну имовину, или кад се поред административног извршног поступка истовремено проводи судски извршни поступак (15). У овим случајевима судски извршни поступак, као потпунији и сазршенији, ступа на мјесто административног извршења. Коначно, судски извршни поступак има увијек предност пред административним извршење на некретнинама, бродовима зракопловима и сл. — у (што сваки орган присваја право на провођење извршења), било у негативном правцу (код одбијања због надлежности да се проведе

(14) В. рјешење Врх. суда НР Хрватске од 3 фебруара 1953, Гж. 98/53, „у пресуди, којом је одбио тужбени захтјев за развод брака, суд није могао донијети одлуку о чувању и одгоју дјеце (чл. 68, ст. 1, Основног закона о браку), јер за трајање брака, ако брачни другови не живе заједно, а нема међу њима споразума, одлучује орган старатељства код кога ће дијете живјети“.

(15) О разграничењу судског и административног извршног поступка Др. Б. Благојевић: Систем..., стр. 137, 138.

извршни поступак како од стране суда тако и од стране управног органа (16).

Из овога произлази да је суд надлежан да примјеном судског извршног поступка проведе извршење свих својих одлука, па дакле и одлуке о повјеравању дјецe на чување, васпитање и издржавање, као саставног дијела пресуде о разводу брака.

Нема никакве сумње да су одлуке које доноси орган старатељства управни акти. То произлази из чињенице што је орган старатељства увијек орган опће управе — народни одбор котара или града (чл. 3 Закона о старатељству). Према томе, извршење аката органа старатељства, било да их извршује сам тај орган или који други орган управе, претставља административни извршни поступак. Иако је орган старатељства по правилу надлежан за доношење свих потребних аката за извршење својих одлука, дакле и за провођење административног извршења, постоје извјесна ограничења. Тако, орган старатељства не може у поступку административног извршења дозволити средства осигурања на имовини дјетета у случају кад водећи надзор над управљањем имовином дјетета нађе да би таква мјера била потребна ради заштите имовинских интереса дјетета. То је случај, кад орган старатељства може предложити суду да донесе одлуку о примјени средстава осигурања по чл. 21, ст. 1, Основног закона о односима родитеља и дјецe. То једнако важи и кад се ради о покретној имовини.

Орган старатељства нема законског овлаштења да проводи извршење судских одлука. Он није овлаштен да сам подузима мјере које би у било коме облику претстављале извршење судске одлуке. Поготову не може примјењивати ни наређивати примјену присилних мјера у административном поступку извршења. Не само због тога што му недостаје формално законско овлаштење, већ због тога што се ради о таквој одлуци (повјеравању дјетета на чување, васпитање и издржавање из разведеног брака) која битно задире у конституирање родитељског права и његово вршење, а чије је доношење изузето из надлежности органа старатељства (чл. 68 Основног закона о браку, и чл. 13, ст. 1, Основног закона о односима родитеља и дјецe) и посебно повјерено судским органима.

Треба, наиме, имати у виду да је поступак око извршења судске одлуке о чувању, васпитању и издржавању дјетета, као и сваки извршни поступак, гледано из перспективе судског остваривања права, заправо наставак, продужење, тока судских радњи управљених на остварење права на судску заштиту. Извршење је заправо друга, коначна и завршна фаза низа аката усмјерених на реализацију, остварење признатог права. Оно са претходном фазом око доношења извршног наслова (пресуђења) чини једну цјелину у материјалноправном смислу. Стога о противљењима којима се супротставља извршноме наслову или захтјеву за провођење извршења (опозициона тужба из правних правила § 34 Закона о извр-

(16) Др. В. Благојевић: Систем . . . , стр. 67, 68.

шењу и обезбеђењу те приговорна тужба, према правном правилу из § 35 истог закона) по правилу расправља суд који је извршни наслон донио, а изнимно, кад се ради о излучним захтјевима (у смислу правних правила из §§ 36 и 212 поменутог закона), суд који извршења, вриједе искључиво прописи Грађанског парничног поправа трећих лица на стварима које су предмет административног извршења, вриједе искључиво прописи Грађанског парничног поступка и Закона о извршењу и обезбеђењу, у коме случају је за тужбу надлежан котарски суд (правно правило из чл. 3, ст. 3, Уредбе о увођењу закона о извршењу и обезбеђењу.

Ово би такође један од разлога који упућује на то да орган старатељства, обзиром на ограничен дјелокруг и овлаштења, није погодан за провођење извршења одлуке о чувању, васпитању и издржавању дјецe. Ово тим више што је таква судска одлука комплексне нарави и садржаја: осим старања о личности и васпитању дјетета односи се и на материјалне обавезе из новонасталог правног стања (допринос за издржавање), те вођење поступка (трошкови). Разлози процесне економије налажу да се једним поступком извршења обухвате и реализурају сви захтјеви настали у поводу вођеног поступка, како у погледу доношења извршног наслова тако и у погледу његове реализације (трошкови извршења), и да се за поједине захтјеве не води више одвојених поступака и код разних органа.

Остаје нам да размотримо питање оправданости и потребе вођења посебног поступка органа старатељства, изван поступка извршења, у коме би се остварила судска одлука о повјеравању дјетета на чување, васпитање и издржавање.

Концепције о могућности и потреби посебног поступка органа старатељства заснива се на поставци да је судска одлука о чувању, васпитању и издржавању дјецe као конститутивна по своме садржају и правној категорији неизвршива, а с друге стране, да она због тога може послужити само као прејудициј за будући поступак и одлуку органа старатељства.

Раније смо видјели да одлука о чувању, васпитању и издржавању дјецe, иако је по својим правним квалитетима конститутивне нарави, обилује елементима кондемпнације (допринос за издржавање, трошкови поступка), услјед чега је погодна да буде извршни наслов. Концепција несамосталности и супсидијерности таквих одлука не важи за данашње право које не само конститутивним но и деклараторним пресудама признаје самосталан значај. То су самосталне институције додуше помоћне нарави, али не у смислу супсидијарности и прејудицијалности у односу на евентуалну будућу кондемпнаторну пресуду у истом спору и предмету (17). Све кад би се узело да су одлуке судова о чувању, васпитању

(17) В. Др. В. Благојевић: Начела . . . , стр. 286, 287.

и издржавању дјече конститутивног карактера, то још увијек не би говорило за њихову неовршиност, обзиром да сувремена правна теорија и пракса сугласно таквим одлукама признају способност и квалитете извршног наслова (18).

Ако бисмо и стали на становиште неизшивости односно неприкладности да буду предметом судског извршног поступка, одлуке о повјеравању дјече имале би послужити као темељ, основа на којој би орган старатељства, у посебном поступку, донио своју одлуку. Али таква одлука, све кад би била могућа и допуштена, претстављала би ипак извршни (административни) наслов. Извршење такве одлуке не би претстављало ништа друго до пут административног извршења. За овај час није одлучно да ли ће се извршење ове нове одлуке органа старатељства проводити путем административног извршења или уз помоћ и у сарадњи са друштвеним организацијама изван поступка принудног извршења.

Свакако треба бити на чисто да у случају кад потоњи пут добровољног остварења захтјева садржаног у извршном наслову не би довео до жељеног циља, остаје још увијек као једино и крајње средство *принудно* извршење. Све оно што претходи поступку принудног извршења, спада у сферу покушаја добровољног испуњења дужности и обавеза садржаних у извршном наслову (без обзира да ли се то остварује уз учешће органа старатељства и друштвених организација или без њих), и нема утјецаја на сам поступак извршења (судски или административни). Извршни поступак долази до примјене онда кад понашање обвезних особа није у складу са њиховим дужностима и обавезама, утврђеним у извршном наслову, и кад се жељено усклађивање не може постићи добровољним путем и начином.

Споменути разлози процесне економије одлучно говоре против провођења посебног поступка органа старатељства. Такав поступак знатно би одложио реализацију извршног наслова и био би на штету интереса дјетета. Наиме, поред постојеће двије судске инстанце, кроз које пролази одлука о чувању, васпитању и издржавању дјече, имали бисмо још двије или чак и четири инстанце (двје управне и двије управносудске у случају покретања управног спора), док бисмо дошли до извршног наслова органа старатељства. До фактичног остварења тако добијеног наслова дијелила би нас још и два облика поступка извршења: један ванизвршни, путем друштвених организација; а други принудног извршења, у случају безуспјешности првога.

Све ово показује да практични разлози брзог и једноставнијег остварења права налажу да се извршење судске одлуке о чувању, васпитању и издржавању дјече проводи у јединственом судском извршном поступку, заједно и истовремено са извршењем осталих извршних захтјева исте судске одлуке (алиментациони захтјеви, трошкови поступка, трошкови извршења и сл.).

(18) В. Др. В. Благојевић: Систем..., стр. 123.

Судски извршни поступак, обзиром на свој еластичитет и изграђеност, пружа довољно гаранција и даје могућности противној странци, извршенику, да се прије провођења извршења изјасни. Суд је најме дужан да извршеника преслуша прије доношења одлуке о дозволи извршења (у смислу правног правила из § 312 Закона о извршењу и обезбеђењу), те да га, уз предочење штетних последица, позове на добровољно испуњење дужне чинидбе односно пропуштања.

И поред негативног става у погледу оправданости и потребе вођења посебног поступка органа старатељства, сматрамо корисном сугестију да се путем ширег учешћа старатељских савјета и друштвених организација подузимају мјере за саглашавање стварног стања правној ситуацији створеној судском одлуком. Али то не би смјело бити у облику посебног самосталног поступка већ изван било каквог службеног поступка. Ове мјере, услјед евентуалног добровољног извршења односно испуњења дужности садржаних у извршном наслову, чиниле би извршни поступак сувишним.

Овдје се додирује питање учешћа и сурадње друштвених организација на реализацији одлука органа власти које још није добило одређеније облике ни шири замах, а што би могло бити резултат ширег учешћа маса у борби за јачање законитости и друштвене дисциплине средствима искључења принуде. Међутим, то је посебно питање функционисања шире друштвене иницијативе на подручју остварења и заштите права и одлука органа власти, које ни теоретски а ни практично још није захваћено и разрађено, а које се обзиром на развојну фазу нашег друштвеног развитка до које смо доспјели, свакако поставља у догледној будућности.

Ђуро Павић

ПРОБЛЕМ МАЛОЛЕТНИКА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Од свих кривичноправних и криминолошких проблема данас највише привлачи пажњу проблем малолетника. Без обзира на разлике које постоје у кривичним законодавствима појединих земаља и њиховој казненој и криминалној политици, проблем малолетника се издваја из свих националних, друштвених и кривичних специфичности и добија карактер једног општесветског проблема коме посвећују пажњу не само поједине државе већ и разни међународни форуми на челу са Уједињеним нацијама (1). Разлог

(1) О међународном аспекту проблема малолетника у кривичном праву и активности Уједињених нација у вези са овим, види „Revue internationale de politique criminelle”, Nations Unies, New-York, No 1-4; Ј. Б. Таховић: Међународна сарадња у области кривичног права, у „Југословенској ревији за међународно право”, Београд, 1954, бр. 3, стр. 89-102. По питању малолетника већ је одржано неколико међународних састанака односно семинара под руководством или покровитељством УН. На овима донети су неки врло важни закључци од којих ће извесни овде бити посебно споменути. Опширније о томе види нарочито Cycle d'études du Moyen-Orient

томе јесте огроман пораст криминалитета малолетника готово у свим државама, чак и оним економски најразвијеним. Томе треба додати да се проблем малолетника у кривичном праву данас не своди само на питање оних малолетника који су већ постали деликвенти у смислу постојећих кривичноправних прописа, већ обухвата у криминалнополитичком погледу, нарочито са гледишта превенције криминалитета, сву васпитно запуштену омладину из чије средине се регрутују малолетни деликвенти. Правилно се примећује да ако се према њима данас не предузима ништа, сутра већ постају особени криминогени фактор. Овако посматран, проблем малолетника излази из обичних оквира кривичног права и постаје особени друштвени проблем. Из ових разлога, даље, питање васпитно запуштене омладине и малолетних деликвената данас толико улази у општу друштвену проблематику у националним и опште-светским размерама да многи с правом истичу да је то један од најважнијих проблема XX века.

Код нас проблему малолетника у кривичном праву, а у вези са овим и проблему васпитно запуштене младежи, такође се придаје велики значај. О томе сведоче сви напори који се чине од стране надлежних органа, друштвених организација и појединаца како у погледу проучавања овог проблема тако и у погледу његовог практичног решавања. У овом погледу, између осталог, треба споменути организовање и одржавање Савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике у Београду од 21—30 марта 1955. У рефератима и раду овог семинара обухваћен је проблем малолетника у кривичном праву у целини, са гледишта не само кривичног права у ужем смислу већ и социјалне политике, психологије, педагогије итд., једном речју као друштвени проблем у пуном смислу речи. То се најбоље види из закључака Семинара у којима је посебно наглашено: „да питањем подизања и васпитања деце и омладине као и питањем преваспитавања и поправљања посрнутих малолетника мора се бавити читава заједница, нарочито комуне, уз помоћ и сарадњу родитеља, социјалних, здравствених и просветних радника, друштвених организација, школства, радија, штампе, итд.“(2).

Данас је опште усвојено мишљење да се проблем малолетних деликвената не може расправљати и решити само са гледишта кривичног права. Полазећи од тога да је то веома сложен проблем, његовом проучавању и решавању прилази се са више страна, користећи се притом резултатима многих наука и ван области кри-

sur la prevention du crime et le traitement des délinquants, Le Caire, 5—17 Décembre 1953, Nations Unies, New-York, 1954; Latin-American Seminar on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Rio de Janeiro, 6—19 April 1953, United Nations, New-York, 1954. Сем тога УН су предузеле један веома крупан подухват: упоредно проучавање криминалитета малолетника готово у целом свету и резултати овог испитивања већ су објављени у пет свезака (Etude comparée sur la délinquance juvénile, éd. Nations Unies, New-York, 1952—1953, part. I—V).

(2) Материјал Савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике одржаног у Београду од 21—30 марта 1955, Закључци, (у рукопису).

вичног права. У томе учествују не само правници већ и психолози, психијатри, педагози, јавни радници, итд. Из ових разлога приликом сваког расправљања проблема малолетника у кривичном праву треба узети у обзир сву његову сложеност и размотрити га са свих гледишта са којих се може објаснити и проучити.

Иако се проблем малолетника у кривичном праву онако како се данас поставља и расправља појавио тек у XIX веку, извесна разматрања у вези са питањем кажњавања малолетних кривца налазе се још одавно. Тако се још у римском праву правила разлика, у погледу кривичне одговорности, између пунолетних и малолетних лица. Према томе, почев још отада признаје се да је узраст човека од значаја при оцени кривичне одговорности. То је био, међутим, кривичноправни проблем малолетника само у вези са утврђивањем узраста у кривичном праву, кривичне одговорности и кажњавања малолетних деликвената, и то више у вези са извесним филозофским и религиским концепцијама о томе да ли је логично и правично кажњавати малолетне преступнике исто као и пунолетне. Тек касније проблем се поставио и као кривично-процесуални. Али све је то далеко од данашњег схватања проблема малолетника, кад се он поставља не само као кривичноправни у ужем смислу, већ првенствено као криминолошки, криминалнополитички, социјалнополитички, педагошки и општедруштвени проблем. Ранија схватања по овом питању данас немају неку нарочиту вредност, али ипак она могу унеколико послужити као историско искуство, нарочито као илустрација развоја схватања по једном врло важном кривичноправном проблему.

1. Проблем малолетника у материјалном кривичном праву

Некада се овај проблем поставља само у вези са утврђивањем урачуњљивости малолетника и одређивањем узраста и пунолетства у кривичном праву. Касније, са појавом нових криминолошких школа и проширивањем појма санкције (казне и мере безбедности), поставило се питање посебних санкција према малолетним учиниоцима кривичних дела. У новије време, међутим, поставља се питање одређивања и самог појма криминалитета малолетника.

1. Појам криминалитета малолетника. — По уобичајеном схватању, као преступи малолетника сматрају се само она дела која се у позитивним прописима предвиђају као кривична дела, полазећи од класичног начела *nullum crimen sine lege*. Из ових разлога не одређује се посебан појам криминалитета малолетника већ се под овим подразумева скуп кривичних дела у општем кривичноправном смислу. Из ових разлога, даље, проблем се расправља више у оквиру кривичног права, како у погледу оцене друштвеног значаја малолетничког криминалитета тако и у погледу предузимања одговарајућих мера према малолетним учиниоцима криминалитета. Логично је да се у овом случају региструју само они

преступи малолетника који се појављују као кривична дела по позитивним прописима. Новија је, међутим, тенденција да се створи посебан појам криминалитета малолетника који би био шири од појма криминалијета одраслих а сем тога који би се и терминолошки посебно назначио, на пример појмом преступности (деликвенције). У неким државама већ постоји извесна пракса у овом погледу. У овом смислу малолетничка преступност, као шири појам, обухватала би, поред дела која се по позитивним прописима сматрају као кривична дела, и низ других поступака и понашања малолетника која, посредно или непосредно, воде у криминалитет. Као поступци, понашања или стања, која се јављају као видови малолетничке преступности, наводе се на пример: пијанство и свака врста токсикоманије, просјачење и скитња, коцкање и посећивање коцкарница или места где се упражњава коцка, бежање из школе и крупни иступи и изгреди у школи или породици, дружење са лицима која су била осуђивана за кривична дела, неморални живот, блудничење и полне перверзије, итд. Полази се од гледишта да је погрешно да се покретање поступка за примену разних васпитнопоправних мера према малолетницима везује само за извршење дела у кривичном закону одређених. Напротив, сва горе наведена понашања и још низ других већ указују на запуштеност и асоцијалне склоности малолетника и његов постепени развој у смислу будућег учиниоца кривичног дела. Стога, ако би се погодне мере принудног васпитања примениле још у самом почетку формирања извесних деликтних склоности, онда би се друштво лакше могло заштитити од будућих деликвената. По себи се разуме да овај појам малолетничке преступности долази у обзир само кад је у питању примена васпитно-поправних мера а не и казни. Треба напоменути да се на свим међународним састанцима, посвећеним проблему криминалитета малолетника, данас предлаже овај шири појам малолетничке преступности (3). Реферати, дискусија и закључци поменутог Савезног семинара за васпитно запуштено децу и малолетне преступнике, такође су се кретали у овом смислу, указујући на проблем малолетничке преступности у најширем смислу речи.

2. Одређивање узраста и пунолетства у кривичном праву. —

Иако готово у свим државама постоји малолетнички узраст и посебно кривичноправно пунолетство, ипак у овом погледу постоје велике разноликости. Али се може запазити општа тенденција да се граница кривичноправног пунолетства што више помакне на горе (4). Пре свега истиче се да би кривичноправно пунолетство

(3) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 43; Etude comparée sur la délinquance juvénile, part. I, p. 1-5.

(4) Подаци који се овде наводе, уколико нису назначени посебни извори, узети су из наведеног дела Уједињених нација о упоредном проучавању криминалитета малолетника.

требало изједначити, са пунолетством у грађанском праву, јер је неправично и нелогично да лице које може бити субјект кривичне одговорности буде лишено извесних права у грађанском праву. Ипак треба напоменути да у неким државама још увек кривично пунолетство наступа пре грађанскоправног. Код нас кривичноправно пунолетство се поклапа са грађанскоправним. По питању на који начин треба одредити малолетство у кривичном праву постоје такође разна мишљења и тенденције. Пре свега, у неким државама одређује се само горња граница, тј. узраст са којим наступа кривичноправно пунолетство. Одговорност, пак, малолетника до наступања кривичноправног пунолетства расправља се индивидуално на основу оцене суда о њиховој способности за схватање значаја свог дела. Ово је случај у неким старијим кривичним законодавствима где се питање малолетничке урачуљивости цени по такозваном малолетничком разбору. По овом схватању, начелно сваки малолетник може бити кривично одговоран за извршено кривично дело по одговарајућим прописима о кривичној одговорности малолетника. По другом систему који данас преовлађује у већини кривичних законодавстава, поред горње границе, тј. године са којом почиње кривичноправно пунолетство, одређује се и доња граница, тј. узраст са којим почиње одговорност малолетника у кривичном праву. Према томе, по овом гледишту, сва лица у кривичном праву деле се на три категорије: лица која немају одређени узраст за кривичну одговорност и која су ван сфере кривичног права, лица која нису још кривично пунолетна, али која под одређеним условима могу бити кривично одговорна, и треће, лица која су кривичноправно пунолетна и субјекти пуне кривичне одговорности. Малолетници прве категорије обично се називају децом и у погледу њих постоји законска необорива претпоставка о њиховој неподобности за урачуљивост у кривичном праву. Никакав доказ о супротном није дозвољен. Лица друге категорије су малолетници у кривичном праву. Они могу бити кривично одговорни али само под условом ако се претходно утврди да су били способни за схватање значаја свог дела и да управљају својим поступцима. Њихова кривична одговорност је условна, релативна и отуда то су релативно одговорни малолетници, насупрот малолетницима прве категорије који су апсолутно кривично неодговорни. Ако се утврди да такав малолетник у време извршења дела није био способан да схвати значај свога дела и да управља својим поступцима, он се такође сматра кривично неодговорним, слично малолетнику који није још постигао потребан узраст за кривичну одговорност. Али ипак у већини законодавстава прави се извесна разлика између апсолутно кривично неодговорног малолетника и релативно кривично одговорног малолетника, тј. оног који има потребан кривичноправни узраст али је неспособан да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима. Апсолутно неодговорни малолетници су ван области кривичног права (материјалног и процесуалног).

ног), и у случају извршења једног кривичног дела, поступак који се према њима води није кривични и мере које се према њима примењују нису кривичне. Насупрот томе релативно одговорни малолетници јесу субјекти кривичног поступања и мере које се према њима примењују јесу кривичне санкције (иако нису казне). Наш кривични законик такође заступа ово гледиште. Нека кривична законодавства (у која спада и наше) иду још даље у диференцирању малолетника у погледу њихове кривичне одговорности. Кривично одговорни малолетници, тј. они који имају потребан узраст и који су способни за схватање значаја свога дела и управљање својим поступцима, деле се на млађе и старије малолетнике. Млађи малолетници кажњавају се само за најтежа кривична дела а старији малолетници могу се не казнити за лакша кривична дела. Ако се кривично одговорни малолетник не казни, према њему се примењују посебне кривичне санкције које су, међутим, другојачије од оних које се примењују према кривично неодговорним малолетницима.

Као што је напоменуто, у појединим законодавствима различито се одређује кад наступа кривичноправни узраст а кад кривичноправно пунолетство. Пре свега, поједине државе имају свој посебан критериј код одређивања године са којом почиње кривична одговорност, односно испод које малолетно лице је апсолутно кривично неодговорно. На ово утичу многе околности, као на пример географски, историски, друштвено-економски услови, итд. Ипак се примећује да се са друштвеним прогресом, границе узраста и пунолетства у кривичном праву крећу на више (5). Најниже се одређује узраст у неким азиским и афричким земљама, где кривична одговорност малолетника почиње са седмом годином. Ту долазе, на пример, Бурма, Цејлон, Индија, Пакистан, Египат, Сирија, Либанон, Ирак итд. Највиши узраст одређује Фински кривични законик по коме кривична одговорност почиње са шеснаестом годином, затим са петнаестом годином по кривичним законцима Данске, неких држава САД, итд. У Европи, међутим, више преовлађује систем по коме кривичноправни узраст наступа са навршеном четрнаестом годином. Поред нашег кривичног законика, у ову групу долазе кривични законици западнемачки (6), швајцарски (7), италијански (8), источнемачки, белгиски, итд. Различито се одређује такође и кривичноправно пунолетство, тј. година са којом престаје малолетство у кривичном праву. Оно је најниже постављено у поменутим азиским и афричким земљама, где се лица сматрају као малолетници у кривичном праву до навршене петнаесте године, затим у Белгији и Израелу — до шеснаесте године, у Енглеској, Грчкој и Пољској — до навршене седамнаесте године. У већини

(5) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 29.

(6) Edmund Mezger: Strafrecht, I. Allgemeiner Teil, 5. Aufl. Berlin, 1954, § 56. II.

(7) B. Neidhant: Code Pénal Suisse, Zürich, 1939, art. 89.

(8) L. Franchi — V. Feroci: Codice Penale, Milano, 1946, art. 97.

европских земаља, међутим, кривично малолетство траје до навршене осамнаесте године. У ову групу долазе, поред нашег кривичног законика, кривични законици Западне и Источне Немачке, Аустрије, Данске, Француске, Швајцарске, Италије, Холандије и други (9).

Треба истаћи модерну тенденцију, која је у неким кривичним законодавствима већ спроведена у живот, да са наступањем кривичног пунолетства не би требало одмах таква лица изједначити у потпуности у погледу кривичне одговорности са одраслим лицима, нарочито у погледу кажњивости и начина извршења казне. У овом смислу предлаже се да се узме у обзир посебна фаза у развоју личности човека, доба између наступања кривичног пунолетства и потпуне зрелости, у којој лице иако законски пунолетно ипак фактички није душевно исто што и остали одрасли грађани, нарочито у погледу свог знања и искуства. Према томе, по овом схватању постојале би три категорије кривично одговорних лица: учиниоце кривичних дела — малолетнике, учиниоце кривичних дела — пунолетна лица, и између њих, учиниоце кривичних дела — млађа пунолетна лица. Истиче се умесно да се граница између малолетства и пунолетства не може повући отсечно већ да има разних прелазних, како квантитативних тако и квалитативних, који се морају узети у обзир при оцени кривичне одговорности, нарочито при изрицању казне и њеном извршењу. Изгледа мало необично да неколико месеци или чак дана буду одлучујући да ли ће се једно лице сматрати као малолетник у кривичном праву (дакле као привилегисано лице) или ће се према њему применити сва строга кривичног закона. Личност човека, његова психичка и друштвена свест, развија се постепено и ово се мора узети у обзир при оцени његове кривичне одговорности и кажњивости. Овоме се може додати још нешто. Данас је опште усвојено мишљење да је личност човека умногоме продукт средине у којој се ствара и развија. Учинилац кривичног дела не носи сам сву одговорност за своје кривично дело већ је унеколико и само друштво одговорно за то. Свако извршено кривично дело је једновремено и неуспех друштва. Оно доказује да у њему не функционишу сасвим правилно оне институције, нарочито васпитне, које треба да у човеку развијају друштвену свест и потисну инстинкте и нагоне који могу довести до извршења кривичног дела а саставни су део биолошке личности човека. Ако је ово тачно у погледу одраслих учиниоца кривичних дела, тим је тачније у погледу учинилаца кривичних дела који су тек изашли из фазе малолетства (10). Из ових разлога предлаже се да се оваквим пунолетним учиниоцима кривичних дела не изричу најтеже казне, и то смртна казна и казне које су везане са принудним радом. Затим, да се у погледу оваквих лица

(9) За осамнаесту годину изјаснио се такође Семинар у Каиру, *Cycles d'études du Moyen-Orient, Annexe III, A, 1.*

(10) Pierre Bouzat: *Traité théorique et pratique de Droit Pénal*, Paris, 1951, art. 1417.

пропишу посебна правила о извршењу казне. Ово је нарочито оправдано уколико је реч о смртној казни. Ова казна у данашњим условима и по данашњем схватању може се правдати било признањем, посредно или непосредно, да постоје извесни непоправљиви кривци или пак да смртна казна, изузетно од осталих казни, још увек садржи у себи елемент освете. Међутим, може ли се примити схватање да су непоправљиви учиниоци кривичних дела који тек улазе у живот и може ли друштво према њима вршити одмазду кад оно није било у стању да им пружи потребно васпитање? Као што је напоменуто, у неким државама већ се налазе законски прописи који регулишу ово питање. Тако у кривичним законима западнонемачком, норвешком и неким другим, постоје посебна правила о кажњавању пунолетних учиниоца кривичних дела за извесно време после наступања пунолетства. Најдаље је у овом погледу отишао Шведски кривични законик. У њему постоје посебни прописи о малолетницима од 15—18 и 18—21 године али исто тако и о пунолетним учиниоцима кривичних дела од 21—25 године, нарочито у погледу извршења казне. Напомињемо да је о овоме било такође речи, сугестија и предлога у раду поменутог савезног семинара за васпитно запуштену децу и малолетне преступнике (11).

При одређивању узраста и пунолетства у кривичном праву по правилу се не прави разлика између мушких и женских лица. Само у неким државама (на пример у извесним државама САД) узима се да кривично пунолетство женских наступа нешто раније. Кривична одговорност малолетника цени се по годинама малолетника у моменту извршења дела. Само изузетно, у неким државама узимају се у обзир године малолетника у време пресуђивања кривичних дела: ако је лице у то време већ пунолетно, на њега се примењују општи кривичноправни прописи. То је, на пример, случај са Бурмом, Цејлоном, Пакистаном, Индијом (сем Бомбаја).

Најзад, треба напоменути да по правилу у кривичним законима постоје посебни прописи по којима се кривично одговорним малолетницима врши одмеравање казне, као и о извршењу казне над њима. Извесне казне се према њима уопште не примењују (на пример смртна казна и казне губитка грађанских права) а остале казне предвиђају се у смањеном износу. Наш кривични законик садржи такође прописе у овом погледу.

3. *Подобност за урачунљивост и питање малолетничког разбора.* — У старијим кривичним законима подобност за урачунљивост малолетника схватала се у нешто ужем смислу и сводила се само на подобност за интелектуалне акте и интелектуалне моћи за схватање (поимање) природе и значаја свога дела (12). То је такозвани малолетнички „разбор“ (у француском праву „discernement“,

(11) У овом смислу изјаснио се такође поменути Семинар у Каиру, Cycle d'études du Moyen-Orient, Annexe III, A, 1.

(12) Т. Живановић: Основи Кривичног права Краљевине Југославије, Општи део, 3 изд. Београд, 1936, Пкњига, § 65, II, 1; Bouzat: op. cit. art. 1431.

у немачком праву „Unterscheidungsvermögen“) и на овом се заснива позната деоба малолетних деликвената у три категорије, према томе да ли се питање разбора уопште не може доставити с обзиром на непостојање одређеног узраста или је потребно оставити суду да он испита у сваком конкретном случају постојање разбора, или је најзад реч о малолетницима за које постоји законска претпоставка да поседују разбор као и пунолетни деликвенти (13). Данас се, међутим, постепено напушта ово гледиште и слично као и код питања урачунљивости уопште, подобност за урачунљивост малолетника постоји оно што се раније називало „разбор“ а да ипак ната душевног живота малолетника. Модерни кривични закони заснивају се на научном схватању да је могућа извесна дисхармонија и диспропорција у развоју појединих елемената душевног живота малолетника, нарочито у том смислу да воља и емоционална сфера заостаје за интелектуалном. Тако да је могуће да код малолетника постоји оно што се раније називало „разбор“ а да ипак није подобан за урачунљивост у данашњем смислу речи због неразвијености његових вољних и емоционалних способности. У том смислу одређује се и законска формулација малолетничке подобности за урачунљивост узимајући у обзир како интелектуалне тако и вољне односно емоционалне елементе душевног живота малолетника (14). Наш кривични законик заступа такође ово ново схватање.

Постоји општа сагласност да се подобност за урачунљивост малолетника заснива на степну душевног развоја малолетника у нормалном току развоја личности. Према томе неподобност за урачунљивост малолетника је нешто сасвим друго од неподобности за урачунљивост пунолетних лица. Прописи о неподобности малолетника за схватање значаја свог дела и управљање својим доступцима примењују се само на оне малолетнике који још нису достигли у свом душевном развоју одређене интелектуалне, вољне и емоционалне способности, док се на малолетнике код којих постоје извесна патолошка душевна стања примењују општи прописи о неурачунљивости. Отуда се обично подобност за урачунљивост малолетника назначује као малолетничка подобност за урачунљивост (15).

4. *Кривичне санкције (казне и васпитно-поправне мере) за малолетне деликвенте.* — Као што је напоменуто, још у најранијим кривичним законима узраст учиниоца кривичног дела играо је извесну улогу. Према томе, проблем малолетника у кривичном праву са овог гледишта посматрано није потпуно нов. Али, као што је речено, питање малолетника у кривичном праву постављало се раније у погледу одређивања узраста, пунолетства и подобности ма-

(13) Ernst Schutze: Die jugendlichen Verbrecher im gegenwärtigen und zukünftigen Strafrecht, Wiesbaden, 1910, S. 2—6.

(14) Mezger: op. cit. § 56, III.

(15) Т. Живановић, op. cit. § 65, II, 1, а; Н. Срзентић — А. Стајић: Кривично право ФНРЈ, Београд, 1953, Општи део, стр. 271—275.

лолетника за урачуњљивост у кривичном праву. Нешто касније поставило се питање извршења казни према малолетницима и примене извесних посебних кривичних институција, као на пример условне осуде, условног отпуштања (условног помиловања) и надзора по издржању казне, које су се први пут појавиле управо у вези са малолетним деликвентима (16). Тек са појавом нових криминолошких школа крајем XIX века, са новим учењем о основу кривичне одговорности и изградњом система двојних кривичних санкција, поставило се као посебно питање, питање санкција за малолетне учиниоце кривичних дела. Почев отада па до данас, кроз теорију и научну дискусију, кроз различите прописе појединих кривичних закона и њиховог примењивања у пракси, изградило се једно сасвим ново схватање о систему посебних санкција за малолетне учиниоце кривичних дела. Као и по другим важним питањима у вези са проблемом малолетника у кривичном праву, питања кривичних санкција за малолетнике данас се различито расправљају у законодавствима појединих земаља. Иако су ове разлике доста значајне тако да се на њих може посебно указати, ипак постоји нешто што је заједничко свим или већини данашњих кривичних законодавстава и што већ представља тековину свих народа на данашњем степену културног развоја.

Данас је опште усвојено мишљење да казну у правом смислу речи треба само изузетно примењивати према малолетним деликвентима. Главна санкција према малолетнику требало би да буде васпитана мера, васпитавање, пружање основног и просечног васпитања које му је недостајало у формирању његове личности и због чега је малолетник постао деликвент. Штавише, предлаже се да се у погледу малолетних деликвената напусте класични кривичноправни институти „казне“ и „осуде“ и да се ови замене новим појмовима „мера“ и „поступања“ (17). Код малолетника није реч о државној казни већ пре свега о васпитавању. Ово је њему недостајало у породици и школи, извршено кривично дело сигнализира опасност која постоји за малолетника и за друштво због недостатка васпитања и оно се на неки начин мора надокнадити. То се чини првенствено обичним васпитним методима, али ако је потребно, то васпитање може бити и принудно.

С обзиром пак на године старости малолетника, природу извршеног кривичног дела и низ других околности, васпитавање малолетног деликвента врши се примењивањем различитих мера, учењем разних органа и смештајем малолетника у различитим установама и заводима. 1. Према малолетним лицима којима недостаје одређени кривичноправни узраст, примењују се обичне васпитне мере које се иначе предузимају према малолетним особама (деци) у случају ако су лишене могућности нормалног васпитавања. Извршено кривично дело је само повод да се ставе у покрет они дру-

(16) Arthur Dix: Die Jugendlichen in der Sozial- und Kriminalpolitik, Jena, 1902, S. 16—28.

(17) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 29.

штвени органи у чију надлежност спада старање о таквим малолетницима. Извршено кривично дело не уводи малолетника у процесуалне односе са кривичним органима већ у посебне односе са органима старатељства и васпитања. 2. Малолетници који имају одређен узраст али нису још подобни за урачунљивост, такозвани кривично неодговорни малолетници, извршењем кривичног дела постају субјекти посебног поступања у кривичном праву. Иако се не кажњавају, према њима се примењују посебне кривичне санкције васпитног и васпитно-поправног карактера. Ове санкције се изричу у кривичном поступку од стране судских органа и на основу посебних прописа кривичног материјалног и процесуалног права. Сличне санкције се примењују и према кривично одговорним малолетницима ако су у питању кривична дела лакше природе, односно одређене године кривичног малолетства. 3. Према осталим малолетницима, односно у осталим случајевима приступа се кажњавају малолетника санкцијама које одговарају казни и које носе овај назив. Ове санкције по називу и осталим карактеристикама одговарају општим казнама позитивног законодавства. То су на пример код нас, између осталог, казна затвора и строгог затвора. Али иако оне носе овај назив, ипак постоји извесна разлика између њих и одговарајућих казни које се примењују према пунолетним лицима. Ове су разлике у неким законодавствима више а у неким мање упадљиве. По нашем кривичном законнику, на пример, постоје посебни прописи који одређују њихов максимални износ, начин њиховог одмеравања, као и прописи о начину њиховог извршења. Сем тога, као што је напоменуто, готово у свим законодавствима према малолетницима се не примењују извесне казне, било од главних било од споредних.

5. Као што је напоменуто, иако су данас тако рећи опште усвојени извесни заједнички принципи у вези са регулисавањем положаја малолетника у кривичном праву, ипак постоје извесне разлике које значе мање или веће отступање од стандардног система малолетничког кривичног законодавства. Мали је број земаља који уопште нема посебне прописе по питању кривичне одговорности малолетника. У већини држава, међутим, ти прописи су саставни део кривичног законика (материјалног и процесуалног). Насупрот овом, постоји један други систем који, може се рећи, указује на правац будућег развоја кривичног законодавства у погледу малолетника. По овом систему прописи о регулисању положаја малолетника у кривичном праву потпуно се издвајају из осталог кривичног законодавства и чине засебну целину обухватајући како материјално тако и процесуално кривично право. То је такозвано малолетничко кривично право на основу кога се већ диференцира посебна научна дисциплина, кривично право малолетника (18). У овим

(18) Штавише, указује се да ни појам „малолетнички криминалитет“ („juvenile delinquency“) није погодан јер је везан за кривично право. У овом смислу закључци поменутог јужноамеричког семинара, Latin American Seminar on the Prevention of Crime, p. 72.

законима налазе се по правилу неке новине које значе извесну радикалну измену традиционалних кривичноправних института и појмова уколико се они односе на малолетнике. Тенденција је да се у свим државама донесу такви посебни закони о положају малолетника у кривичном праву (19).

Као пример једног таквог типа кривичног закона за малолетнике може се навести немачки Jugendgerichtsgesetz, донет 1953 (20). Прописи овог закона примењују се делимично и на одрасле који још нису напунили двадесет једну годину. Општи прописи кривичних закона примењују се на малолетнике само уколико у овом закону није другојачије предвиђено. Према малолетнику, који је извршио кривично дело, првенствено се примењују само васпитне мере. Ако је потребно да се малолетнику нарочито предочи његова одговорност за извршено кривично дело, онда се према њему примењују поправне мере. Као такве сматрају се: опомена, стављање малолетнику у дужност извесних посебних обавеза, и затварање малолетника (које није казна у обичном смислу затвора). Малолетнику се могу наложити посебне дужности, као на пример: отклањање проузроковане штете, лично извињење повређеном, плаћање извесне суме новаца некој друштвеној установи из својих сопствених средстава, нарочито ако је то стекао извршењем ког деликта, итд. Затварање малолетника у овом смислу може бити тројако: затварање за време празничног дана, највише четири празнична дана, затварање на више дана, највише шест дана, и најзад, дуже затварање, најмање недељу дана а највише четири недеље. Кривичне казне се примењују само онда ако се покаже да због штетних наклоности испољених извршењем кривичног дела, не би биле довољне васпитне и поправне мере или ако је то потребно због тежине његове кривичне одговорности. Највећа новина је у томе што је то једна једина казна која се примењује само према малолетницима (Jugendstrafe), са својим посебним трајањем и начином извршења. Према томе, према кривично одговорним малолетницима који се кажњавају, не примењују се казне из кривичног законика, већ посебна казна за малолетнике. Она износи најмање шест месеци а највише пет година, односно десет година за кривична дела за која је у закону предвиђена казна строгог затвора преко десет година. Одмеравање ове казне не врши се према општим правилима кривичног законика о одмеравању казне већ једино са гледишта потребе васпитавања малолетника. Изузетно, она може бити неодређена по трајању, ако се приликом изрицања не може утврдити колико је потребно за испитавање, односно поправљање малолетника. У овом случају суд може одредити најмањи и највиши износ (најдуже четири године).

(19) Latin-American Seminar on the Prevention of Crime, p. 72.

(20) Schönke-Schröder: Strafgesetzbuch-Kommentar, 7. Aufl. Berlin, 1954, S. 1028—1036.

II. Проблем малолетника у процесном кривичном праву

Први посебни прописи о малолетницима у кривичном поступку односили су се само на одређивање посебних судова односно судских већа за кривичне ствари малолетника са извесним посебним правилима о поступку пред овим судовима. Током времена, међутим, нарочито у последње време, цео кривични поступак против малолетника знатно се мења и тенденција је да се претвори у нарочити поступак који ће имати што мање карактер кривичног поступка. Сматра се да његов главни задатак треба да буде спретно и пажљиво поступање са малолетним деликвентима у циљу њиховог враћања у нормалан живот (21). Све процесне радње поступка треба да буду прилагођене овом задатку (22).

1. Затварање малолетника, у смислу притварања, треба вршити на начин да то не оставља никакве рђаве последице за будући развој личности малолетника (23). Увек треба имати у виду основни задатак кривичног поступка против малолетника, чак и онда ако то буде на штету осталих захтева кривичног поступка. У вези са свим каткад је потребно ограничити обична права истражних органа. Нарочито начин хватања и затварање малолетника треба прилагодити личности и понашању малолетника. Потребна је посебна обука органа који врше хватање и затварање. У овом поступку потребно је избегавати све што може штетно утицати на даљи живот малолетника. Са малолетником, приликом првог контакта, треба поступити пријатељски, тиме ће се још у почетку код њега створити утисак да су му ти органи пријатељи и да поступају у његову корист. Треба избегавати посебне мере предострожности јер малолетници још нису вични за изузетна бекства из затвора. Приликом првог разговора са њима треба утицати на њихову интелигенцију, разум и смисао за истину. Још у почетку потребно је потрудити се да се открију проблеми који малолетника тиште и који су га можда навели на криминалитет. Тиме ће се стећи његово поверење у органе власти и поштовање ових. Супротно, ако је понашање органа хватања и затварања грубо и нетактично, код малолетника се може укоренити кроз цео живот наклоност, ако не и мржња, према органима власти. У разговору треба избегавати све грубе изразе а нарочито погрдне речи. Препоручује се да хватање малолетника и прво саслушавање врше лица у цивилном оделу и ненаружана. Од многих се предлаже да ову службу врше лица женског пола.

2. Трајање затварања у притвору и истражном затвору треба да буде што краће и изузетно, само уколико је потребно обезбедити његово присуство за ислеђење и ишпитивање његовог случаја и ње-

(21) Bouzat: *op. cit.* art. 1420, 1444.

(22) У овом смислу такође закључци Семинара у Каиру, Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 30.

(23) Teeters and Reinemann: *The Challenge of Delinquency*, New York, 1951, p. 217—224.

гове личности (24). Ако не постоје неки нарочити разлози, боље је малолетника оставити у родитељској кући и одавде га позивати преко родитеља за време вршења појединих иследних радњи. Ако дође до затварања, никако не држати малолетника у истим просторијама са одраслим деликвентима. Препоручује се да се у ову сврху оснују посебни домови у близини малолетничких судова и то са посебним кућним редом. Особље ових домова не би требало да буде униформисано. У њима би малолетнике требало не само чувати већ и научно проучавати у циљу упознавања њихове личности и склоности. Особље би чинили лекари, психијатри, социјални радници (25).

3. *Дактилоскопија и малолетници.* — Постоје два супротна гледишта по питању дактилоскописања малолетних деликвената. Претставници истражне службе заступају гледиште да је то одлично средство идентификације и да се тиме штите невини. Истичу да се то не може сматрати као „жигосање“ малолетника, и да то није више жигосање од затварања, извођења пред суд, стављања под надзор, итд. Дактилоскопија данас не служи само за потребе кривичног поступка већ се употребљава и у друге сврхе за све грађане, војнике, одојчад у случају порођаја у породилници, итд. Противници овог гледишта истичу да је то ипак нека врста жигосања малолетника, нарочито ако не постоји општа обавеза дактилоскописања свих грађана, јер све дотле дактилоскописање је по схватању народа везано са кривичним гоњењем (26).

4. *Истрага и претходно испитивање малолетника* сматра се као најважнија фаза у поступку против малолетника. У њој је потребно прикупити податке не само у вези са кривичним делом и кривичном одговорношћу малолетника већ нарочито у погледу развоја малолетника, његове околине, његовог физичког и психичког развоја уопште. Штавише, испитивање треба више усредсредити на личност малолетника него на природу кривичног дела (27). Управо по овоме се поступак против малолетника највише разликује од кривичног поступка против одраслих. Сам поступак треба поделити у два дела. Прво долази прикупљање података. Оно треба да послужи не само за пресуђивање кривичног дела већ и за дијагнозу случаја. Овде долазе нарочито: време и место извршења дела, број саизвршилаца у делу, да ли су ови пунолетни или малолетни, начин извршења дела, „методи рада“, причињена штета, прилике и околности под којим је дело извршено, околности откривања дела и затварање малолетника, историја породице и историја малолетника. Треба испитати економске прилике породице, цео животни ток и услове живота родитеља, пре ступања у брак и у браку, успехе и неуспехе у животу, брачне прилике, морална и остала својства родитеља и

(24) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 246—248, Cycle d'études du Moyen-Orient, Annexe III, K.

(25) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 227—246.

(26) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 224—226.

(27) Teeters and Reinemann; op. cit. p. 262—276.

укућана, посебно за сваког члана породице, њихово физичко и душевно здравље, њихово васпитање, образовање и занимање; нарочито треба испитати однос деце према родитељима и родитеља према деци, држање родитеља у ситуацији малолетника насталој кривичним делом, итд. Све ове податке треба прикупити не само према усменим казивањима трећих лица већ и личним сазнањем, посећивањем куће малолетника па чак и суседа. Треба испитати цео живот малолетника од дечаштва па до момента извршења кривичног дела: претшколски живот и живот у школи, дисциплину у кући и реаговање детета на ово, суседство и реаговање детета на ово, утицај суседства и другова на формирање личности малолетника, време одвајања детета од породице и утицај овог на малолетника, итд. Треба испитати његово понашање у школи, однос према учитељу, разлог напуштања школе, успехе и неуспехе у раду по напуштању школе, његово интересовање за позив, његов друштвени живот, шта га нарочито интересује и чиме се забавља, итд. После овог долази други део испитивања и он се врши путем разних тестова. Док се претходно испитивање више односи на сакупљање података из социјалне историје малолетника и треба да служи за социјалну дијагнозу случаја, дотле потпуну слику личности малолетника дају психолози, лекари и психијатри испитивањем малолетника путем психолошких тестова. Они одређују „душевну зрелост малолетника“ и испитују његове склоности, способности и недостатке. Психијатри, поред тога, испитују евентуалне душевне болести и абнормалности. Сви се не слажу у погледу ваљаности ових тестова. Неки истичу да је нелогично очекивати да ће се за релативно кратко време, док траје ово претходно испитивање, и под оваквим околностима, малолетник уплашен, затворен, одвојен од свакидашњег живота, моћи добити тачан налаз путем тестова о његовој психичкој личности. Ипак, да би се ови приговори побили, приликом испитивања тестовима ангажују се најстручнија лица из редова психолога и психијатара.

5. *Малолетнички судови* су први који су изграђени по новим научним и филозофским концепцијама о правосуђу. Принцип индивидуализације, психолошке и социолошке, први пут је примењен у вези са малолетницима, тек касније се уводи и у поступак против одраслих (28). Малолетнички судови претстављају релативно нову ствар. Тек у току XIX века ствара се и постепено шири идеја о потреби посебног поступања и посебних судова за кривичне ствари малолетника. Отада се кроз научне студије и дискусије ствара сасвим ново схватање о положају малолетника у кривичном процесном праву. Оснивање малолетничких судова по правилу било је везано за доношење посебних прописа о положају малолетника у кривичном праву. Као први малолетнички суд у правом смислу речи наводи се онај који је основан 1899 у Чикагу. У њему први пут долази до потпуне примене схватање да поступак против малолет-

(28) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 277—289.

них деликвената треба да буде сасвим другојачији од поступка против пунолетних криваца. Иако се данас сматра као опште усвојено мишљење о потреби посебних малолетничких судова, ипак у пракси, постоје различита решења овог питања (29). У неким државама то су делови редовних судова (посебна већа за малолетнике), а у неким државама постоје специјализовани судови за малолетнике, као засебни судски органи. Различито се такође решава и питање састава суда, као и низ других питања. Негде то су професионалне судије, а негде више преовлађује неправнички елемент: васпитачи, лекари, психолози, социјални радници. Само у неким државама постоје посебни виши, другостепени, малолетнички судови. Тенденција је (30) да судови буду састављени од већег броја лица која не морају да буду професионалне судије. Уопште се сматра да би у поступку против малолетника органе правосуђа требало заменити органима друштвених служби, а нарочито се препоручује што веће учешће жена. Сви ови требало би да имају посебна знања и веће искуство. Судске одлуке требало би више заснивати на социјалномедицинском, психолошком испитивању случаја.

6. *Установе за примену васпитно-поправних мера према малолетницима.* — Средином прошлог века питање реформе казних завода било је горуће питање тадашњег кривичног правосуђа. Ово питање, међутим, највише се постављало у вези са извршењем казни над малолетницима. У току развоја идеје о посебном положају малолетника у кривичном праву и о томе да према њима ће треба примењивати само казне већ првенствено васпитно-поправне мере, постепено долази до оснивања посебних завода за примену ових санкција према малолетницима. Мада су први заводи ове врсте основани тек у овом периоду, ипак треба указати да они нису били без икаквих традиција. Наиме и раније је било покушаја у овом погледу, само што то нису били прави заводи за смештај кажњених малолетника, већ више заводи за смештај запуштене деце, запуштене и посрнуле омладине.

Старање о запуштеној омладини јавило се много раније од старања о малолетним деликвентима у данашњем смислу речи. Може се казати да је социјалнополитички проблем малолетника много старији од проблема малолетника у кривичном праву. Као што ће ниже бити укратко изложено, у историји налазимо примера друштвеног старања о запуштеној омладини и данашњи домови за примену васпитно-поправних мера према малолетним деликвентима јављају се као продужетак таквог старања. Разлика је само у томе што се данас у њима смештају не само запуштена деца и деца без родитеља већ и малолетни деликвенти. У историском развоју малолетничких домована и завода јасно се може уочити процес по-

(29) Latin American Seminar on the Prevention of Crime, p. 32—36.

(30) Cycle d'études du Moyen-Orient, art. 30—32.

степеног издвајања из ових посебних домова и завода за смештај малолетних деликвената.

Сматра се да је цар Трајан први створио склониште за запуштену омладину тиме што је 110 године наше ере о државном трошку основао склониште за смештај 5000 сирочади без родитеља (31). Затим у VI веку налазимо у Француској домове за смештај незбринуте омладине. У XII веку у Монпељеу било је основано прво друштво за помагање деце, за заштиту, склањање и васпитање незбринуте младежи. На измаку феудализма почиње да се посвећује још већа пажња запуштеној и незбринутој омладини, чија се заштита спроводи кроз такозване законе о сиромашним, нарочито дочев од 1600. Прву установу, нешто налик на установе за смештај малолетних деликвената у данашњем смислу речи, основао је папа Климент XI у Риму 1703, склониште „св. Михајла“, у коме су се малолетници васпитавали и обучавали у раду. Sam Howard (1726—1790), велики енглески реформатор казних завода, врло се похвално изразио о овоме малолетничком заводу и у својим предлозима о реформи казних завода узимао је у обзир организацију и рад у овој малолетничкој установи. У Лондону је 1788, под утицајем учења и заузимањем самог Howard-а, основано филантропско друштво са задатком старања о запуштеној омладини, о порочним малолетницима и скитницама са подручја Лондона (32). Уређење у домовима, основаним од овог друштва, било је слично као у породицама, с тим што су малолетници првенствено радили земљорадничке радове. Малолетници су били подељени у групе, такозване „породице“ од по 12 чланова. То је први организовани напор у Енглеској да се створе домови за малолетне деликвенте. Нешто касније, 1813, Elizabeth Fry чини друти покушај ове врсте и у једном од затвора у Лондону оснива неку врсту затвора за малолетнике, са посебним одељењем за женске малолетне деликвенте. У Лондону је 1817 основано „друштво за побољшање дисциплине у затвору и поправљање малолетних деликвената“. Оно се посебно бавило испитивањем узрока криминалитета малолетника и нарочито истицало да малолетници постају деликвенти због тога што се према њима нису предузимале никакве превентивне мере, већ су се у затвору више кварили. Друштво је основало не само неке заводе за смештај малолетних деликвената већ и низ других установа за запуштену децу и посрнуле малолетнике. После овог, у Енглеској је основано више малолетничких установа различитог типа. По организацији и систему рада нарочито се истицала установа Edward-a Pelham Brenton-a, основана у Hackneywick-у у Лондону. У овим домовима дисциплина је била доста строга, начин живота такоређи шпартански, све у циљу да се малолетници навикну на озбиљне дужности, на одговорност и поштовање ауторитета. Карактеристика енглеског система малолетничких установа је да су то уста-

(31) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 41—47.

(32) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 48—56.

нове више приватне иницијативе. Овај карактер оне су сачувале све до данас, мада њихово оснивање одобрава државни орган, чак се и субвенционишу.

У Немачкој први покрет у вези са малолетницима и њиховим збрињавањем потиче из 1695. Тада је August Hermann Francke (1663—1727) основао први малолетнички дом који је постојао више од два века и био познат под именом „Francke'sche Stiftung“ (33). Нешто касније, Johann Daniel Falk (1768—1826) оснива завода за малолетнике у Вајмару. Он такође оснива „друштво пријатеља деце“, прво друштво те врсте у Немачкој. После његове смрти, завод је подржављен и све до Другог светског рата постојао као „Falksches Institut“. По угледу на ову, друге угледне личности ускоро оснивају сличне установе у Пруској, Берлину, итд. У Берлину је, сем тога, 1824 основано друштво за васпитање морално запуштене омладине. Међутим од свих ових ранијих малолетничких домова, у Немачкој је најпознатији „Rauhe Haus“ у Хорну, близу Хамбурга, који је 1833 основао Johann Heinrich Wichern. По замисли самог оснивача, то не треба да буде затвор већ установа за васпитање малолетника у правом смислу речи. Значај овог завода је и у томе што се по угледу на њега ускоро оснивају сличне установе и у другим европским државама. Тако је у Француској сличну установу основао 1839 судија Frédéric Auguste Demetz. По налогу своје владе, Demetz је, у циљу упознавања васпитно-поправних установа у другим државама, обишао, између осталог, Белгију и Холандију. По њему, оно што је у то време видео у многим државама у погледу малолетничких домова, претстављало је управо оно што треба избегавати. Њега је много запањило што се малолетници држе у затворима уместо да се васпитавају. Сматрао је да треба основати такве установе за малолетнике у којима они неће бити деградирани и деморалисани већ преваспитавани. Затим је обишао „Rauhe Haus“ у Немачкој и био је импресиониран са оним шта је тамо видео. По повратку Demetz је у Француској прво основао друштво за заштиту малолетника а затим завод за посрнуле малолетнике. Ускоро је основано неколико оваквих завода. Сматрајући земљорадњу као одлично средство за васпитавање, у свим овим заводима спроводио се принцип „моралног васпитавања омладине кроз обрађивање земљишта“. На овим уствари земљорадничким колонијама, малолетничким фармама, рад је био доста напоран а режим готово војнички (34). Ускоро се оснивају малолетнички заводи и у другим европским државама. Оснивач првог завода за малолетнике у Швајцарској био је Johan Heinrich Pestalozzi (35).

Данас готово у свим државама постоје посебни заводи за смештај малолетних преступника. Иако се они међусобно разликују, ипак се могу свести на неколико општих система завода за малолетнике. Овде ће се укратко указати на два позната система ма-

(33) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 57—58.

(34) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 60—63.

(35) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 64.

лолетничких завода, и то у Сједињеним Америчким Државама и у Енглеској.

У Сједињеним Америчким Државама први завод за малолетне преступнике у данашњем смислу речи основан је 1876 у Елмири, у држави Њујорку (36). То је био један од многих пројектованих поправних завода и то специјално за малолетнике. Као оснивач завода сматра се тада познати пеналогиста Zebulon R. Brockway. Завод је био намењен малолетницима од 16—21 али исто тако и младим осуђеницима до 30 година. Завод је zamiшљен као школа за васпитавање и обучавање младих осуђеника. Око 1900 слични заводи су основани у 13 држава САД. У свим овим заводима уведен је поступни систем извршења казни. При ступању у завод осуђеник се одмах распоређује у други степен, с тим да после шест месеци доброд владања може добити први степен, а после наредних шест месеци може добити условно отпуштање. Ако је осуђеник рђавог владања, распоређује се у трећи степен, с тим да у овом мора остати најмање месец дана. Овај систем у своје време био је привукао велику пажњу. Тако је сер Evelyn Ruggles-Brise, директор енглеских затвора, после посете Елмире, основао у Енглеској познати Борстал-систем. Данас се, међутим у САД напушта овај систем и уводи се систем завода-насеља ван градова и без оубичајених зидова око затвора. Цео простор насеља се надзирава са једне узвишене куле и пракса је показала да је из ових завода исто тако тешко побећи као и из завода са високим зидовима. Тип овог завода је насеље Annandale у Њујерсију. У свим овим заводима режим је следећи. Малолетни деликвент ступа у посебан одељак завода, такозвани „quagantine block“. Ту је сасвим одвојен од других и у њему остаје од 30—60 дана, за које време се испитује од разних лица, обично и путем тестова. То је такозвана „клиника за класификацију“, што би одговарало дијагностичкој клиници. Особље, које испитује, састављено је од лекара, психолога, психијатра, директора школе, претставника радионица и индустријских установа, друштвених радника, итд. Сваки малолетник има свој досије који је попуњен још од стране суда. После испитивања у овом одељку завода, досије се допуњује тако да се добија потпуна слика његове личности, склоности, физичког, психичког и интелектуалног стања, на основу чега се прави план за поступање са њим. Приликом одређивања смера његовог обучавања у заводу узима се по могућству у обзир жеља малолетника. Многи заводи имају своја пољопривредна добра на којима малолетници такође раде. Од самог пријема малолетника па све до његовог отпуштања брижљиво се припрема план за живот малолетника по напуштању завода, на основу свих података и запажања у току бављења у заводу. У овом циљу велику улогу играју поменуте клинике за класификацију. Оне ступају у додир са разним друштвеним организацијама, члановима породице малолетника, са другим људима из његовог места који га познају и могу дати о

(36) Teeters and Reinemann: op. cit. p. 521—537.

њему неке податке, итд. На основу ових података и података о владању малолетника у заводу, клинике састављају план за живот малолетника по изласку из завода, прво за време условног отпуштања, а после за време коначног отпуста.

У Енглеској постоји познати Борстал-систем (37). Први завод овог система основан је у Борсталу, у Кенту, 1897, а оснивач је поменути сер Evelyn Ruggles-Brise. Завод је планиран за малолетне деликвенте од 16—21 године. Први Борстал био је створен у крилу једног затвора. Млади затвореници били су одвојени од старијих и за њих је предвиђено посебно поступање и посебан програм рада, васпитавања и обучавања. Установљен је систем награђивања за добро владање и марљиво понашање. Програм рада у овом заводу показао се тако успешан да су га увели и други затвори. Доцније, 1910, то више није посебан одељак појединих затвора, већ засебна установа у Feltham-у, близу Лондона. Око 1930 било је створено неколико борстала без зидова и из овог се постепено развио читав систем специјализованих установа за поступање са малолетним деликвентима. Клиника за класификацију налази се у „Latchmere House“-у, близу Лондона, у коју малолетници претходно долазе ради испитивања. Данас се у борстал-заводима смештају малолетни деликвенти до 23 године старости. Све борстал-установе функционишу као јединствени систем. У сваком заводу програм рада се изводи по посебном правилнику који је сличан правилницима рада у појединим школама. Особље завода је замењено цивилним лицима у обичном оделу. У заводу постоје присни односи између особља и питомаца. Борстал-заводи без зидова сматрају се данас као најнапреднији у погледу поступања са малолетницима и као најбоље установе за малолетне деликвенте до данас. Свака борстал-установа — са или без зидова — специјализована је за одређену групу малолетника. Ако суд нађе да малолетник није погодан ни за једну борстал-установу, ни за један тип борстал-поступања, он се шаље у обичан затвор. Али судија може променити ову своју одлуку. У клиници за класификацију, малолетник мора остати 30 дана. Ту је предмет разних испитивања путем психичких тестова, и на основу овог даје се дијагноза случаја. Жене преузимају поступање са женским деликвентима. Много се обраћа пажња у ком ће се типу борстал-завода малолетник сместити. Сваки малолетник у борстал-установи треба да остане четири године. Првих шест до тридесетшест месеци одређено је за васпитавање и обучавање, а остало време се проводи ван завода под надзором. То је условно отпуштање, прокушавање, у овом систему познато као „license“. Старање по изласку из завода доверава се разним борстал-удружењима, која су више приватног карактера и састављена од лица која имају нарочиту симпатију за старање о таквим малолетницима. Данас се, међутим, у њима постепено уводи професионално особље. Тако да

(37) Leo Page: Justice of the Peace, London, 1936, p. 266—290; Teeters and Reinemann: op. cit. p. 539—542.

у овом надзору учествују два лица, званични службеник за старање о лицима на условном отпусту (parole officer) и претставник приватних организација (sponsor). Обојица посећују малолетников дом и о томе шта су нашли тамо обавештавају централну службу условног отпуста. Опозивање license-а врши се под истим условима као и опозивање условног отпуста.

III. Криминолошки аспект малолетних деликвената

Криминалитет малолетника и личност малолетника-деликвента заузима врло важно место у криминолошком испитивању кривичних дела и личности кривца уопште. Поред општих криминолошких проблема, као на пример учења о узроцима криминалитета, социолошког и биолошког проучавања кривца, учестаности криминалитета уопште и по појединим групама кривичних дела, типологије криваца, итд., код криминолошког проучавања криминалитета малолетника постављају се и извесна посебна питања с обзиром на природу криминалитета и личност малолетника-деликвента. Као најважнија од ових питања сматрају се, например, значај узраста са криминолошког гледишта и значај криминалитета малолетника као симптома каснијег криминалитета одраслих лица.

1. Са криминолошког гледишта узраст човека је од изванредног значаја код проучавања природе многобројних појава у вези са криминалитетом. Неки аутори подвлаче да са криминолошког гледишта узраст има сличан значај као например пол, мада у другом смислу. У оба случаја постоје извесне посебне карактеристике које су везане за личност деликвента или за спољни свет као фактора криминалитета (38).

У вези са узрастом, наглашава се да постоје два периода у животу човека која се јасно одражавају на криминалитет, а то је доба малолетства и доба старости (климактеријума мушког и женског). Ипак се сматра да је малолетство од већег значаја јер од развоја личности у овом периоду често зависи даљи ток живота једне личности. Супротно томе, старост означаје постепено гашење а не развој личности. Сем тога, период полног сазревања и јачања физичке снаге сами по себи претстављају важне криминогене факторе у доба развоја личности (39). У вези са овим дискутује се питање да ли је појава пубертета у непосредној вези са криминалитетом малолетника (40). Проблем криминалитета малолетника другојачије би се поставио ако би се доказао непосредан утицај пубертета на криминалитет. Криминолошка испитивања, међутим, још нису довела до тачног одговора на ово питање. У погледу неких кривичних дела малолетника јасно се види непосредан утицај пубертета, док се ово не би могло казати у погледу свих осталих кри-

(38) Franz Exner: Kriminologie, III, Aufl. Berlin, 1949, S. 147.

(39) Exner: op. cit. S. 150.

(40) Exner: op. cit. S. 154.

вичних дела. Отуда је потребно да се криминалитет малолетника испита у вези са низом других појава из личности малолетника и његове средине које могу бити од посредног или непосредног криминогеног значаја.

Личност малолетника одликује се од личности одраслог како у погледу извесних посебних биолошко-психолошких својстава тако и у погледу посебног значаја средине за његова животна испољавања. Како се то обично каже, малолетник има свој сопствени унутарњи и спољни свет. Личност малолетника одликује се знатним противречностима између његових личних, интимних, доживљавања и спољњег животног тока условљеног средином у којој живи. Његова фантастична глад за доживљајима сукобљава се са реалним могућностима за њихово остварење у границама допуштеног. Његово изобиље телесне снаге није довољно контролисано личним животним искуством и јасним психичким и моралним претставама о извесним нужним самоодрицањима у интересу целине. Изобиље телесне снаге ствара претставу о изузетној важности своје личности са повећаним наглашавањем свога ја. Код њега постоји појачана тежња за самосталним развојем и самосталним делањем, чак са извесним нагоном пркошења и револта према сваком ауторитету. Ово може довести до обести и охолости, до противљења и сукобљавања са оним што се сматра конвенционалним у друштву. Треба томе додати да његова фантазија, непромишљеност и непредвидљивост значаја поступака, може довести до тога да малолетник не може оценити да ли је реч само о наивним авантурама, романтичним доживљајима или пак о поступцима који га могу довести у сукоб са законом. Једном речју, код малолетника постоји општа противречност између жеља и моћи, између хтења и дужности. Ако се узме у обзир да је интезитет жеља и хтења код малолетника сасвим другојачији од жеља и хтења одраслог, да је ово непроверено животним искуством и разумом, онда је јасно да код њега не постоје или нису још довољно развијене оне психичке и моралне кочнице које га могу одвратити од вршења кривичног дела (41). Из истих разлога спољњи свет игра сасвим другу улогу у животним испољавањима малолетника. Он је много више подложен утицају средине него одрасли. Он је на све пријемчив. Разни спољни поводи и примери који код одраслог делују поучно, код малолетника могу појачати његову фантазију и навести га на делање сходно њима али у супротном смислу него код одраслог. Једна књига, филм, нека личност и ма какав други догађај на малолетника остављају много већи траг него код одраслог. Све то може знатно узбудити фантазију малолетника и створити код њега жељу и хотење за сличним преживљавањима. Отуда штетан утицај на омладину разних романа, филмова, сцена из обичног живота које код одраслог претстављају само тренутно забављање. Доказано је да утицаји који

(41) Exner: op. cit. S. 153, Cav. Lino Ferriani: Minderjährige Verbrecher, Berlin, 1896, S. 17—30.

делују као криминогени код одраслог не делују сасвим код малолетника бар не у истом смислу и супротно (42). Све то доказује да малолетник има сасвим другојачији начин унутарњих доживљавања и реаговања на поводе из спољњег света.

2. У вези са овим, питање узрока криминалитета малолетника појављује се нешто другојачије него код криминалитета одраслих. Као први, непосредни, узрок криминалитета код малолетника јавља се сам узраст, једном речју његово малолетство. Малолетни деликвенти појављују се као деликвенти извесних животних криза условљених његовом личношћу и развојем, кад се јављају разни унутарњи конфликти који се окончавају вршењем кривичног дела. Нарочито се указује на „кризу пубертета“ и „кризу после пубертетног доба“ (43). То је биопсихичка конституција малолетника која, под одређеним условима, може бити од криминогеног значаја. Као даљи посебан узрок криминалитета малолетника јавља се недостатак потребног васпитања и образовања, подразумевајући под овим домаће и школско васпитање и образовање. Статистике свих земаља и сва криминолошка испитивања указују да су такви малолетници најпре подлежни криминалитету. Отуда свако социолошко и криминолошко испитивање проблема малолетника бави се посебним проучавањем узрока ове запуштености и потребним мерама да се они отклоне. Није на овом месту да се упустимо у детаљна излагања у вези са овим. Напомињемо само да готово сви аутори подвлаче извесне нарочите моменте, као например породични приходи, дефектна породица (отац или мајка умрли, раздвојени живот родитеља), ванбрачност, запосленост мајке, незапосленост оца, итд. (44). Што се тиче осталих узрока криминалитета малолетника, може се казати да сва биопсихичка стања човека (нормална или патолошка) и појаве друштвеног живота, које се појављују у екологији криминалитета уопште, могу играти такође извесну улогу у проузроковању криминалитета малолетника. С напоменом да се и у овом погледу могу запазити извесне разлике. Код криминалитета малолетника неки општи узроци су мањег а неки већег криминогеног значаја. Од општих узрока треба нарочито споменути позив, за који се сматра да код малолетника може бити од посебног криминогеног значаја (45).

3. У непосредној вези са проблемом узрока криминалитета малолетника јесте питање поделе малолетних деликвената на извесне групе, нека врста *типологије криваца малолетника*, јер се сматра да свака категорија криваца малолетника има своје посебне узроке криминалитета, па према томе и посебну проблематику у

(42) Exner: op. cit. S. 155.

(43) Ernst Seelig: Lehrbuch der Kriminologie, II. Aufl. Graz, 1951, S. 97.

(44) J. N. Bagot: Punitive Detention, London, 1944, p. 43—51; W. Douglas Morrison: Juvenile Offenders, London, 1896, p. 119—153.

(45) Ottmar Doli-George Berner: Jugendliche Rechtsbrecher und ihr Beruf, Leipzig, 1939, S. 30—33.

вези са сузбијањем овог криминалитета. Према једној класификацији (46), сви кривци малолетници могу се поделити у три категорије: 1. Кривац малолетник из чисто органско-психичких разлога којим се карактерише личност малолетника. Полно сазревање и појаве, које ово прате, чине да је малолетник нарочито склон вршењу извесних кривичних дела, као на пример туча, нереди, телесних повреда, нарочито полних деликата. 2. Кривац малолетник из случаја, повода. Као посебан узрок криминалитета овде се јавља искушење, негативан утицај средине, имитација. То су важни узроци ако се има у виду да малолетници лако подлегну утицајима са стране. Под овим условима малолетници лако могу постати извршиоци разних кривичних дела, нарочито имовинских кривичних дела. 3. Кривац малолетник из склоности. То су малолетни деликвенти код којих се налазе извесна својства криминогеног карактера и која нису типична за све малолетнике. Они одговарају кривцима из стања код одраслих. Али с обзиром на променљивост карактера малолетника, под утицајем васпитања у даљем току личности малолетника ове склоности могу нестати. Ту долазе и они малолетници код којих се налазе извесне склоности као резултат наслеђа.

Са гледишта будућег развоја личности малолетника, па према томе са гледишта прогнозе даљег криминалног делања малолетника, важна је деоба свих кривичних дела малолетника на две групе, с обзиром на то да ли је кривично дело само једна епизода у животном току малолетника или је то симптом који указује на извесне непожељне и штетне склоности малолетника (47). У првом случају, кривично дело је резултат органско-психичке природе сваког малолетника и не оставља никакве последице, с обзиром да се малолетник са развојем мења. Ово се односи унеколико и на кривична дела извршена под утицајем спољних повода којима је малолетник нарочито подложен. Сви ови криминогени фактори су епизодног карактера и са развојем личности постепено ишчезавају. Супротно, кривична дела, која су резултат неких нарочитих наклоности малолетника према вршењу извесних кривичних дела, од много веће су значаја, јер су симптоми даљег његовог живота. Ово је нарочито важно са гледишта криминалне политике, јер таква кривична дела указују на мере које треба предузети према малолетнику да би се те наклоности сузбиле или бар неутралисале.

Др. Јанко Ђ. Таховић

(46) Exner: op. cit. S. 216.

(47) Exner: op. cit. S. 156.

ДИСКУСИЈА

НАПОМЕНЕ О ПОЈМУ „ВЛАДАЈУЋЕ КЛАСЕ“

У последње време поново се у политичкој науци веома много расправља о појму владајуће класе — појам који су нарочито употребљавали марксистаи с једне и Парето и његове присталице (особито под називом „елита“) с друге стране. Више је тешко наћи озбиљнијег научника који при изучавању питања политичке науке не би узимао у обзир поделу на класе и улогу владајуће класе. Разумо се да при тако широко прихваћеном и употребљаваном појму владајуће класе постоје веома различита схватања овог појма, многа од њих нетачна. Питање стога заслужује пажњу и тражи да буде расправљено. Овде ћемо се осврнути само на два таква, по нашем мишљењу, погрешна гледишта, покушавајући да изнесемо тачно гледиште.

I

У свом чланку „Слојевитост власти“ („La stratification du pouvoir“) (1) један од најпознатијих француских политичких писаца, Ремон Арон, критикује и Маркса и Парета, тврдећи да су врло ретки случајеви кад заиста постоји владајућа „класа“. По њему, постоје само владајуће „групе“ које веома ретко, као што је на пример било у Енглеској доскора, сачињавају једну владајућу класу, тј. које су уједињене истим гледиштима и интересима. Обично постоји борба између разних владајућих група у друштву. Према томе, тврдње Маркса и Парета о постојању једне владајуће класе само су делимично и изузетно тачне.

Аронова критика Паретовог гледишта о владајућој класи, односно елити, изгледа заиста тачна, те се на њој нећемо много задржавати. Уистину, кад Парето даје ширу дефиницију такве класе, убрајајући у њу све који су „успели“ у друштву (чувене виолинисте, председнике влада и чувене проститутке), нема сумње да се таква дефиниција мора одбацити. Кад, пак, даје ужу дефиницију, подразумевајући под владајућом класом само оне који врше руководеће политичке функције у друштву, несумњиво је да је оваква дефиниција сувише уска. Поред тога, она је нарочито нетачна што не открива стварни основ политичке власти ове групе људи, јер га налази у њиховим духовним, односно психичким особинама, тј. у томе што они припадају елити. С друге стране, његова подела ових група на „лукавце“ и „насилнике“ (коју је преузео од Макијевели-

(1) Објављен у „Revue française de science politique“, бр. 3 за 1954.

ја), који се правилно смењују, сувише је упрошћена да би била обухватна, а сувише наивна да би била објашњење стварног тока смене политичке власти. Насупрот оваквом Паретовом схватању, Арон има право кад истиче да у друштву постоји много више владајућих група а не само једна и кад указује на поменуте Паретове недостатке.

Али Аронова критика Маркса није тачна. Арон и Марксу замера у основи монизам у погледу владајуће класе. Наиме, он каже да по Марксу (додуше, он се донекле ограђује од тог пребазирања Марксу, додајући да се то пре односи на уобичајено тумачење Маркса, односно на вулгаризацију) постоји такође само једна владајућа класа, јер је економски владајућа класа, сопственик средстава за производњу, увек аутоматски и политички владајућа. Међутим, каже Арон, стварност је много сложенија, јер има више слојева, односно више група које су владајуће. Врло ретко се дешава да економски владајућа група буде и политички владајућа. Поред тога, мада не каже изрично, Арон као да против марксистичке теорије о „аутоматском“ идентификовању економски и политички владајуће класе наводи чињеницу да група која није економски владајућа (нема средстава за производњу) дође до политичке власти, и да тек помоћу ове освоји и економску власт — као пример наводи бољшевице у Русији. Овај аргумент против Маркса употребљавају, међутим, изрично други писци.

Насупрот овом схватању, Арон износи своју теорију о бројним групама које владају у друштву, показујући како по правилу не постоји истовременост између, с једне стране, економски и, с друге стране, политички или духовно владајуће групе. Арон разликује пет владајућих група у друштву. То су: носиоци духовне власти (црквене или нецрквене — свештенство и интелектуалци); сопственици или управљачи средстава за производњу; вође маса (који руководе нарочито њиховим организацијама за побољшање тешких услова живота); чиновници; политички и војни шефови. Свака од ових група врши различиту власт, и људи који чине ове групе по правилу су различити. Једни су, на пример, економски владајућа група, сопственици или „управљачи“ средстава за производњу, а сасвим су други људи чиновници, односно политички и војни шефови. Што је најважније, између ових владајућих група постоји стална борба. Тиме се најјасније оповргава теорија по којој постоји јединство економски и политички владајуће класе, односно по којој је економски владајућа класа „аутоматски“ и политички владајућа класа.

Аронова критика и његова шема владајућих група којом подупиरे своју критику толико су карактеристични за низ сличних критика да се на њој вреди задржати и показати сву њену, нарочито методолошку неоснованост и погрешност.

Најпре, као што донекле и сам признаје, Арон заиста приписује Марксу оно што извесни вулгаризатори марксизма измишљају.

Овде су Марксу приписане две измишљене тврдње. Прво, да је економски владајућа класа „аутоматски“ и политички владајућа класа, тј. да она „аутоматски“ с економском влашћу стиче и политичку, тј. државну власт. Нажалост, у друштву нема никаквог сличног аутоматизма — све што се у њему налази мора се стварати акцијом људи, односно борбом, а политичка власт се пре свега и изнад свега стиче борбом. Круна не пада „аутоматски“ на главу ни с неба ни услед економске превласти, већ се мора изборити. Целокупно активистичко Марксово схватање друштва, и политике у првом реду, противи се таквом „аутоматизму“. Друго, приписује се Марксу како сматра да је економски владајућа она класа која је сопственик средстава за производњу. И то је нетачно.

Треба разликовати два значења појма економски владајућа класа. Обично се узима да је економски владајућа класа она која је сопственик средстава за производњу. И то је редовно случај. Али у извесним случајевима такво значење не одговара друштвеној стварности. То је случај кад је сопственик средстава за производњу реакционарна класа, чији је начин производње застарео, не одговара више ступњу развоја производних снага. Тај начин производње стога или већ ишчезава или су сви економски услови за његово ишчезавање зрели. У том случају економски је владајућа у једном другом смислу од већ изнетог она класа која је носилац новог начина производње, напредног, који или већ почиње да преовлађује или постоје сви услови за то. Такав је био случај с буржоазијом у феудализму, а такав и с пролетаријатом. Таква економски владајућа класа постаје поступно, с преовлађивањем свог начина производње, економски владајућа и у оном првом смислу, тј. она економском револуцијом поступно стиче и својину над средствима за производњу.

У друштвеној стварности, дакле, односи су много сложенији, и марксизам је то јасно истакао. Заиста, кад би се тврдило да је економски владајућа класа, у смислу класе која је сопственик средстава за производњу, аутоматски и политички владајућа, онда у друштву скоро не би биле могуће никакве промене: иста класа би увек остала владајућа. Међутим, класа сопственик средстава за производњу временом престаје бити економски владајућа у смислу да њен начин производње застарева, и тако поступно губи и своју својину над средствима за производњу. Напредна класа, пак, ту својину стиче. Класа сопственика средстава за производњу, као политички владајућа (а политичку власт је стекла у борби с преходном владајућом класом), користи своју политичку власт да спречи економски успон напредне класе. Напредна класа се, пак, бори и за економску (за својину над средствима за производњу) и за политичку власт. Коју ће од ове две пре освојити, питање је конкретно-историско. Може се сасвим десити да освоји најпре политичку власт (као бољшевици). Али и то ће бити трајно могуће, тј. биће могуће да се та власт одржи, само ако су дати економски

услови, тј. ако је дотична класа економски напредна и ако су за њену економску власт зрели економски услови. Једна без друге власти трајно не може постојати.

Према томе, остаје тачно да је економски владајућа класа, у једном или другом смислу, заиста и политички владајућа, али се ове две власти не поклапају нити се аутоматски везују једна за другу — и кад се стекне једна од њих, на пример, економска, за другу се мора борити, што значи да привремено једна класа може бити политички владајућа а да то не буде и економски, и обрнуто. Иако је тачно да политичка власт, тј. држава, штити један одређен начин производње, то ипак не значи да га привремено она не може и рушити успостављајући истовремено нови. У таквом случају кажемо да је политички владајућа једна, а економски владајућа друга класа — на пример, пролетаријат који је добио политичку власт и помоћу ње руши економску власт буржоазије. Али увек треба имати на уму да је и у овом случају пролетаријат економски владајућа класа у смислу да је његов начин производње напредан.

Из свега овога излази да је нетачна Аронова критика по којој Маркс сматра да увек постоји истоветност између економски и политички владајуће класе. Но, Аронова критика је још слабија, јер он напросто пориче постојање политички владајуће класе. По њему постоји само политички владајућа група, а не класа (сем ретких изузетака). Наиме, Арон тврди да став по коме једна класа политички влада претставља мит. Врло ретко се дешава да сопственици средстава за производњу заиста врше власт у држави — то чине чиновници, бирократи, односно политички органи, претставници. Па и кад они то чине, ипак још не треба узети да влада *цела* класа сопственика — владају увек само њени претставници, једна група узета из те класе. На основу овако уопштене и теоретски поткрепљене тврдње излази, заиста, да економски владајућа класа, тј. класа сопственика средстава за производњу, није никад и политички владајућа, јер политички влада увек само једна група која није истоветна с класом коју претставља, иако влада у њено име. Арон овде прави духовитост и каже: некад се владало у име Бога, а нико неће тврдити да је Бог заиста био владајућа класа.

Међутим, Арон методолошки сасвим погрешно решава ово питање. Наравно, нико не тврди да између политички и економски владајуће класе постоји она истоветност за коју Арон, сасвим исправно, доказује да не постоји. Сем ретких изузетака (власт класе робовласника у малим античким демократијама или, у извесној мери, у феудалним државама, особито малим), политичку власт врши једна група а не *цела* класа. Али то нас ипак не спречава да можемо утврдити која је *класа* политички владајућа. Арон то не може да утврди јер употребљава погрешан метод. Његов је метод изоловање друштвених појава а не њихово повезивање. Стога он не види да политички владајућа група заиста претставља једну друштвену класу, да заиста врши власт у њено име, и да стога та

класа јесте политички владајућа класа која влада посредно, преко политички владајуће групе која је њено оруђе. Притом није важно да ли су припадници те класе свесни тога, особито да ли је тога свесна њихова већина, као ни да ли су тога свесни сами политички владајући — важна је њихова стварна политика, њихове политичке акције. Држава у основи има функцију заштите једног одређеног начина производње и целог друштвеног система који је на том начину производње заснован. У класној борби разне класе заступају разне начине производње и боре се да их оживотворе. Политички је владајућа она класа чији начин производње штити држава, тј. политички владајућа група. Отуд се може одбацити Аронова тврдња да нема политички владајуће класе него само групе.

Овај метод Арон примењује и при својој конструкцији слојева или група које врше власт у друштву. Он опет полази од споља видљивих чињеница које се заиста не могу порећи: наиме, од постојања пет група које врше разне власти, од сукоба који се међу њима дешавају итд. Али се он задржава на чистој дескрипцији њиховој, а не иде дубље, у суштину питања. Он не испитује зашто те групе постоје, зашто се деле, ни да ли међу њима има какве дубље везе и поред њихових сукоба. Он просто тврди да, чим су засебно видљиве, међу њима везе нема. На тај начин је заиста лако побијати поставку да је економски владајућа класа по правилу и политички владајућа, у оном смислу у коме смо одредили. Заиста, ако се изврши анализа Аронових пет група, видеће се да група, односно класа која врши економску власт, врши истовремено и духовну власт, као и државну власт преко чиновника и политичких и војних шефова. Сукоби који често постоје међу овим групама само су споредни, по правилу, и нимало не штете јединству акције коју све ове групе, припадајући истој класи, воде за заштиту својих класних интереса насупрот трећој групи, вођама потлачених маса, који претстављају потлачену класу, или, како се Арон изражава, „економски непривилеговану“ класу. Арон, дакле, греша кад разне врсте друштвених власти строго одваја једне од других, јер су оне тесно повезане међу собом и условљавају једна другу. Притом је политичка, државна власт само одређени израз других, друштвених власти, а пре свега економске власти (али не искуључујући, разуме се, ни „духовну“, тј. идеолошку). Његова класификација није нетачна (мада је непотпуна, јер има група које врше власт а које он није набројао), али је нетачан закључак који он изводи о независности тих група једних од других, на основу ког закључка побија Марксово гледиште о повезаности економске и политичке власти и о постојању политички владајуће класе.

II

Проблем одређивања владајуће класе био је широко расправљан и на недавно одржаном III Конгресу политичких наука (у августу месецу т.г. у Стокхолму) у вези с питањем односа између поли-

тичких странака и друштвених класа. У свом реферату о овој теми, познати француски научник из ове области, Морис Диверже, тврдио је да између друштвених класа и политичких странака несумњиво постоје тесне везе, али да се не може тврдити да су политичке странке увек и тачно оруђа само једне одређене друштвене класе, јер свака политичка странка има припаднике из разних класа, јер припадници исте класе припадају разним политичким странкама, јер, нарочито, руководећи људи у политичким странкама не припадају оној класи чије интересе дотична странка штити (на пример, вођи радничких странака су обично интелектуалци а не радници) итд., итд., остављајући настрану то што је и иначе веома тешко утврдити шта је то друштвена класа (2). Одавде се изводи закључак да је политички живот независан од друштвених класа у смислу да ове не одређују — или бар не увек и све — шта ће политичка власт радити. Многи учесници Конгреса у својим рефератима на конкретним примерима појединих земаља покушавали су да докажу тачност горњих тврдњи, па чак су те тврдње и заостравали, идући дотле да сматрају постојање друштвених класа митом. Из свега излази да политичке странке и политичка власт нису израз неке јасно одређене друштвене класе, па да, према томе, ни државна власт није оруђе политички владајуће класе у друштву, већ, у најбољем случају, израз више класа. То би значило да и нема политички владајуће класе у друштву.

И Дивержеово решење је последица погрешности његовог метода, као и Ароново. И он се задржава само на спољним чињеницама које су уз то и тачне, чиме је искушење да се задржи на њима само веће. Али он не иде дубље у везу тих чињеница. Статистички подаци заиста нам показују да једној политичкој странци припадају људи из разних класа, да припадници исте класе иду у разне политичке странке итд., итд. Али је ипак погрешно из свега тога, као и Араново. И он се задржава само на спољним чињеницима о тежњи да се постојање класа уопште порекне ни о тешкоћама да се класе тачно дефинишу, које тешкоће заиста постоје — о чему смо расправљали на другом месту). И овде треба утврдити везу која постоји између одређених класних интереса и стварне политике коју поједине политичке странке, и државна власт покрећу тим странкама, воде. Та политика штити одређен начин производње, а тај начин производње је у интересу одређене друштвене класе која се за њега бори. Чим државна власт штити један начин производње, — а она то увек чини као своју битну функцију — самим тим је једна друштвена класа владајућа, а једна или више политичких странака које спроводе такву политику, оруђа су дотичне друштвене класе. Овде ништа не смета што, услед неслагања између политичке (и опште) свести људи и стварног класног поло-

(2) Реферат је објављен на уводном месту у књизи „Partis politiques et classes sociales en France”, Paris, 1955.

жаја припадници неке класе ступају у политичке странке које су противници њихове класе, нити смета што више политичких странака претстављају оруђа исте класе, ни што се политичке странке често стварају и воде борбу за, рецимо, националне, верске или друге интересе, итд., итд. Све то не смета, јер је непорециво да свака политичка странка, макар и не знала за то, штити интерес једне класе, као и држава, штитећи један начин производње, и самим тим постаје оруђе односне друштвене класе. Ово, такође, не искључује ни могућност да више класа имају исти интерес и да држава, односно политичке странке, претстављају, тако, интерес више класа а не само једне, као што не искључује ни могућност да држава, односно политичке странке, штите и неке општедруштвене, дакле, не искључиво класне интересе. Друштвена стварност је богата многим оваквим појавама. Али је важно шта је суштина, битност ствари — да ли суштину и основ политичког живота и државе чине овакве појаве или су оне споредне, а битно је да држава и политичке странке штите класне интересе (3).

Можда је најважнији закључак из свега овога чисто методолошки: ова дискусија показује да је у социологији уопште, а у политичкој социологији или науци напосе, немогућа примена искључиво дескриптивних, статистичких и других квантитативних метода који су тако заводљиви због своје „објективности“, „научности“ и сл. Ови методи морају остати само помоћни за прави научни метод који мора да чињенице прикупљене овим методима повезује анализом и синтезом, стављајући их у целовит ток историског збивања и повезујући их са свим другим релевантним чињеницама да би се могло доћи до тачних сазнања.

Др. Рад. Д. Лукић

ПРИСВАЈАЊЕ И СВОЈИНА

У дискусијама о социјалистичкој својини и њеном правном третирању готово сви су дискусанти износили разне Марксове одредбе о својини уопште и о посебним историским облицима својине. Како су се они, међутим, притом доста разликовали у овом питању, као полазној платформи у третирању проблема својине у нашем друштву и у нашем праву напосе, то су, између осталог, нарочито ове разлике довеле до различитих мишљења у битним проблемима дискусије.

Пошто сматрам да би у третирању овога питања — Марксовог схватања својине — требало да буде више слагања, утолико пре што је реч о дискусији чији учесници субјективно стоје на

(3) Као што смо већ истакли у приказу рада Конгреса, Диверже је усвојио критику на своје гледиште и прихватио да се веза између политичких странака и друштвених класа мора утврђивати на основу стварне политике коју странке воде.

марксистичким идеолошким позицијама, покушају да дам један краћи осврт на досадашњу дискусију по овом питању износећи своје мишљење.

Маркс је, као што је познато, у разним навратима писао о проблему својине из различитих аспеката. Но ако се сви они проуче онда се — по мом мишљењу — може закључити да Маркс третира појам својине у два основна вида.

Пре свега, Маркс третира својину као присвајање, односно као друштвено-продукционе односе у процесу производње и расподеле добара — производа у људском друштву. Свако људско друштво, наиме, без обзира на степен развитка производних снага и облике и карактер друштвених производних односа, мора да на неки начин производи средства за друштвену и индивидуалну потрошњу, производну и непроизводну. До тих средстава друштво долази у крајњој линији одузимањем, тј. присвајањем предмета из спољне природе и њиховим прилагођавањем различитим — било каквим и којим — друштвеним потребама. Сва се средства друштвене потрошње, дакле, на неки одређени начин производе и расподељују у друштву. И то је један вечити, непрекидни процес продукције и репродукције, пошто је и опстанак људског друштва и његова потрошња један вечити процес: да би живели људи морају да троше, а да би трошили морају да производе. Тај друштвени процес обухвата, дакле, и однос људи према спољној природи, од које се одузимају предмети да би се људским радом прилагодили потребама човека, али и однос људи међу собом, пошто они увек на неки историски одређени начин удружени освајају спољну природу и одузимају од ње предмете своје потрешње а затим их на неки историски одређени начин расподељују између себе. Читав тај природно и друштвено условљени пут производа од производње до потрошње, тј. укупност свих тих друштвених односа у процесу производње и расподеле производа у било ком људском друштву — то је по мом мишљењу, оно што Маркс назива присвајање, идентификујући га са појмом својине у најширем смислу.

Присвајање је, дакле, и један природни процес, који се, међутим, увек врши у облику једног друштвеног процеса, посредством и у облику одређених историских односа производње и расподеле. Сваки историски дати облик друштва, тј. свака друштвено-економска формација на неки одређени начин продукује и репродукује материјална добра, тј. производи и расподељује производе међу своје чланове, при чему је, наравно, репродукција материјалних добара у исто време и репродукција друштвених односа под којима се она производи и расподељују. И то је оно опште, заједничко, вечито нужно. Оно што је, међутим, посебно, историски специфично и што претставља одређену карактеристику одређене друштвене формације као такве — то је овај посебни облик друштвеног присвајања, тј. одређени историски карактер односа производње и расподеле производа, односно услова производње.

У овом смислу узето, Маркс је показао у суштини како се вршило присвајање и као однос према природи (обзиром пре свега на степен развитка производних снага) и као друштвени однос (обзиром на одређени карактер односа производње и расподеле) у првобитној заједници, затим у ропству и феудализму, задржавајући се нарочито на присвајању које се врши у капиталистичко-буржоаском друштву. Коначно, Маркс је дао основне карактеристике и присвајања у будућем социјалистичком и комунистичком друштву. У овом смислу можемо да третирамо својину првобитних заједница, робовласничку својину, феудалну својину, капиталистичку својину те коначно социјалистичку и комунистичку својину као конкретност историске облике општег и вечитог закона пристајања које људи врше у друштву и посредством одређених друштвених односа. Својина у овом најопштијем и најширем смислу, по Марксу је, дакле, један природно и друштвено условљени друштвени однос. Тај друштвени однос, дакле, апсорбује у себи целокупност друштвено-производних односа у друштву, посредством којим се материјална добра за људску потрошњу производе и расподељују, прелазећи пут од производње до потрошње кроз расподелу а евентуално и размену ако је реч о робној привреди. Дакле, и без обзира ко присваја производе (односно пре тога услове производње) друштво као целина или пре свега поједине класе у оквиру друштва и без обзира како се врши то присвајање — на већем или мањем материјално-техничком нивоу, путем оваквих или онаквих друштвених законитости расподеле производа — што је све познато из марксистичке политичке економије.

У овом смислу је приватна својина такво историско стање и облик друштвених односа, где постоји монопол (искључива власт присвајања уз могућност искључења сваког и свачијег другог) присвајања од огране одређених појединаца (класа и сл.) у оквиру самога друштва над средствима за производњу, који монопол опет — пошто је реч о одређеном облику расподеле услова производње, — у крајњој линији одређује и одређене односе расподеле производа као предмета потрошње у друштву, од чега олет зависи животни стандард људи, односно класа. Као таква, приватна својина је, дакле, посебан историски облик општег друштвеног процеса присвајања, односно она је посебан историски релативни облик општег појма својине. Треба, дакле, имати у виду, поред осталог, и Марксово методолошко разликовање општег, посебног и појединачног.

С обзиром на предње, приватна својина се — по мом мишљењу — не може идентификовати са својином уопште јер би то значило, као што неки дискусанти и сматрају, да у друштву где нема приватне својине нема својине уопште, и даље, да одумирање приватне својине претставља одумирање својине уопште.

Други вид својине, како га узима и одређује Маркс, јесте својина као правни израз односа производње. Реч је, наиме, о томе да се у људском друштву односи присвајања (тј. друштвено-продук-

циони односи производње и расподеле производа) морају и правно уобличити и изразити. И то подједнако важи за све друштвене поретке откако се појавила држава и право као органи класног друштва, па све док они буду постојали, тј. све док развитак социјалистичког друштва не доведе до одумирања тих органа, стварајући услове кад ће они бити непотребни. Робовласничка својина се правно изражава (утврђује, штити), феудална и капиталистичка својина такође. Постоје, дакле, три облика експлоататорске својине, три „права својине“ — робовласничко, феудално и буржоаско. У суштини, у свима овим друштвима реч је о својини — приватној својини — владајуће а не радне класе, која правом и правним инструментима као делом правно-политичке надградње уопште штити своје класне интересе. Пошто у тим друштвима владајућа класа монополистички држи средства за производњу, тј. пошто су услови производње концентрисани у рукама економски и политички владајуће класе, правни систем, тј. „право својине“ фиксира, гарантује, обезбеђује, учвршћује у крајњој линији и онакву расподелу предмета потрошње каква одговара интересима владајуће класе. Присвајање као општи закон и нужност сваког људског друштва, дакле, у овим формацијама врши се на тај начин што владајућа класа, иако се сама не бави производним радом, господари условима производње (што, опет, одређује и њено учешће а затим и учешће потчињене класе у расподели целокупног друштвеног производа) па, да би то своје господарене обезбедило, она га законски формулише и штити. Робовласничка, феудална и капиталистичка својина као правне категорије — а пре тога као друштвено-економски однос који се правно фиксира — јесу, дакле, само посебни релативни историски облици општег и вечитог процеса који зовемо својина у смислу присвајања и друштвено-продукционих односа у присвајању, затим и посебни историски облици приватне својине као одређеног друштвеног односа у присвајању, тј. производњи и расподели производа.

Прелазни период од капитализма ка социјализму и комунизму такође мора да има и своје „право својине“, пошто је још увек објективно нужно да постоји право и правна надградња, тј. да се процес друштвеног присвајања (производње и расподеле производа у друштву) и правно фиксира. Још није у питању бескласно друштво, још су нужни инструменти правно-политичке надградње да обезбеде и заштите онакве односе у присвајању који су у интересу друштва и прогресивних снага у њему. Револуционарним путем се долази до нове расподеле услова производње (основних и одлучујућих средстава за производњу у друштву), што условљава и нови облик расподеле предмета потрошње, што се, опет, одражава у новом — пре свега по друштвеном карактеру, но разуме се и по обиму — начину учешћа појединаца (класа док постоје и сл.) у расподели целокупног друштвеног производа. И све се то мора изразити у одређеним правним појмовима и категорија, — све док се

буде морало од некога и због нечега то правно изражавати и штитити.

Прелазни период, дакле, има такође своје право својине иако је реч о новом друштвеном карактеру својине, о социјалистичкој својини. Приватна својина нестаје у једном друштвеном процесу, али то не значи да са њом уједно нестаје својина као правна категорија. Још мање, пак, да са њом нестаје својина као присвајање, односно као друштвени односи у процесу производње и расподеле производа. Право својине, тј. својина као правни однос и категорија, не претставља, дакле, само монопол господарења над средствима за производњу (искључење других и заштита тог и таквог монопола и сл.), већ означава правно изражавање датих друштвено-продукционих односа у присвајању уопште, било да се они заснивају на приватној својини и њој одговарајућем присвајању, било пак на друштвеној својини и њој одговарајућем присвајању. Право својине, дакле, не треба сужавати на искључиво право располагања, апсолутну власт над стварима, тј. на приватну својину, као што то чине неки дискусанти, пошто је, по мом мишљењу, Маркс под тим појмом подразумевао свако правно обезбеђење датих историских односа друштвеног присвајања.

Једна ствар је право приватне својине, а друга је ствар правно изражавање датих друштвених односа присвајања. Приватна својина у историји увек добија правну форму и израз, али правну форму и израз — како наше конкретно искуство показује — може имати и друштвена својина. Приватна својина је право монополистичког располагања стварима, а својина у правном смислу је свако правно оформљење својинских односа, тј. односа присвајања у друштву. Ако се сужава појам својине уопште на појам приватне својине, сужава се у исто време и појам „права својине“ на право приватне својине. Отуда свакако и долази до схватања да одумирање приватне својине значи одумирање својине уопште, што се по мом мишљењу не може прихватити.

Својина уопште — или „својина у економском смислу“ — је друштвени однос присвајања посредством кога се успостављају — било какви — односи људи према средствима за производњу, односно стварима. *Својина као правни однос* — или „својина у правном смислу“ — је правно формулисање конкретног историског облика друштвених односа присвајања, које дакле, може имати и облик приватне али и облик друштвене својине, што значи и правно формулисање односа људи (класа, појединаца) према средствима за производњу, односно стварима. *Приватна својина* је такав конкретно-историски облик својине као друштвеног односа присвајања уопште, у коме постоји у оквиру друштва монополистичко располагање средствима за производњу које се нужно штити и правним формама.

Социјалистичка својина у прелазном периоду је, дакле, такође посебан историски облик општег друштвеног процеса који зовемо својином у најширем смислу, а затим, посебан историски облик

својине као правног израза односа присвајања, тј. „права својине“. И кад сасвим и до краја одумре приватна својина, вероватно ће још дуже времена остати друштвена нужност правног фиксирања друштвеног присвајања. Па и кад ово одумре, и онда ће остати као опште, заједничко и вечито — друштвено присвајање, произвођење и расподељивање производа у друштву у неким одређеним облицима, али без приватног поседовања и без правног формулисања било приватног било колективног поседовања.

Да закључимо: својина у првом, ширем смислу, постојала је и постојаће у свим друштвено-економским формацијама, тј. док и људско друштво и друштвено присвајање уопште било ког друштвеног облика, док својина у другом, ужем смислу постоји и постојаће само у поретцима са правном надградњом, а то значи у експлоататорској епоси (ропство, феудализам и капитализам) и у оном прелазном раздобљу од капитализма ка комунизму, у коме још увек објективно нужно постоји правна надградња.

Својина као правна категорија је неспорна у свима досадашњим дискусијама. Сви полазе од познатог Марксовог цитата: „На извесном ступњу свога развоја долазе материјалне производне снаге у противречност с постојећим односима производње, или што је само правни израз за то с односима својине (сва подвлачења у тексту су моја — М. П.) у чијем су се оквиру дотле кретале“ (*Предговор и увод у критику политичке економије*, стр. 9). Спорно је у дискусији у овом питању то да ли својина узета као правна категорија и као правни однос важи у свему и за нашу социјалистичку својину, тј. да ли је наша социјалистичка својина правна категорија и „право својине“ — о чему сам напред изложио своје становиште.

У погледу првог, ширег схватања својине постоји и неодређеност и неслагање међу дискутантима. Због тога ћу најпре навести аргументе за своје изложено мишљење и тумачење Маркса. Ево два-три од његових навода, из којих се, по мом мишљењу, може јасно утврдити како он одређује појам својине. У *Немачкој идеологији* (види *Рани радови*, стр. 289) стоји: „Различити развојни ступњеви поделе рада исто су толико различити облици власништва, тј. сваки ступањ поделе рада одређује *узајамни однос индивида у вези с материјалом, оруђем и производима*“. У *Беди филозофије* Маркс, поред осталог, каже: „... дефинисати буржоаску својину значи исто што и *изложити све друштвене односе буржоаске производње*“ (стр. 129), а у истом делу врло одређено каже: „Оно о чему се радило код Прудона била је постојећа савремена буржоаска својина. На питање шта је она, могло се одговорити једино критичком анализом политичке економије која је обухватала *целину тих односа својине не у њиховом правном изразу као односа воље, већ у њиховом реалном облику, тј. као односа производње*“ (стр. 149).

Схватање које одговара овом Марксовом изнео је — колико је мени познато — најпре др. Ј. Хрнчевић (*Наша стварност*, бр. 1/53) у приказу уџбеника проф. Гамса, у коме каже да својину у економ-

ском смислу чине односи људи у производњи, а својину у правном смислу чине ови односи изражени у праву.

Схватање које такође правилно тумачи Марксово третирање појма својине изнео је затим и др. А. Бајт (*Наша стварност*, бр. 4/55) који је и образложио своје становиште са којима се ја — у овом питању — потпуно слажем.

Сам проф. Гамс у свом уџбенику *Увод у грађанско право* изражава схватање које је такође правилно: да постоји појам својине у економском смислу као присвајање, економско коришћење, чега је било и увек ће бити, а затим и појам својине у правном смислу, тј. правно изражавање присвајања, чега није увек било нити ће га увек бити. У неким другим својим радовима, међутим, Гамс излаже схватање по овом питању које се — по мом мишљењу — не може без резерве примити. Тако, напр., у реферату за Први конгрес правника, он каже: „Присвајање је у првом реду реализовање вредности једног добра кроз своју личност; то је процес којим се сједињује конкретна употребна вредност „употребљивост“ једног добра са нашим потребама“. У чланку „Својина и имовина“ (*Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1/53, стр. 17) он каже опет нешто слично: „Само док је својина присвајање употребне вредности имовина је присвајање прометне вредности“. Наведена места би могла евентуално важити само за појам својине у епохи робне привреде, али не за појам својине уопште, пошто су категорије „вредност“, „употребна вредност“ и „прометна вредност“ историске категорије робне привреде.

Расправљајући о овом питању др. Ј. Гершковић каже: „Код Маркса налазимо својину дефинисану у два смисла, и оба пута за све друштвене формације. Маркс говори најпре о својини као правном изразу за целокупност продукционих односа. Ту Маркс појам својине узима, дакле, у његовом најширем смислу... На другом месту Маркс говори о својини као општем појму присвајања природе од стране људи“ (*Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1/52, стр. 270).

Ако, међутим, узмемо да је Марксово схватање онако како је напред изложено, онда овде Гершковић није у праву кад каже: „оба пута за све друштвене формације“, а исто тако нема право ни кад сматра да је појам својине у првом смислу најшири, пошто је он ужи од појма својине у смислу друштвено-продукционих односа, тј. присвајања уопште.

Даље друг Гершковић каже: „Израз „својински односи“ и „својинска права“ још не значи да се тим изразом признаје да постоји својина уопште или приватна својина. Ти изрази значе правне односе у присвајању, како их је поставио Маркс. Ми их у том смислу употребљавамо“ (Исто, стр. 268).

Мислим, међутим, насупрот Гершковићу, да израз „својински однос“ значи да постоји својина уопште, но да не мора а може да значи да достоје и правни односи у присвајању, те да израз „сво-

јинско право" значи да постоји својина уопште, а поред тога да постоји још и правно изражавање својине, тј. право својине.

Економиста Љ. Марковић на други начин третира појам својине уопште. Он каже: „Својина је само једна, историски пролазна форма присвајања. Она је сажети израз за одређени тип продукционих односа... И економски и правно, својина је пролазна категорија“ — каже Марковић критикујући изложена схватања Хрнчевића и Гамса, а затим истиче: „Односи својине не могу се посматрати мимо продукционих односа. Нису они ван продукционих односа него су идентични са продукционим односима, али само за одређени историски период“ (*Наша стварност*, бр. 12/53).

И др. Р. Леградић расправљајући о овом проблему идентификује уствари појам својине уопште са појмом приватне својине. Тако он каже: „Друштвена имовина означаје степен, на коме је укинута својина, тј. монопол над стварима“ (*Наша стварност*, бр. 6/53). Он, даље, сматра да са правном категоријом својине одумири и економска категорија својине, јер „... правна категорија својине, тј. право својине не може одумрети ако не одумре његова база, тј. економска категорија својине“. Исто схватање Леградић заступа и у свом последњем чланку (*Наша стварност*, бр. 2/55) где каже: „Та категорија друштвене имовине јесте дијалектичка негација својине, тј. облик укидања или боље рећи одумирања својине“.

Схватање Марковића односно Леградића полази од тога, да под појмом својине треба подразумевати само ону друштвену институцију и онај друштвени однос који претставља заснивање и одражавање — репродукцију монопола присвајања средстава за производњу од стране одређених класа (група, појединаца) у оквиру самог друштва.

Мада је нарочито друг Марковић аргументовано изложио своје схватање, мислим да се општи појам својине не може идентификовати са појмом приватне својине, те да су приватна својина и друштвена својина одређени облици својине уопште. На тако схватање упућују, поред осталог, и следеће Марксове мисли. „Када се капитал претвори у општу, свима члановима друштва припадајућу својину, онда се тиме не претвара лична својина у друштвену. Мења се само друштвени карактер својине. Она губи класни карактер... Оно што чини одлику комунизма није укидање својине уопште, већ укидање буржоаске својине“ (*Комунистички манифест*), и она позната места из Увода у критику политичке економије: „Свака производња јесте присвајање природе од стране индивидуе у оквиру неког одређеног друштвеног облика и његовим посредством. У овом смислу је таутологија казати да је својина (присвајање) услов за производњу. А смешно је одатле направити скок до неког одређеног облика својине напр. приватне својине... Али да не може бити говора о некој производњи па дакле ни о неком друштву где не постоји неки облик својине, јесте таутологија“ (стр. 20).

Мада није довољно прецизирано, изгледа да се од сличног схватања појма својине полази и у уводном чланку *Архива за правне и друштвене науке* (бр. 3—4/54, стр. 250—251), у ком се каже: „Осим тога, друштвена својина је *начелно негација својине*“. По мом мишљењу, социјалистичка друштвена својина би могла да буде не само негација приватне својине, већ у извесном смислу чак и негација својине као правног односа, и то пошто и уколико је реч о друштву у коме се све више стварају услови за одумирање (али у једној даљој перспективи) права и правне надградње уопште. Но она, разуме се, не може да буде и негација својине уопште пошто је она уствари само један релативни историски облик ове.

Својина као присвајање — својина у економском смислу — јесте општи појам, а својина као приватна својина или као социјалистичка друштвена својина или као правни институт — својина у правном смислу — су посебни појмови. Својина у економском смислу може имати облик приватне својине, односно друштвене својине, односно својине у правном смислу — у зависности од датих друштвених услова и односа. Но она увек постоји и постојаће у људском друштву. Најпре се у историји јавила као колективна својина првобитних заједница, затим као приватна својина владајућих класа (робовласника, феудалаца и буржоазије) у којима се друштвеним условима нужно изражавала и као право својине, тј. као својина у правном смислу (уствари као правно-законски израз датог експлоататорског друштвеног присвајања). Сада се — у нашем социјалистичком друштву — јавља као социјалистичка друштвена својина, што уједно значи и као правни израз датог, нашег данашњег друштвеног присвајања. У будућем социјалистичком друштву она ће престати да се правно изражава, али ће остати увек нужни процес присвајања предмета природе и њихове расподеле посредством одређених друштвених односа како то већ буде одговарало том будућем друштву. Она, дакле, не може да одумре, већ је вечита као и само људско друштво и процес присвајања који ово увек — било како — врши и мора да врши.

Оно историски квалитативно ново што се одиграло и одиграва у нашем друштвено-економском развоју, јесте — на овом сектору и по овом питању — револуционарни процес укидања приватне, тј. пре свега приватнокапиталистичке својине и њој одговарајућег присвајања, што у исто време значи револуционарно мењање својине као друштвеног правног односа. У том смислу је код нас у питању одумирање својине, али само као приватне својине, па — по друштвеним тенденцијама и перспективама — и својине као правне категорије. Али, разуме се, не и о одумирању својине уопште као друштвеног односа у присвајању, већ само о измени његовог друштвеног карактера.

ЗАЈЕДНИЧКИ ГРАНИЧНИ ЗИД

Још пре рата, приликом оснивања земљишних књига код нас, писац ових редова указивао је на једну празнину нашег законодавства и покретао питање заједничког граничног зида суседних зграда које према грађевинском закону треба градити на регулационој линији наслоњене једне на другу (тзв. „уздане зграде“), — али без успеха. Међутим, у многим законодавствима западних земаља постоје прописи о заједничком граничном зиду у циљу уштеде материјала и простора. С обзиром на радикалне промене у нашој земљи, нарочито на нове облике изградње станова код нас, сматрамо да би требало што пре ово питање регулисати.

Под заједничким граничним зидом подразумева се могућност да између две суседне зграде, наслоњене једне на другу, постоји само један заједнички гранични зид уместо два посебна зида. Тиме би се избегло грађење двоструких забатних зидова (калкана) који имају врло ограничену функцију у организму једне уздане зграде јер нису конструктивни — носећи зидови већ само оградни. Стога би овакву функцију могао да врши само један зид који би у том случају био као преградни између просторија двеју зграда наслоњених једна на другу, као да је у питању преградни зид између два стана у склопу једне исте зграде. Према томе, у случају узданих зграда, двоструки забатни зидови су не само непотребни већ и некономични, јер код вишеспратних зграда дебљина калканских зидова у темељима може изнети од 0,50 до 1,00 м, што за две суседне зграде чини износ од једног до два метра. Овакав начин изградње доводи до великог и непотребног утрошка материјала и некорисног заузећа скупог и ограниченог градског простора. Та чињеница нарочито пада у очи у Београду који је у своје време тако несрећно испарцелисан да су у ужем центру, где је густа изградња, у већини случајева плацеви са уским лицем а честим и дубоким забатима. Дути забати произилазе баш из нужде да се остваре дугачка крила зграда, како би се максимално искористила градилишта са уским фронтима.

Било би интересантно изнаћи колико је оваквим системом изградње бачено непотребног материјала; колико је заузето неискоришћеног градског земљишта у току изградње Београда за последњих пет-шест деценија. Да је наше законодавство на време увело овакву једну корисну одредбу много би се народног дохотка уштедело за време интензивне изградње.

Према прописима о заједничком граничном зиду у неким страним законодавствима, једна се градња може простирати или целом дужином градилишта до крајњих граница фронта (лице градилишта) или се може подизати удаљена од граница фронта. У првом случају инвеститор градње узима на себе обавезу да на захтев суседа дозволи истом да се својом зградом наслони на његов гранични зид и тиме га учини заједничким. У другом пак случају, мора

оставити између крајњег зида своје зграде и суседног имања, најмање 1,5 м међупростора, јер би у противном, ако је остављено мање од 1,5 м, сусед још увек имао право да захтева наслањање своје зграде све до тако недовољно одмакнутог граничног зида, чинећи га у исто време и заједничким граничним зидом. У случају да један од граничара не жели да користи право наслањања своје зграде на постојећи гранични зид, тј. не жели да га учини заједничким, мора се повући својом зградом за 3,0 м од суседног граничног зида, изгубивши на тај начин један добар део свог фронта за зграду. Овим се хтело спречити стварање уских простора између двеју зграда, пошто би то ишло на уштрб јавне хигијене и естетике града.

Слични прописи омогућују, дакле, да се или осигура потребно отстојање између два градилишта, или да се омогући наслањање једне зграде на суседни гранични зид.

Настајање заједничке својине граничног зида може се организовати и на други начин, а однос између заједничара могуће је уредити такође на разне начине. Али то су питања која не улазе у оквир ових разматрања, и која имају више правотехнички карактер.

Арх. др. Драгомир Тадић

О НЕКИМ ПИТАЊИМА У ВЕЗИ СА УПРАВНИМ СПОРОМ

Законом о управним споровима који је ступио на снагу 9 маја 1952, уведен је у наш правни систем институт управног спора. У том спору врховни судови одлучују о законитости управних аката, тј. о законитости аката државних органа који су донијети у управним стварима, а којима се решава о извјесном праву или обавези одређеног појединца или правног лица.

Познато је да су наши грађани врло обимно користили тај нови институт и да је огроман број управних аката подвргнут контроли суда. Било је, наравно, и неоснованих тужби и непотребног оптерећења судова, али остаје чињеница да је управни спор у пракси оправдао своје завођење, да је ојачао заштиту права грађана и утицао на јачање законитости у раду наших управних органа.

Ипак, циљ завођења управног спора није у потпуности остварен, јер је у пракси до управног спора долазило скоро искључиво по тужби грађана у циљу заштите њихових права и интереса. Међутим, управни спор, као што је речено, има и други циљ, циљ учвршћења законитости у раду државних органа. Незаконитост се, пак, не мора појављивати и практично се не појављује само као повреда права и на закону заснованих интереса грађана и правних лица. Она се исто тако може појављивати и појављује се и у форми повреде закона у корист појединаца а на штету заједнице.

Позитивно је и корисно да грађани и правна лица покрећу управне спорове и да у судским одлукама налазе заштиту својих

повријеђених права и законитих интереса, јер они тиме истовремено доприносе учвршењу законитости, која је општи друштвени интерес. Али, поред интереса појединаца, постоје и општи, друштвени интереси који посредно укључују и појединачне интересе. Због тога је у интересу друштвене заједнице потребно да се у управном спору утврди и отклони и незаконитост сваког управног акта којим је повријеђен закон у корист појединца а на штету друштвене заједнице. Тек на тај начин управни спор у потпуности остварује свој циљ, јер у њему налазе заштиту и појединачни и општи интереси и остварује се потпуна контрола законитости управних аката.

Због тога је у пропису чл. 1 Закона о управним споровима и одређено да тужилац у управном спору може бити не само појединац или правно лице које сматра да му је управним актом повријеђено какво право или непосредни лични интерес заснован на закону, већ и овлашћени државни орган, када сматра да је управним актом повријеђен закон у корист појединца или правног лица.

Закон о управним споровима није одредио који ће државни орган покретати и водити управни спор у случајевима када је управним актом повријеђен закон у корист појединца, већ је у њему речено (чл. 11, ст. 2) да ће тај орган бити одређен посебним законом. Тај орган је ускоро одређен Законом о јавном правобраниоштву, према коме (чл. 7, т. 2) јавни правобранилац (Савезни и републички) покреће и води управни спор ако је управним актом повријеђен закон у корист појединца или правног лица.

Ипак, као што је речено, у пракси је до управних спорова долазило скоро искључиво по тужби појединца или правног лица. Било би неосновано окривљивати јавно правобраниоштво за ту појаву јер разлози зато не стоје у слабостима јавног правобраниоштва, већ у недостатку потребних правних инструмената. Због тога би, при постојећим правним инструментима, та појава увијек остajала, без обзира на то коме би се државном органу давала овлашћења која су дата јавном правобраниоштву. Наиме, да би јавно правобраниоштво могло покретати и водити управни спор, нужно је прије свега да сазна да је неки државни орган донио акт којим је повријеђен закон у корист појединца. Међутим, ни Закон о управним споровима, ни Закон о јавном правобраниоштву, нити било који други пропис није одредио да се управни акти достављају јавном правобраниоштву. Због тога, јавно правобраниоштво није у могућности да сазна за постојање таквих аката, а самим тим ни да против њих покреће и води управни спор.

Несумњиво је да је то проблем који је сложенији него што на први поглед изгледа. Јавно правобраниоштво је орган који заступа политичко-територијалне јединице у њиховим имовинско-правним односима пред судовима и другим државним органима (чл. 1 Закона о јавном правобраниоштву). Према томе, оно није орган који врши контролу законитости управних аката. Када би било прописано достављање свих управних аката јавном правобраниоштву, поред тога што би огромно повећало обим његовог пословања и изискивало одговарајуће повећање његових кадрова, у суштини

би га претворило у орган контроле законитости управних аката. То, међутим, не би било у складу са улогом и задацима јавног правобраниоштва (исто тако то није у складу ни са улогом и задацима јавног тужиоштва). Према томе, не би било правилно да се пропише обавезно достављање управних аката јавном правобраниоштву, као ни јавном тужиоштву. Али, било би правилно и нужно да се пропише да су државни органи који по закону врше контролу законитости управних аката, дужни да обавијесте државни орган надлежан за покретање и вођење управног спора увијек када утврде да је управним актом повријеђен закон у корист појединца. Такав пропис био је и унијет у нацрт Закона о јавном тужиоштву али је касније изостављен. Због тога је потребно да се такав пропис унесе у нови Закон о јавном правобраниоштву. Јавно правобраниоштво, наравно, не би било дужно да покрене управни спор у свим случајевима за које би на тај начин сазнало. Оно би то чинило само када би сматрало да је управни акт незаконит.

Други разлог што је у пракси било тако мало управних спорова по тужби јавног правобраниоштва против управних аката којима је повријеђен закон у корист појединца, стоји у чињеници да је јавном правобраниоштву по правилу немогуће да управни спор покрене у року који је одређен законом.

Према пропису чл. 21, ст. 2, Закона о управним споровима, тужба којом се покрене управни спор подноси се у року од 30 дана од дана доставе управног акта странци која је подноси. Тај рок важи и за државни орган овлашћен за подношење тужбе ако му је управни акт достављен, а ако му акт није достављен, тај орган може поднијети тужбу у року од 60 дана од дана доставе акта странци у чију је корист акт донијет. Пошто се, као што је речено, управни акти не достављају јавном правобраниоштву, то значи да јавно правобраниоштво може покренути управни спор само у року од 60 дана од дана доставе управног акта странци у чију је корист акт донијет. Према томе, рад јавног правобраниоштва у управним споровима не зависи само од тога да ли ће оно о постојању незаконитог акта бити обавијештено од надлежног органа, већ исто тако и од тога да ли ће бити *на вријеме обавијештено*. У пракси се више пута дешава да јавно правобраниоштво на неки начин сазна за неки управни акт којим је повријеђен закон у корист појединца али тек по истеку рока у којем се против тог акта могао покренути управни спор.

Међутим, повећање рока у коме би јавно правобраниоштво могло да покрене управни спор повећало би могућност побијања незаконитих управних аката донијетих у корист појединца, али би на другој страни грађане довело у неизвијестан и незгодан положај, ослабило би правну сигурност која је исто тако потребна. Због тога би се за правилно решење тог питања морала изнаћи решења која би омогућила и да се побијају незаконити управни акти којима је повријеђен закон у корист појединца и да се не доведе у питању правна сигурност грађана.

Законом о јавном тужиоштву (чл. 8) рок у коме јавни тужилац може покренути управни спор продужен је на три мјесеца, рачунајући од дана доставе управног акта странци у чију је корист акт донијет. Тиме је за јавно тужиоштво нешто повећана могућност побијања управних аката којима је повријеђен закон у корист појединца. Али, сматрам да тиме проблем још ни издалека није ријешен. И даље би остало неријешено питање како да јавно тужиоштво сазна за постојање таквих управних аката, јер се ни њему управни акти не достављају. Очигледно је да би и даље број незаконитих аката у корист појединца остао неупоредиво већи од броја покренутих управних спорова.

Према томе, и даље је, и за јавно правобраниоштво и за јавно тужиоштво, остао неријешен проблем: како да *на вријеме сазнају* за управне акте којима је повријеђен закон у корист појединца. Ако би се само прописала обавеза надлежних органа да обавјештавају јавно правобраниоштво и јавно тужиоштво о незаконитим управним актима за које сазнају, па чак ако би било прописано да су дужни да то неодложно учине, ни тиме још не би била остварена могућност да се незаконити управни акти побијају у законском прописаном року, јер би се и тада често дешавало да и сам државни орган који би био дужан да изврши обавјештавање, за незаконити управни акт сазна тек по истеку рока од три мјесеца од дана његове доставе странци у чију је корист донијет. То значи да је за покретање управног спора против управног акта којим је закон повријеђен у корист појединца нужно да и орган који врши оцјену законитости управних аката и орган који је овлашћен за покретање и вођење управног спора сазнају за постојање таквог акта у року од 2 односно од 3 мјесеца од дана његове доставе странци у чију је корист донијет. У том циљу је потребно да се донесу прописи којима ће се организовати оцјена законитости управних аката (превентивна или у фиксираним роковима) и обавјештавање надлежних државних органа за покретање и вођење управног спора, водећи рачуна о прописаним роковима. Само обавјештавање надлежног државног органа за покретање и вођење управног спора могло би се учинити у новом Закону о јавном правобраниоштву, док би о организацији оцјене законитости управних аката требало донијети посебне прописе.

Неопходност доношења нових прописа којима ће се омогућити овлашћеном државном органу да покрене и води управни спор против управних аката којима је повријеђен закон у корист појединца, постаје још очигледнија када се узме у обзир пропис чл. 76, ст. 1, т. 7, Општег закона о народним одборима и Обавезно тумачење чл. 14 Закона о јавном тужиоштву у вези са чл. 76, т. 7, Општег закона о народним одборима. Наиме, према пропису чл. 76, ст. 1, т. 7, Општег закона о народним одборима, по праву надзора виши орган управе може поништити или укинути решење нижег органа управе донијето у управном поступку, против кога нијема мјеста жалби, само кад је рјешење донијето од стране ор-

гана који није стварно надлежан за решавање о предмету, или кад би се његовим извршењем проузроковало какво кривично дјело, или би услед извршења настала тешка опасност по живот и здравље људи или јавни мир и поредак. Према Обавезном тумачењу, пак, чл. 14 Закона о јавном тужиоштву у вези са чл. 76, т. 7, Општег закона о народним одборима, пропис чл. 14 Закона о јавном тужиоштву у вези чл. 76, т. 7, Општег закона о народним одборима треба разумјети тако да јавни тужилац може захтијевом за заштиту законитости побијати управни акт који је коначан у управном поступку, а из надлежности локалних органа, само у случајевима наведеним у чл. 76, т. 7, Општег закона о народним одборима и да орган управе може по праву надзора, а поводом постављеног захтјева за заштиту законитости само у таквим случајевима поништавати или укидати управни акт.

Из ових прописа проистиче да практично није могуће побијати коначне управне акте ни захтјевом за заштиту законитости, нити их поништавати или укидати по праву надзора. Јасно је да је из разлога правне сигурности било потребно да се ограничи могућност ремећења правних ситуација остварених коначним управним актима. Настрану то што се, по мом мишљењу, може дискутовати да ли је по доношењу Закона о управним споровима, на основу чијих прописа грађани и правна лица могу у управном спору побијати управне акте донијете и по праву надзора, било нужно да се толико ограничи могућност поништаја и укидања незаконитих управних аката по праву надзора. Настрану и то што би било правилније да је Обавезним тумачењем онако ограничена могућност побијања незаконитих управних аката републичких и савезних управних органа умјесто локалних, јер је логичније очекивати да ће број грубих повреда закона бити већи код локалних него код републичких и савезних управних органа. Битна је чињеница да је овим прописима остварена ситуација да се управни акти којима је повријеђен закон у корист појединаца у суштини могу побијати само у управном спору. Међутим, као што је речено, због недостатка одговарајућих (организационих) прописа, могућност побијања таквих аката у управном спору практично скоро не постоји.

Према томе, ако се не би донијели потребни прописи, наша заједница је саму себе, сопственим прописима, ставила у управном спору у неравноправан положај у односу на грађане и лишила се могућности да се бори против незаконитих управних аката којима је повријеђен закон на њену штету.

Послије ступања на снагу Закона о јавном тужиоштву, поставила су се и нека друга питања која је потребно извести начисто, да се не би још више отежало покретање и вођење управног спора. Наиме, поставило се питање да ли је последије ступања на снагу Закона о јавном тужиоштву остала надлежност јавног правобраниоштва у управним споровима, а ако је остала, каква је његова надлежност и како се разграничавају те двије надлежности.

На први поглед изгледа да је надлежност јавног правобраниоштва за покретање и вођење управног спора престала ступањем на снагу Закона о јавном тужиоштву и да је прешла на јавно тужиоштво.

Такво становиште није основано, јер јавно правобраниоштво, на основу прописа чл. 1 Закона о јавном правобраниоштву, заступа политичко-територијалне јединице и њихове установе којима је признато својство правног лица у имовинскоправним односима пред судовима и другим државним органима. Управним актом, пак, којим је повријеђен закон у корист појединца, по правилу су повријеђени и имовинскоправни интереси политичко-територијалних јединица, те их јавно правобраниоштво као законски заступник, може заступати и у управним споровима.* Ипак, иако је то тако, сматрам да би надлежност јавног правобраниоштва у управним споровима требало прописати у новом Закону о јавном правобраниоштву.

Исто тако, поставило се и обрнуто питање да ли је јавно тужиоштво законом о јавном тужиоштву добило своју посебну надлежност у управним споровима или је јавно правобраниоштво и даље остало овлашћено да покреће и води све управне спорове, а јавно тужиоштво да се појављује само у случају ако јавно правобраниоштво не покрене управни спор.

Постоји, наиме, схватање да и јавно правобраниоштво и јавно тужиоштво у управним споровима имају исту надлежност, да и јавно правобраниоштво и јавно тужиоштво могу покретати и водити управни спор против сваког управног акта којим је повређен закон у корист појединца, али да јавно тужиоштво своја овлашћења користи само у случају ако јавно правобраниоштво то не учини. Према том схватању, дакле, надлежност јавног тужиоштва је *супсидијарна*. Такво схватање изражено је и у образложењу закона о јавном тужиоштву ријечима: „Полазећи од поставке да је јавно правобраниоштво заступник политичко-територијалних јединица, нацрт сматра да правобраниоштво и даље може покренути управни спор у својству заступника. Међутим, у случајевима кад су повређени интереси друштвене заједнице *а овлашћена лица не покрену спор*, јавно тужиоштво као чувар правног поретка је најпогоднији орган за покретање управног спора“. Додуше, наредна реченица образложења („Према томе, разлози за *преношење* ове функције на јавно тужиоштво су начелно исти као и у погледу *гоњења* за привредне преступе“) није у складу са овим, али из ње би проистицало, противно претходно израженој поставци, да је надлежност јавног правобраниоштва у управном спору уопште престала, као што је престала његова надлежност у погледу *гоњења* за привредне преступе. (Исто схватање изражено је и у чланцима „Улога јавног тужиоца по новом Закону о јавном тужиоштву“ од Милоша Јовановића и „Нови инструмент за правну заштиту општенародне имовине“ од Милоша Радовића који су објављени у часопису *Народни одбор*, бр. 1—2/55.)

Сматрам да је ово схватање неосновано, јер је Законом о јавном тужиоштву, јавном тужиоштву дато овлашћење да покреће и води управни спор кад је управним актом повријеђен закон у корист појединца *а на штету друштвене заједнице*. Тиме је извршен пренос једног дијела надлежности јавног правобраниоштва у управном спору на јавно тужиоштво. На тај начин и јавно тужиоштво и јавно правобраниоштво, *свако у својим границама које треба одредити*, постало је надлежно да покреће и води управни спор. То значи да јавно тужиоштво у управним споровима има своју посебну и искључиву надлежност а не само супсидијарну надлежност. Када то не би било тако, онда би пропис чл. 8, ст. 1, Закона о јавном тужиоштву био потпуно сувишан, јер је супсидијарна надлежност јавног тужиоштва за употребу свих правних средстава установљена прописом чл. 9 истог Закона.

Према томе, *јавно тужиоштво у управном спору има и своју сопствену, искључиву надлежност и супсидијарну надлежност*. Међутим, да би се отклониле тешкоће у практичној примјени оба закона, потребно је што одређеније разграничити посебне надлежности јавног тужиоштва и јавног правобраниоштва у управном спору. То се може учинити у новом Закону о јавном правобраниоштву. Оријентација за разграничење дата је у чл. 8, ст. 1, Закона о јавном тужиоштву. Према том пропису, јавно тужиоштво је овлашћено да покреће и води управни спор ако је управним актом повријеђен закон у корист појединца *а на штету друштвене заједнице*. Под „друштвеном заједницом“ из овог прописа очигледно се мора подразумевати *читава* наша друштвена заједница, а не поједине политичко-територијалне јединице. Према томе, у новом Закону о јавном правобраниоштву треба изразити мисао да оно покреће и води управни спор ако је управним актом повријеђен закон у корист појединца, а на штету (поједине) политичко-територијалне јединице. Тиме би теориски било извршено разграничење надлежности. Међутим, нарочито обзиром на недовољно пречишћене својинске односе у нашој земљи, питање је да ли би за практичну примену закона такво разграничење било довољно јасно, тј. да ли би у пракси било лако утврдити када је реч о штети за читаву друштвену заједницу а када о штети за поједине политичко-територијалне јединице. Посебно је питање незаконитих управних аката којима је повријеђен закон у корист појединаца а није причињена имовинска штета ни читавој друштвеној заједници нити појединој политичко-територијалној јединици, јер може бити и таквих незаконитих управних аката.

Стога сматрам да би при изради Закона о јавном правобраниоштву требало разграничење надлежности између јавног тужиоштва и јавног правобраниоштва у управним споровима извршити на што одређенији начин. Пошто је јавно правобраниоштво орган који врши заштиту *имовинских интереса* политичко-територијалних јединица, можда би нам узимање такве његове функције у обзир при разграничењу надлежности послужило да се разграничење

одређеније изврши. Та би се мисао могла изразити одредбом да јавно правобраниоштво покреће и води управни спор (или да заступа у управном спору) ако је управним актом повријеђен закон у корист појединца или правног лица а на штету имовинских интереса политичко-територијалних јединица. У том случају било би извјесно да јавно тужиоштво покреће и води управни спор против свих незаконитих управних аката који нису произвели имовинску штету што би одговарало функцији и задацима јавног тужиоштва.

Даљи корак у разграничењу надлежности између јавног тужиоштва и јавног правобраниоштва могао би се учинити ако бисмо као критеријум узели и право управљања. Ако то не бисмо учинили, можда бисмо се изложили опасности да јавно тужиоштво не могне уопште наћи своју надлежност у управном спору када је незаконитим управним актом проузрокована имовинска штета. Према томе, сматрам да би у Закону о јавном правобраниоштву требало изразити мисао да јавно правобраниоштво покреће и води управни спор (или заступа у управном спору) ако је управним актом повријеђен закон у корист појединца а на штету друштвене имовине којом управљају политичко-територијалне јединице и њихове установе којима је признато својство правног лица. Тиме би било извршено довољно одређено разграничење надлежности. Јавно тужиоштво би покретало и водило управни спор против свих управних аката којима је повријеђен закон у корист појединца а није проузрокована имовинска штета, као и против оних којима је проузрокована имовинска штета на имовини којом не управља ниједна политичко-територијална јединица или њена установа, а јавно правобраниоштво против управних аката којима је повријеђен закон у корист појединца и причињена штета на имовини којом управљају политичко-територијалне јединице и њихове установе. Јавно тужиоштво би имало и супсидијарну надлежност у смислу чл. 9 Закона о јавном тужиоштву.

Постоји, најзад, и мишљење да јавно правобраниоштво не би могло водити управни спор против незаконитих управних аката које су донијели управни органи политичко-територијалне јединице коју оно заступа. Према томе мишљењу, јавно правобраниоштво то не би могло чинити зато што су и јавно правобраниоштво и управни органи у тим случајевима органи исте политичко-територијалне јединице, те се јавно правобраниоштво не би могло појавити као заступник те јединице. Поред тога, наводи се да јавно правобраниоштво не би могло покретати и водити управни спор у тим случајевима још и због тога што би се томе противио народни одбор чији је управни орган донио управни акт.

Сматрам да такво становиште није основано. Оно би уствари имало за последицу да јавно правобраниоштво по правилу не би могло покретати и водити управни спор. Наиме, јавно правобраниоштво локалних политичко-територијалних јединица у том случају не би могло водити управни спор против незаконитих аката управних органа народних одбора; покрајинско, републичко и Са-

везно јавно правобраниоштво против незаконитих аката управних органа покрајине, републике и федерације, а по организацији јавног правобраниоштва ниједно јавно правобраниоштво не може преузети послове из надлежности другог правобраниоштва. Према томе, управни би спор морало скоро увијек да покреће и води јавно тужиоштво. Поред тога, управни органи не претстављају ни народни одбор односно народну скупштину нити политичко-територијалне јединице. Најзад, јавно правобраниоштво је орган политичко-територијалних јединица а не њихових органа. У питању је, дакле, само подјела законом одређене надлежности између државних органа, иако те надлежности нијесу једнако обимне и значајне.

Што се тиче питања евентуалног неслагања народног одбора са покретањем управног спора против незаконитог акта његовог управног органа, до таквог неслагања између народног одбора и јавног правобраниоштва може доћи не само у питању управног спора (иако се ту прије може очекивати) већ и у свим другим пословима из надлежности јавног правобраниоштва. Ипак, то није било сметња да се полазећи од оног што је нормално очекивати (да се народни одбор неће противити правној заштити имовинских интереса политичко-територијалне јединице коју претставља), пропише надлежност јавног правобраниоштва за заступање у свим имовинскоправним односима пред судовима и другим државним органима. А, ако ипак дође до неслагања, решење и за управни спор, као и за све остале случајеве, дато је у пропису чл. 9 Закона о јавном тужиоштву, према коме је у таквом случају јавно тужиоштво овлашћено да употреби правна средства која припадају јавном правобраниоштву.

Мишљења сам такође да послје ступања на снагу Закона о јавном тужиоштву не стоји потреба да управни спор покреће само Савезно и републичко јавно правобраниоштво, како је прописано у садашњем закону, јер се сада јавно правобраниоштво у управном спору појављује као заступник политичко-територијалних јединица, а сва правобраниоштва заступају одговарајуће политичко-територијалне јединице. Због тога би и у том погледу требало измијенити садашњи Закон о јавном правобраниоштву.

Никола Бошковић

П Р И Л О З И

ПИТАЊЕ РЕВИЗИЈЕ ВАРШАВСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ О МЕЂУНАРОДНОМ ВАЗДУШНОМ САОБРАЋАЈУ

Ове јесени састаће се у Хагу Међународна конференција за ваздухопловно право, на чијем се дневном реду налази ревизија Варшавске конвенције о међународном ваздушном саобраћају.

У низу међународних конвенција из области ваздухопловног права Варшавска конвенција заузима несумњиво једно од најважнијих места јер она претставља скуп норми које регулишу међународни ваздушни саобраћај у свету. Ту конвенцију ратификовале су 44 државе из целог света (1). Стога је питање ревизије те Конвенције један веома деликатан проблем. Чисто правни изглед овога питања уско је повезан са супротним интересима и политичким моментима, и мишљења нису нимало сложена.

Упоредо са техничким развитком цивилне односно саобраћајне авијације, појавио се и читав низ проблема правне природе. При решавању тих проблема убрзо се дошло до закључка да примена општих правних принципа на проблеме и односе у ваздухопловству, често је или веома тешка или чак и немогућа. Тако, постепено, створен је читав низ нових правних правила, институција и принципа који су се искључиво примењивали ради решавања сложених проблема које је развој ваздухопловства постављао, пред правнике. На тај начин створено је ваздухопловно право које, на бази општих начела, прописује нове правне норме за решавање специфичних проблема који се јављају у области ваздухопловства.

Рад на пољу ваздухопловног права почео је углавном већ у првој деценији овог века (2) и још од самог почетка се радило на стварању једног међународног правног система који би, водећи рачуна о специфичним особинама националних правних система, створио правне норме које би се једнообразно примењивале у целом свету.

Већ 1919 створена је Међународна конвенција за ваздушни саобраћај (3), која је претстављала кодификацију међународног јавног ваздухопловног права. Ова тзв. Париска конвенција, која је данас замењена Чикашком конвенцијом од 1944, била је скуп правних

(1) Југославија је ратификовала ову конвенцију 27 маја 1931; објављена је у „Службеним новинама“ Југославије бр. 124 од 5 јуна 1931.

(2) Код нас први штампани рад из области ваздухопловног права био је, колико је то нама познато, већи чланак др. Људевита Крашковића: Зрачни лијет и право, „Мјесечник“, 1912, бр. 3—12 (касније прештампан и посебно).

(3) Југославија ју је ратификовала 1 јуна 1922. В. најзначајнија дела о тој конвенцији у библиографији тезе: Anne Pignochet: La Commission Internationale de Navigation Aérienne, Paris, 1936.

прописа који су регулисавали несметани развој међународног ваздушног саобраћаја у свету и прописивали читав низ правила за тај саобраћај, од којих су нека била чисто техничке природе. 1925 створен је Међународни технички комитет ваздухопловних правних експерата (С.И.Т.Е.Ј.А.) (4) који је имао за задатак да припреми кодификацију међународног приватног ваздухопловног права. Као један од првих и најзначајнијих радова тог Комитета био је пројект једне међународне конвенције за решавање извесних проблема међународног ваздушног транспорта, који је на II Међународној конференцији за ваздухопловно приватно право 12 октобра 1929 у Варшави постао тзв. Варшавска конвенција која претставља међународну кодификацију приватноправних норми које регулишу ваздушни саобраћај.

Сама конвенција састоји се од 41 члана, једног допунског протокола и једног завршног протокола II Међународне конференције. Конвенција је подељена у пет глава. Прва глава расправља о свима питањима у вези са дефиницијом појма „међународног превоза“ на који се конвенција једино примењује. Друга глава говори о транспортним документима и подробно разматра сва питања у вези са дутном картом, пртљажницом, ваздушним товарним листом. Трећа глава регулише веома осетљиво и важно питање одговорности у међународном ваздушном превозу. Четврта глава говори о комбинованим превозима. Најзад, последња, пета глава, садржи опште и завршне одредбе.

Брзи технички напредак ваздухопловства учинио је да, са временом, извесне одредбе те конвенције више нису у потпуности одговарале својој намени. С друге стране, примена конвенције показала је извесне њене недостатке. Отуд се већ убрзо после њеног стварања јавила и идеја о њеној ревизији. Поступак за ревизију конвенције предвиђен је у чл. 41. Према том пропису свака држава-уговорница могла је да две године после ступања на снагу конвенције затражи њену ревизију на тај начин што би од Владе Француске затражила сазив нове међународне конференције. Процедура ревизије била је прилично компликована јер, као што је на то указивао проф. Le Goff (5), међународна конференција би вероватно вратила предлог ревизије на проучавање и дефинитивну редакцију Комитету С.И.Т.Е.Ј.А., који би опет, после извесног времена, вратио свој дефинитиван предлог новој међународној конференцији која би тек онда могла да га дефинитивно усвоји. Овај чл. 41 био је израз жеље твораца конвенције да она не буде изложена сувише честим и лаким модификацијама и ревизијама. Међутим, живот је показао да су ситне исправке конвенције биле потребне. Већ 1935, на свом VIII Конгресу, Међународна трговинска комора својим Резолуцијама (14 и 15) тражи ревизију Варшавске конвенције у жељи

(4) В. dr. М. Smirnov: С.И.Т.Е.Ј.А. — son activité-son organization, Thèse, Paris, 1936.

(5) Marcel Le Goff: Traité théorique et pratique de Droit Aérien, Paris, 1934, стр. 125.

да се створе нове и прецизније нормe у погледу одговорности превозиоца за задоцњења авиона и у погледу транспортних докумената у ваздушном саобраћају. Ревизиони захтеви чули су се и са других страна непосредно пред Други светски рат који је прекинуо сваку делатност међународних организација из области ваздухопловног права. После рата, питање ревизије Варшавске конвенције било је у толикој мери сазрело да је С.И.Т.Е.Ј.А. на своме састанку у Каиру 1946, разматрао пројект конвенције који је припремио енглески делегат и познати стручњак из области ваздухопловног права, К. М. Beaumont (6). Кад је С.И.Т.Е.Ј.А. завршио свој рад и његове функције прешле на нов организам — Правни комитет Међународне организације за цивилну авијацију, која је установљена према Чикашкој конвенцији, на дневном реду тог новог организма једно од главних питања такође је била ревизија Варшавске конвенције. Правни комитет Међународне организације за цивилну авијацију одмах је створио нарочити поткомитет који је добио име Варшавског поткомитета и који је имао да припреми цело питање ревизије Варшавске конвенције. Од II сесије Правног комитета у Женеви, која је одржана од 28 маја до 18 јуна 1948, било је решено, и поред извесне опозиције појединих делегата, да се створи потпуни пројект нове конвенције која би заменила стару. Није била у питању само замена извесних застарелих одредаба већ коренита ревизија Варшавске конвенције која би захватила и саме принципе те конвенције. Као што је познато, основни принцип Варшавске конвенције у погледу одговорности за штете које могу настати за време једног међународног ваздушног превоза, био је примена објективне теорије одговорности, према којој се превозилац сматра одговорним за сваку штету насталу било услед авионске несреће или услед задоцњења у ваздушном превозу лица, ствари и пртљага (чл. 17, 18, 19). Као корелатив те објективне одговорности, која је била уведена услед великих ризика скопчаних са овим новим начином саобраћаја, Конвенција је у чл. 22 ограничила одговорност превозиоца на 125.000 француских франака (7) по једном путнику у путничком саобраћају, на 250 франака по 1 кгр. робе и пртљага који путник преда на превоз и на 5.000 франака за цео пртљак који путник носи са собом. Али, чл. 25 Конвенције прописивао је да превозилац неће имати права да се користи овим ограничењем ако се штета догодила због његове зле намере, или услед какве погрешке која се, према закону суда пред којим се води спор, сматра као еквивалентна злој намери.

Варшавски поткомитет, на чијем је челу К. М. Beaumont, припремио је више пројеката нове конвенције. Први пројект од августа 1948 дискутован је на III сесији Правног комитета Међународне организације цивилне авијације у Лисабону у јесен 1948, на IV сесији у Монтреалу у лето 1949 и на V сесији у Таормину јануара 1950. Дру-

(6) Schawcross — Beaumont: *Air Law*, London, 1945.

(7) Реч је о тзв. францима Поенкаре који садрже 65,5 милиграма злата финоће 0,900.

ги пројект који је Варшавски поткомитет припремио, на основу датих примедба појединих делегација, фебруара 1950 дискутован је на VI сесији Комитета у Монтреалу у лето 1950, на VII сесији у Мексику јануара 1951 и на VIII сесији у Мадриду ујесен 1951. Као резултат свих тих дискусија и датих примедба Варшавски поткомитет је на својој сесији у Паризу јануара 1952 дао дефинитиван текст пројекта конвенције. Пројект је обухватио 32 члана и значио је потпуно нову конвенцију.

Дугогодишњи рад експерта на припреми ревизије Конвенције показао је јасно да постоје извесна размимоилажења у погледу како саме нужности ревизије Варшавске конвенције тако и обима те ревизије. Пројект из 1952 наишао је на прилично оштру критику две велике међународне организације, Међународне трговинске коморе и Међународног удружења ваздушних превозилаца. И једна и друга организација сматрале су да постоји опасност да споразум који је 1929 постигнут у Варшави може и да се не постигне приликом дебате о једној новој конвенцији која би требало да замени Варшавску конвенцију. С друге стране, извесне државе, које су потписале Варшавску конвенцију, једва би дочекале ову прилику њене тоталне ревизије да из ње изађу. Обе организације препоручиле су наставак рада на проучавању начина модернизовања Варшавске конвенције путем једног допунског протокола који би био прихватљив за све државе-потписнице конвенције, а који би могле да прихвате и оне државе које тек мисле да приђу конвенцији. У таквој ситуацији Правни комитет Међународне организације цивилне авијације није могао да не поведе рачуна о овој опозицији према тоталној ревизији Конвенције и на својој IX сесији у Рио де Жанеиру 1953 одустао од израде дефинитивног пројекта нове конвенције и израдио пројект допунског протокола Конвенције, који Међународна дипломатска конференција за ваздухопловно приватно право у Хагу ове јесени треба да разматра и да га прихвати или одбаци.

Пројект Допунског протокола израђен у Рио де Жанеиру има 18 чланова и већина његових одредаба уствари претставља мање измене Варшавске конвенције у циљу њеног прилагођавања општем развоју ваздухопловства за последњих 25 година. Те мање измене би вероватно биле примљене без устезања од огромне већине држава-потписница Варшавске конвенције. Али је овај протокол дао и две битне измене конвенције. Првом изменом протокол је повисио за 60% границу одговорности превозиоца повећавши је у путничком саобраћају на 200.000 франака по једном путнику. Другом изменом Протокол је дао нову редакцију чл. 25, према којој се превозилац неће моћи користити одредбом Конвенције о ограниченој одговорности само ако се докаже да је штета проузрокована актом превозиоца или његових органа који је учињен са намером да се причини штета. Ове две битне измене Конвенције уствари су уско повезане једна са другом и значе један компромис између интереса превозиоца и корисника ваздушног саобраћаја. Јер док нова редакција чл.

25 практично значи да је превозилац сада увек сигуран у ограничену одговорност (сем у случају да је реч о свесној саботажи или о самоубилачкој намери), дотле повећање границе одговорности на 200.000 франака значи једну противмеру у корист путника. Уствари првобитно је било решено да се, на захтев земаља где се дају високе отштете за несрећне случајеве у унутрашњем ваздушном саобраћају, повиси граница одговорности по Варшавској конвенцији, а касније као противмера која би требало да задовољи превозиоце, дата је нова редакција чл. 25 која им даје сигурност у ограничену одговорност. Међутим, тај компромис изгледа никада није задовољио. Делегације које су тражиле повећање границе одговорности тражиле су дуплирање или чак и триплирање предвиђених сума, а добиле су повећање од свега 60%. С друге стране, превозиоци ће имати да плаћају веће премије на већа осигурања.

Пројект Допунског протокола наишао је на велику опозицију и код превозилаца, и код корисника. Али се већ сада чују разни компромисни предлози. Мислимо да је најреалнији међу њима предлог швајцарског правника Гулдимана (8) који тражи да се за Хашку конференцију припреме два пројекта измена конвенције. Један би претстављао скуп корисних и мањих измена Конвенције, по којима би се споразум брзо постигао и које би одмах могле да ступе на снагу. Други пројект би био велики теориски рад у виду Протокола Рио или чак у виду потпуно нове конвенције типа једног од предлога К. М. Beaumont-а. У случају да Конференција постигне споразум по том ширем предлогу — он ће се примити као нова Варшавска конвенција. Али, ако се споразум не постигне, онда би се могао примити бар овај ужи предлог чије би примање значило модернизовање Конвенције и боље решење многих практичних питања.

Др. М. Смирнов

(8) Dr. Werner Guldimann: Das Warschauer Lufttransportabkommen-Die Revisionsbemühungen, „Neue Zürcher Zeitung“ од 26 фебруара 1955.

СУДСКА ПРАКСА

СЛУЖБЕНОСТ НА НЕПОКРЕТНОСТИ У ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ — АДМИНИСТРАТИВНОПРАВНА ОГРАНИЧЕЊА СВОЈИНЕ

Колубарски рудници лигнита у Вреоцима туже општину у Вреоцима код Округног привредног суда у Београду „због ометања извођења радова на пароводу“. Наиме, тужилац је спроводио паровод од термоелектране у Вреоцима до прелишта и сушаре у истом месту. На основу пројекта одобреног од надлежног административног органа — Државног секретаријата за привреду НР Србије, комисије за ревизију пројеката, и грађевинске дозволе Народног одбора среза Колубарског — за паровод је требало подизати стубове и у дворишту тужене општине. Но тужени је забранио да се подижу стубови због чега је и дошло до тужбе.

Округни привредни суд у Београду својим решењем одбацио је тужбу проглашујући се ненадлежним пошто је установио да је реч о административном спору.

Виши привредни суд НР Србије у Београду укинуо је ово решење и вратио предмет Округном суду да мериторно расправи спор. Виши привредни суд заузео је становиште да је за расправљање овога спора надлежан привредни суд јер је у смислу чл. 3 и 4 Закона о привредним судовима у питању ствар која је „од значаја за привреду“ и да је у конкретном случају реч о службености.

На основу ванредне ревизије Претседника Врховног привредног суда, Врховни привредни суд својим решењем бр. 69/955 од 7 априла укинуо је решење Вишег привредног суда и потврдио решење Округног привредног суда из следећих разлога:

„Ванредна ревизија је основана.

„Решењем Вишег привредног суда повређен је закон.

„Виши привредни суд пре свега неправилно тумачи одредбе чл. 3 и 4 Закона о привредним судовима, када сматра да се под појам привредног спора из наведених чланова имају подвести сви спорови између субјеката из чл. 3 истог Закона који су од значаја за привреду. Привредни су спорови из чл. 3 и 4 Закона о привредним судовима само они... који су грађанскоправне (имовинскоправне) природе. Из појма привредног спора морају се стога излучити управне ствари, макар оне и биле од значаја за привреду. Околност што је решење питања права службености које покреће тужилац према општенародној имовини под управом тужене Општине, од значаја за привреду, није стога сама по себи довољан основ за заснивање надлежности привредног суда. Треба напротив утврдити ради ли се о грађанскоправном спору или о управној ствари.

„Ни у том правцу није правна оцена Вишег привредног суда, који је нашао да се не ради о управној ствари, основана на закону.

„Истина је да из тужбених навода не произилази да би се радило о општенародној имовини у општој употреби из чл. 19 Закона НР Србије о народним одборима општина („Службени гласник НР Србије“, бр. 29/52), у односу на коју је у ставу 2 истог члана изричито прописано да у случају спора о праву вршења управе општенародне имовине између народног одбора општине, с једне стране, и привредне организације, с друге стране, решава народни одбор среза на чијем се подручју налази општенародна имовина у општој употреби. Наводи тужбе стварно упућују на закључак да се ради о општенародној имовини из чл. 18 споменутог Закона, на којој врши право управљања народни одбор општине, уколико то право не припада другим државним органима, привредним организацијама, установама или заједницама (селима, насељима итд.). Међутим, ни ова околност не искључује надлежност административних органа за доношење решења о предметном спору.

„Тужиоцу право службености постављања стубова на одређеној непокретности, не припада по самом закону, а нарочито то право није стекао самим доношењем решења Комисије за ревизију пројеката Државног секретаријата за привреду о одобрењу пројеката за изградњу паровода, као ни издавањем грађевинске дозволе од стране народног одбора среза. Из тужбених навода произилази да се тужилац не позива на стицање права службености одржајем (доселашћу), те да и сам тврди да између њега и тужене Општине није дошло ни до склапања уговора о заснивању службености. Према томе тужилац не заснива свој тужбени захтев ни на одржају ни на правном послу. Напротив, тужиочев је захтев уперен на заснивање такве службености мимо и против воље тужене Општине, јер да то тражи општи интерес извођења корисних радова ради подизања односно проширења рударског привредног предузећа. Тражи се дакле да се — у недостатку настанка права службености по самом закону и у недостатку одржаја и правног посла као наслова за стицање таквог права — право службености оснује присилно, а такво се право службености може стећи једино на основу акта органа државне управе. Кад би била у питању имовина физичких и приватних правних лица, задружних и друштвених организација или иностраних правних лица јавног права, овако би се заснивање службености могло провести једино делимичном експропријацијом у смислу Основног закона о експропријацији („Сл. лист ФНРЈ“, бр. 28/47). Како се пак у овом случају у циљу извођења радова из чл. 1 Основног закона о експропријацији за потребе привредне организације има употребити одређена општенародна имовина, не долази у обзир експропријација те имовине, са разлога што би корисник експропријације и власник имовине био један те исти правни субјект. Према томе, у овом случају нема места доношењу акта о експропријацији у погледу наведене имовине, већ се питање њене употребе има решити редовним административним путем.

„Како је дакле у питању управна ствар, правилно је Окружни привредни суд првог степена тужбу одбацио ради

недопустивости редовног правног пута, а решење је Вишег привредног суда као другог степена незаконито.

„С обзиром на то ванредна је ревизија уважена те решено као у диспозитиву.“

Ово решење Врховног привредног суда је значајно по томе што изриче да и на непокретностима у друштвеној својини може постојати службеност, и то како у корист тако и на терет непокретности. Међутим, решење додирује нека питања која су од живог интереса за нашу праксу и теорију у вези са социјалистичком својином. Зато ћемо се мало задржати на тој одлуци Врховног привредног суда.

Пре свега истичемо да се слажемо у основи са горњом одлуком. Она правилно истиче да у конкретном случају не постоји службеност у корист тужиоца, иако, као што смо навели, у начелу признаје могућност постојања службености на непокретностима у друштвеној својини. Разлог је што тужилац није стекао службеност ни правним послом, ни одржајем, нити је могао стећи експропријацијом. Он своје тобожње право службености према туженоме базира на административној одлуци Државног секретаријата за привреду НР Србије и Народног одбора срезга Колубарског. Но тачно је да се административним актима (осим акта о експропријацији) по нашем праву не може да заснује службеност.

У вези са овим постављају се многа интересантна питања. Хтели бисмо да се осврнемо на нека од њих.

Тако, например, поставља се питање како је могуће поморити установу службености са установом социјалистичке својине. На први мах изгледа да се ове две установе не могу довести у склад. Совјетско право, например, не познаје службеност. И заиста, кад би социјалистичка својина била само јавноправна, кад би њену садржину одредили уставни и административни прописи, било би нелогично да се на њој постави службеност. Службеност је типична установа грађанског права и нужна је функција приватне, тачније речено грађанскоправне својине. Управо због начелне неограничености приватне својине у римском и класичном буржоаском праву, постоји она као нужно ограничење те својине, у првом реду на непокретностима, ако захтеви живота ипак намећу то ограничење.

Према томе, службеност код социјалистичке својине може постојати само на грађанскоправном изразу те својине, само на оном делу социјалистичке својине који ми називамо „грађанскоправном компонентом“. Та грађанскоправна компонента социјалистичке својине је управо тзв. право управљања (разуме се као грађанско право јер тај израз значи још и неке друге ствари), или што је садржински исто, тзв. право коришћења (по нашим позитивним прописима чешће се јавља тај назив код непокретности у друштвеној својини). Према томе службеност не може постојати на социјалистичкој својини као целини, него само на праву управљања односно праву коришћења као самосталном изразу социјалистичке својине.

Поставља се сада питање да ли је потребно да се на праву управљања односно праву коришћења поставља службеност, кад је то право као грађанскоправна компонента социјалистичке својине подређена јавноправној компоненти те својине; кад јавноправна компонента одређује обим права управљања као грађанскоправне компоненте. На то питање не можемо дати одговор. Ако је једна солуција у праву теориски могућа, то још не значи да је она економски нужна или чак корисна. У пракси ти случајеви ће свакако бити чешћи у односу на непокретности у приватној и у друштвеној својини, него између две непокретности у друштвеној својини.

Но од службености морамо разликовати две ствари. Постоји једно ограничење својине које је близу службености али ипак није службеност: то су суседски односи међу непокретностима. Ови односи спадају пред редовне грађанске судове. Но они у конкретном случају нису интересантни. Спомињемо их само ради потпуности излагања. За нас је много интересантнија једна друга врста ограничења својине: административноправна ограничења грађанскоправне својине.

Административноправна ограничења грађанскоправне својине све су чешћа у модерним буржоаским правима. Није само непокретност у градовима ограничена разним административним прописима због урбанистичких, хигијенских, саобраћајних, естетских и других обзира, као, на пример, прописи о висини кућа, о канализацији, о отстрањивању снега и леда са тротоара пред кућама, о одржавању мира и чистоће, итд. И непокретност на селу је ограничена, на пример, обавезом власника да пропусти кроз своју земљу канализационе цеви, да допусти концесионарима рударска истраживања, да дозволи постављање електричних и телеграфских стубова, да не омета кроз ваздушни простор над непокретности ваздушни саобраћај, да дозволи војне вежбе итд. У свим овим случајевима није реч ни о службености, ни о експропријацији (бар по правилу). Додуше, многи писци и та ограничења сматрају службеностима, тзв. јавноправним службеностима. Но то уопште нису грађанскоправне службености не само по свом постанку, него ни по садржини, смислу и значају. Ако би се и примио у правој литератури израз „јавноправна службеност“, он би само по називу и по извесним спољним, формалним ознакама имао везе са грађанскоправном службеношћу а не и по суштини. Та административноправна ограничења по правилу не би требало да се третирају по прописима грађанског права и пред грађанским судовима. Њих доносе административни органи у својој надлежности и на основу законских овлашћења, па би њихову правилност и уметност требало да цене такође административни органи. На пример, да ли је грађевинска дозвола за једну кућу, или наредба грађевинског органа да се једна кућа поруши, или да се спроведе кроз нечију непокретност канализација или паровод правилна или није, — све то цене административни органи а

не грађански судови. Ни у једном од тих случајева није реч о службености.

Ако је административноправно ограничење приватне својине редовна појава данас и у буржоаским правима, она у нашем социјалистичком праву код друштвене својине није више „ограничење“, него садржина друштвене својине. То је оно што смо назвали „јавноправном компонентом“ социјалистичке својине. Но тешкоћа је у томе што је однос између јавноправне и грађанскоправне компоненте много замршенији него однос између приватне својине у буржоаском и нашем праву и јавноправних, административноправних ограничења те својине. Али у суштини, сама врста ограничења је иста, иако код социјалистичке својине, управо због своје обимности, та ограничења значе већ нешто квалитативно ново. Ипак и код социјалистичке својине треба да важи начело: грађански (привредни) судови треба да решавају само спорове који се односе на грађанскоправну компоненту социјалистичке својине, а јавноправну компоненту, ону област социјалистичке својине која се регулише административноправним путем и административним актима треба да регулишу административни органи. У томе је смисао чл. 3 и 4 Закона о привредним судовима на које се позива одлука у питању у погледу спорова из области социјалистичке својине. И у конкретном спору Врховни привредни суд је правилно уочио управо ту разлику, иако није дубље ушао у теориске разлоге оваквог одлучивања.

С друге стране, морамо истаћи да управо због испреплетаности јавноправне и грађанскоправне компоненте социјалистичке својине (иако је данас та испреплетаност већ много мања него у ранијој фази развоја социјалистичке својине код нас) тешко је понекад одредити који је обим појединих компоненти. Код привредних предузећа грађанскоправна компонента у виду права управљања је прилично јасно одређена, иако и ту има доста спорних питања. Али код државних установа са самосталним финансирањем и код државних или самоуправних органа, као, на пример, код општине у овом конкретном спору, врло је тешко одредити кад се они јављају као правна лица јавног права, као уставноправне формације или административни органи, а кад као правна лица грађанског права која имају извесну самосталну имовину и право управљања, односно право коришћења на стварима у тој имовини. Које ствари они држе у чисто административноправном режиму у смислу чл. 19 Закона о народним одборима НР Србије, на коју се позива горња одлука (а то су у ствари јавна добра, „општенородна имовина у општој употреби“) а које им припадају у смислу чл. 18 истог закона као правном лицу грађанског права и на којима имају и грађанско право управљања поред јавноправне компоненте. Управо због недовољне одређености ове две компоненте социјалистичке својине у нашем праву, судови су понекад у тешкој ситуацији јер не знају да ли један спор спада у њихову надлежност или у над-

лежност административних органа. Ту би наши будући прописи, разуме се по већ досад постојећим могућностима, требало да унесу више јасноће.

На крају, потребно је указати на једну противречност одлуке о којој говоримо. Ова противречност, додуше, није уопште одлучна на иначе правилно решење спора, али указује на једну теориску нејасноћу која се често јавља у нашем праву. На једном месту у наведеној одлуци се каже: „...у овом случају... не долази у обзир експропријација те имовине (тј. непокретности, наша примедба) са разлога што би корисник експропријације и власник имовине био један те исти правни субјект.“ Тачно је да је у крајњој линији субјект свих ствари у друштвеној својини друштво, и то његов највиши правни израз. Али ми смо свакодневно сведоци да разна правна лица која имају право управљања или право коришћења тим стварима подносе тужбу једни против других поводом тих ствари, а судови их признају као посебне субјекте, посебне титуларе права. Па и сама одлука о којој говоримо сведочи о томе: и тужилац и тужени истичу извесно своје право на спорној непокретности општине у Вреоцима. То, разуме се, никако не искључује да крајњи власник и те непокретности туженога и рудника тужиоца у чију корист би требало да се конституише тобожња службеност или друго ограничење на тој непокретности буде — друштво као врховни субјект.

Др. Андрија Гамс

ЗАСТАРЕЛОСТ ПОТРАЖИВАЊА ПО ОСНОВУ ПРАВА НА ИЗДРЖАВАЊЕ — ПОЗИВАЊЕ НА ЗАСТАРЕЛОСТ — ПРЕТВАРАЊЕ КРАТКЕ ЗАСТАРЕЛОСТИ У РЕДОВНУ

У новембру 1937 тужени је напустио тужиљу с којом је дотада живео у браку. Како јој није давао издржавање, тужила се обратила суду са захтевом да се тужени на ово обавезе.

Пресудом Окружног суда од 29 августа 1938 тужени је обавезан да плаћа тужиљи по 100.— дин. месечно на име издржавања, почев од 10 новембра 1937.

Међутим, пошто отада па до 1948 тужени није уопште одговарао овој својој обавези, тужила је тражила извршење пресуде судским путем.

Срески суд, као извршни, својим закључком од 7 септембра 1948 дозволио је тужиљи извршење само за наплату досуђеног јој издржавања за последње три године, док је од потраживања остатка одбијена због застарелости.

Окружни суд је потврдио овакав закључак.

Против оваквог решења Јавни тужилац НР Србије уложио је захтев за заштиту законитости због повреде закона.

Врховни суд НР Србије нашао је да је овај захтев основан, па је укинуо решење Окружног суда, а предмет му вратио на поновно разматрање и одлуку. Образлажући своје решење, Врховни суд је навео, између осталог, следеће:

„Окружни суд је повредио закон кад је нашао да извршење треба дозволити само за последње три године, и да је за раније време предлог требало одбити услед застарелости тога тражења.

„Суд није могао применити прописе о застарелости права на тужбу у року од три године, пошто се овде не ради о уставовљењу права у парничном поступку путем тужбе, већ о реализовању једног права које је утврђено правоснажном судском пресудом. Стога је суд био овлашћен и дужан да по службеној дужности извиди да ли се ради о застарелости права утврђеног правоснажном судском одлуком, које се због неупотребе губи за 24 године, док у погледу застарелости права на тужбу суд није био овлашћен да по службеној дужности исту цени, јер питање да ли ће се супротна страна користити приговором застарелости или не, зависи од ње саме, пошто приговори те врсте једну обавезу грађанскоправне природе не поништавају, већ јој само дају карактер природне обавезе. Према томе, по нахођењу Врховног суда, нема никаквих сметњи да суд и по истеку рока застарелости права на тужбу досуди тужиоцу односну тражбину, ако се тужени том застарелошћу не користи, одн. ако не жели да се истом користи.“

(Решење Врховног суда НР Србије Гзз. бр. 27/49 од 28. јануара 1949.)

1. — У овоме случају нижи судови су повредили једно од основних правила у материји застарелости. Ово правило је раније било изражено у § 949 Српског грађанског законика, а и данас се налази у Закону о застарелости потраживања од 9 септембра 1953 (чл. 11). Оно је усвојено у скоро свим грађанским законикима, изузев совјетског. А то правило је да се на застарелост не пази по службеној дужности. Према томе, суд није могао по службеној дужности водити рачуна о застарелости дужних сума за издржавање за раније месеце, пошто се тужена страна није на њу позвала.

Али се може поставити питање да ли је исправно разликовање које прави Врховни суд у свом образложењу: разликовање између случаја кад је реч о „застарелости права на тужбу“ и случаја „застарелости права утврђеног судском одлуком“. Према мишљењу Врховног суда, суд би био дужан да по службеној дужности извиди да ли је реч о „застарелости права утврђеног судском одлуком, које се због неупотребе губи за 24 године, док у погледу застарелости права на тужбу суд није био овлашћен да по службеној дужности исту цени.“ Међутим, правна правила о застарелости у нашем праву ни раније, као ни сада, не праве никакву разлику између ових случајева. Суд никада не пази на застарелост по службеној дужности. „Странама стоји на вољу, употребити застарелост или не употребити. И суд, ако се стране на застарелост не позову, неће је у призрење узети“ (§ 949 Српског грађанског

законика). „Суд се не може обазирати на застарелост ако се дужник није на њу позвао“ (чл. 11 нашег новог Закона о застарелости потраживања).

Према томе, не пази се по службеној дужности ни на застарелост права на тужбу ни на застарелост права које је утврђено судском пресудом. Разлика између ових случајева постоји само у погледу дужине рока застарелости, и то само онда кад право на тужбу застарева за краћи рок од редовног. У том случају досуђено право застарева за време нормално потребно за застарелост, тј. по ранијем праву за 24 године, а сада за 10 година (раније Српски грађански законик § 930а; наш Закон о застарелости потраживања од 9 септембра чл. 23, ст. 1).

2. — Решење Врховног суда бави се питањем утврђивања разлике између поменутих случајева и истиче да у нашем праву суд може „и по истеку рока застарелости права на тужбу досудити тужиоцу односну тражбину, ако се тужени том застарелешћу не користи.“

Међутим, у вези са овим правним случајем може се указати и на неке особености у области застаревања обавезе издржавања.

Као што је познато, право на издржавање је незастариво. Српски грађански законик у § 925 садржи правило да „права супружничка, родитељска, дечија и друга лична права не могу застарити“. Исто тако, у нашем новом Закону о застарелости потраживања стоји: „Не може застарити право на издржавање на основу закона“ (чл. 16, ст. 3). Према томе, право на издржавање које постоји на основу закона може се, под законом одређеним условима, остварити увек, без обзира на то што није вршено у једном дужем периоду времена.

Незастаривост права на издржавање је, уосталом, обележје његове правне природе. Познато је да је право на издржавање лично право које проистиче из породичних односа. Оно „почива на идеји породичне солидарности“ (В. Georges Ripert et Jean Boulanger: *Traité élémentaire de droit civil de Planiol*, Paris, 1950, t. I. p. 592). Порекло тога права треба тражити у томе што његов носилац припада одређеној породичној заједници. Зато је оно везано само за његовог носиоца. Његова функција је да обезбеди егзистенцију тога лица. Отуда и још две особености овога права: да је непреносиво и да се не може запленити.

Међутим, мора се правити разлика између самог права на издржавање и појединих повремених потраживања која на основу њега има поверилац издржавања. Оно прво, као што је напред речено, незастариво је (§ 925 Српског грађанског законика и чл. 16, ст. 3, нашег новог Закона о застарелости потраживања). Ово друго застарева, и то у року који је краћи од редовног. Српски грађански законик предвиђа трогодишњу застарелост, између осталог, и за „све што се плаћа или чини годишње или у краћим роковима, који

се годишње повраћају“ (§ 928д). Ово правило примењивало се и на периодична давања која потичу из права на издржавање, пошто су она обична потраживања имовинске природе, као и сва друга, чију застарелост регулише поменуто правило. Наш нови Закон о застарелости потраживања прописује исто тако трогодишњи рок застарелости за „потраживања повремених давања која доспевају годишње или у краћим одређеним размацима времена, па било да се ради о споредним повременим потраживањима, као што је потраживање камата, било да се ради о таквим повременим потраживањима у којима се исцрпљује само право, као што је потраживање издржавања“ (чл. 15, ст. 1).

Према томе, може се догодити да већи или мањи број доспелих повремених потраживања на основу права издржавања застари и да не може да се наплати услед тога.

3. — Још једно правило нашег права заслужује пажњу у вези са овим случајем. То је правило из § 930а Српског грађанског законика и пропис чл. 23 новог Закона о застарелости потраживања. У овом последњем је нарочито јасно формулисано то правило о претварању кратке застарелости у редовну: „Сва потраживања која су утврђена правоснажном судском пресудом или поравнањем пред судом застаревају за десет година, па и она за која закон иначе предвиђа краћи рок застарелости“. Ово правило важи и за повремена потраживања из права на издржавање. Према томе, ако је пресудом утврђено постојање неисплаћених повремених потраживања, она више неће бити подложна застарелости од 3 године, него редовној застарелости која почиње тећи од дана правоснажности пресуде.

Али, ово правило о новаторном дејству пресуде у погледу дужине застарелости повремених потраживања, за која је иначе предвиђена краћа застарелост од редовне, важи само за потраживања која су доспела до доношења пресуде. Међутим, за повремена потраживања која проистичу из права чије је постојање констатовано правоснажном пресудом, а која су доспела после њене правоснажности, ово правило не важи. У погледу њих враћамо се опет општем правилу које вреди за повремена потраживања (чл. 23, ст. 2, новог Закона о застарелости потраживања).

4. — Као што смо раније рекли, и Срески и Окружни суд су очигледно погрешили што су водили рачуна о застарелости по службеној дужности и одлука Окружног суда је основано поништена.

Међутим, и да се тужени био позвао на застарелост, пресуда Окружног суда би била у једном погледу нетачна. Тужилца би у том случају имала право не само на издржавање за последње три године које су претходиле захтеву за извршење, него и на она потраживања која су доспела до правоснажности пресуде од 1938

године. Јер, од тог тренутка она су била подвргнута не више краткој застарелости од 3 године, него редовној застарелости, а која, по ондашњим правним правилима, није још била истекла до доношења захтева за извршење.

Марија М. Торман

СПОРОВИ ОКО ОТКАЗА ОДНОСНО ИСЕЉЕЊА ПОТСТАНАРА

Уредба о управљању станбеним зградама нема прописа којима би било регулисано питање отказа уговора о пазакупу потстанару односно исељења потстанара. Прописима ове Уредбе регулисано је само питање отказа уговора односно исељења корисника стана док је чл. 25 исте Уредбе дато овлашћење народним одборима да својим прописима регулишу односе између корисника стана и потстанара. На основу оваквог овлашћења као и овлашћења за доношење других допунских прописа за извршење наведене Уредбе о управљању станбеним зградама, Народни одбор града Београда, донео је Одлуку о издавању станова („Сл. гласник НРС“, бр. 61/54). Ова одлука, поред услова под којима се потстанару може отказати уговор о пазакупу, као и услова у погледу исељења потстанара, регулише и питање које се лице сматра као потстанар. Наиме, у чл. 34, ст. 2, предвиђено је да је потстанар у смислу ове Одлуке лице које је са корисником стана закључило уговор за део стана на основу обавезе корисника стана из уговора са станбеном управом или на основу позива корисника стана од стране станбене управе да закључи уговор са потстанаром за део свог стана. У којим, пак, случајевима је корисник стана обавезан да закључи уговор за део стана, а то је део стана који се сматра вишком његовог станбеног простора, предвиђено је чл. 14, 18 и 20 наведене Одлуке. Пошто је у наведеном чл. 34, ст. 2, Одлуке о издавању станова предвиђено које се лице сматра као потстанар, у ст. 3 овог прописа речено је да се прописи ове Одлуке не односе на лица која корисник стана добровољно прима у своје станбене просторије које му према броју чланова породице припадају већ се односи између корисника стана и таквих лица регулишу њиховим споразумом а настали спорови расправљају по општим прописима који важе за уговоре. Како је и за спорове око отказа односно исељења потстанара по прописима Одлуке о издавању станова (чл. 28), као и за спорове такве врсте, по општим прописима који важе за уговоре, надлежан рески суд, ова одредба ко се сматра потстанарем у смислу прописа те Одлуке не би имала ширег интереса за странке да не постоји разлика код таквих спорова у томе што се по прописима Одлуке о издавању станова потстанару може отказати уговор само у изрично одређеним случајевима (чл. 23) и његово исељење може уследити само уз обезбеђење одговарајуће собе односно нужног смештаја, док у случају отказа односно исељења по општим прописима који важе за уговоре

о пазакупу таквих ограничења нема. Због тога је од ширег интереса какво гледиште заузимају судови по истакнутом питању које се лице у смислу Одлуке о издавању станова сматра потстанарем односно када се настали спорови између корисника стана и потстанара расправљају по прописима Одлуке о издавању станова а када по прописима који важе за уговоре.

У једном случају тужилац је поднео III Среском суду за град Београд тужбу за исељење пазакупца. У тужби је навео да је туженика добровољно примио у део станбене просторије (девојачку собу) који му према броју чланова породице припада и да стога спор између њега као корисника стана и туженика треба расправити по општим прописима који важе за уговоре, како је то предвиђено чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова. По овој тужби III Срески суд за град Београд донео је пресуду бр. 3789/54. Том пресудом суд је нашао да је међу странкама неспорно да је тужилац добровољно допустио туженику да станује као потстанар у девојачкој соби свога стана, која се соба не може третирати као вишак станбеног простора, да је туженик на основу одобрења тужиоца добио потстанарску дозволу и да туженик пристаје да се исели ако му се обезбеди одговарајућа соба. Стога је суд нашао да има места траженом отказу и наложио туженику да се по правоснажности ове пресуде из предметне собе исели под претњом принудног исељења које се може извршити тек пошто народни одбор туженику претходно обезбеди одговарајућу собу. Овом пресудом Суд није прихватио тражење тужиоца да се овај спор, на основу чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова, расправи по општим прописима који важе за уговоре. За овакво гледиште суд је изнео следеће разлоге: „Према схватању суда тужени не станује у предметној соби искључиво на основу уговора о пазакупу са тужиоцем. Према прописима Закона о располагању становима и пословним просторијама туженик је био дужан да се пријави станбеним органима и од ових на основу чл. 3 поменутог закона да добије одобрење за усељење. Он се, дакле, у предметној соби не налази само на основу пазакупног односа, него и на основу нарочитог одобрења станбених органа. Због тога се престанком пазакупног односа по основу отказа туженик не може третирати као лице без стана. Тужилац је уговором о пазакупу пристао да у предметну собу прими туженика под условом да то одобре станбени органи. Потстанарском дозволом станбени орган је потврдио да туженик има право на стан-собу. Са ових разлога суд је усвојио приговор туженика, односно постављени услов да пристаје да се исели из предметног стана ако му се претходно обезбеди одговарајућа соба, а то је као услов предвиђено и чл. 24 наведене Одлуке.“

Против ове пресуде тужилац је поднео жалбу Окружном суду за град Београд. У поднетој жалби тужилац је углавном истакао да је ожалбеном пресудом као неспорно утврђено да је туженика добровољно примио у део свога стана који се по постојећим

прописима не сматра вишком станбеног простора. Тиме су, наводи се у жалби, испуњени услови да се настали спор реши по општим прописима који важи за уговоре а на основу чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова.

По овој жалби Окружни суд за град Београд донео је пресуду Гж бр. 2141/54 којом је жалбу тужиоца одбацио као неосновану а ожалбену пресуду потврдио. Том пресудом Окружни суд је нашао да је правилно схватање првостепеног суда да се на овај случај не може применити чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова. За овако гледиште Окружни суд је навео следеће разлоге: „По чл. 83 Уредбе о управљању станбеним зградама, лица која немају станбену дозволу као сустанари сматрају се као потстанари у поменуте Уредбе. По чл. 31 Одлуке о издавању станова досадашњи потстанари дужни су да у року од 60 дана од дана ступања на снагу Одлуке закључе уговор о коришћењу стана сагласно са прописима Одлуке. Уговори ће се закључити према правном стању по досадашњим прописима. Из напред наведеног прописа јасно се види да се као потстанар приликом ступања на снагу Уредбе о управљању станбеним зградама има сматрати свако лице које се затекло као потстанар приликом ступања на снагу ове Уредбе без обзира на то да ли је дотично лице корисник стана примио у свом станбеном вишку или на свом станбеном минимуму. Примени чл. 34 Одлуке има места на уговоре о пазакупу који се закључе по ступању на снагу Уредбе о управљању станбеним зградама и поменуте Одлуке. У вези с тим правна разматрања жалбе ко се има сматрати потстанаром у смислу Одлуке о издавању станова без утицаја су на одлучивање у овом спору јер се овде ради о потстанару који се као такав затекао на дан ступања на снагу Уредбе о управљању станбеним зградама и то својство задржава и по ступању на снагу поменуте Уредбе.“

Сматрамо да правно становиште које су у овом спору заузели по питању примене чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова, како III Срески суд за град Београд тако и Окружни суд за град Београд није на закону основано. Одмах да истакнемо да назив потстанар према постојећој терминологији има како оно лице које корисник добровољно прими у део свога стана који се не сматра вишком његовог станбеног простора, тако и оно лице које је корисник примио по обавези због тога што има вишак станбеног простора. Због тога се у поменутом пропису чл. 83 Уредбе није ни могло друкчије да каже већ да се лица која немају сустанарску дозволу (код прављења разлике између потстанара и сустанара) сматрају као потстанари. Али је у истом пропису дато ограничење да се та лица сматрају потстанарима у смислу ове Уредбе. А то значи по питањима која у погледу потстанара регулише та Уредба. Напред смо пак истакли да у погледу односа између корисника стана и потстанара (где спада и питање отказа и иселења) Уредба не одржи никаквих прописа већ у чл. 23, ст. 2, предвиђа овлашћење да народни

одбори својим прописима регулишу те односе. А како су на основу оваквог овлашћења ти односи регулисани Одлуком о издавању станова па и питање отказа односно исељење потстанара, онда се и питање које се лице има сматрати потстанарем у тим односима има расправити по прописима те Одлуке.

Неосновано је и позивање Окружног суда у наведеној пресуди на чл. 31 Одлуке о издавању станова. У тој Одлуци заиста је предвиђено да су досадашњи закупци станова, сустанари и потстанари дужни да у року од 60 дана од ступања на снагу ове одлуке закључе уговор према прописима ове Одлуке а према правном стању по досадашњим прописима. Самим, пак, тим што је у овом пропису речено да се уговори имају закључити по прописима ове Одлуке јасно је да се по прописима исте Одлуке има ценити и питање ко се има сматрати потстанарем. Одговор на то питање даје чл. 34 Одлуке по коме је потстанар у смислу ове Одлуке лице које је са корисником стана закључило уговор за део стана на основу обавезе корисника стана, као што је исти пропис предвидео и ко се у смислу прописа те Одлуке сматра корисником стана а ко сустанарем. Позивање Окружног суда на чл. 34, ст. 2, Одлуке по коме се такви уговори имају закључити према правном стању по постојећим прописима не мења уствари ништа, јер и према досадашњим прописима није се могао корисник стана обавезати да изда део стана који се не сматра вишком његовог станбеног простора.

Гледиште које је заузео Окружни суд у овој пресуди не само да није основано на закону већ доводи и до потпуно нелогичних ситуација. Напр., корисник стана који је привремено, до повратка сна са отслужења рока у војсци, издао део стана, који не представља вишак станбеног простора, пре ступања Уредбе о управљању станбеним зградама на снагу, према оваквом гледишту Окружног суда, не би могао да тражи исељење оваквог потстанара, сем под одређеним условима Одлуке и док му се не осигура одговарајућа соба. А то значи да син корисника стана по повратку из војске не би могао да има собу у свом стану а потстанар који је у ту собу примљен добровољно и привремено, имао би то право.

По питању пак примене чл. 3 Закона о располагању становима и пословним просторијама, на који се Срески суд у својој пресуди позива истичући да туженик у предметној соби не станује искључиво на основу уговора о пазакупу већ и на основу одобрења станбеног органа за усељење, датог на основу чл. 3 овог закона, навешћемо пресуду Врховног суда НРС Убр. 1231/52 од 5 септембра 1952. По тој пресуди „законска забрана усељавања без дозволе надлежног органа односи се на станове који су празни или недовољно искоришћени. Из овога излази да таква забрана не важи за станове који нису празни и у којима нема вишка станбеног простора. У таквим становима станари би на свој рачун могли да приме трећа лица и без одобрења надлежног државног органа. Таква лица станбени органи нису дужни да исељавају, јер се њиховим присуством у односним становима не дира у право тих органа да располажу ви-

шковима станбених просторија. Однос станара који држи стан потпуно искоришћен, према лицу које је такав станар примио на свој рачун а без дозволе станбеног органа, јесте грађанскоправни однос, а станбени органи нису надлежни да расправљају односе између закупца и таквих лица, нити су дужни да врше исељавање таквих уз неспходно обезбеђење истима одговарајућих просторија. Па како се заинтересовани не налази у предметном стану по одлуци станбених органа, нити се ради о стану са чијим би вишком тај орган могао располагати, у питању је један приватноправни однос који има да реши надлежан редован суд а не станбени орган као управни. Према томе тужени орган оспореним решењем није се кретао у границама своје надлежности дате му Законом о располагању становима и пословним просторијама те се оспорено решење ваљало поништити по чл. 37 Закона о управним споровима.“

Према схватању наведеног чл. 3 Закона о располагању становима и пословним просторијама, израженом у овој пресуди Врховног суда, одобрење за усељење које је туженик у овом случају добио, иако за такво одобрење није постојала законска обавеза јер није било станбеног вишка са којим би станбени орган могао да располаже, туженик је могао добити само на основу претходног пристанка тужиоца да пристаје да прими туженика иако не располаже вишком станбеног простора. Туженик без овог пристанка не би ни могао добити одобрење за усељење, јер станбени орган не би имао чиме да располаже пошто нема станбеног вишка. Према томе у конкретном случају одобрење туженику станбени орган није издао да би принудио корисника стана да изда собу, јер га по постојећим прописима није ни могао принудити пошто је то његов станбени минимум, већ је одобрење могао издати само као формални услов за његово усељење по пристанку тужиоца, какав услов, као што је наведено, по закону није ни био нужан. Туженик, према томе, нема својство потстанара у смислу чл. 34 Одлуке о издавању станова. Потстанар је у смислу чл. 34, ст. 2, Одлуке лице које је са корисником стана закључило уговор на основу обавезе корисника стана да извесне просторије изда потстанару, док у овом случају корисник стана није имао никакву обавезу на издавање дела стана, нити га је ко на то могао обавезати, већ је добровољно примио у део свога стана туженика. Тај део стана припадао је тужиоцу према броју чланова његове породице, а према чл. 34, ст. 3, Одлуке о издавању станова дрописи те Одлуке не односе се на лица која корисник стана добровољно прими у своје станбене просторије које му према броју чланова породице и другим околностима из те Одлуке припадају. Према истом пропису односи између корисника стана и таквог лица регулишу се споразумом њиховим, а настали спорови расправљају се по општим прописима који важе за спорове из уговора. По општим, пак, прописима који важе за уговоре о пазакупу, о каквом је уговору овде реч, такав уговор престаје, ако друкчије није уговорено, кад једна страна другој откаже у року од

14 дана (§ 701 Српског грађанског законика) и то без икаквих других услова како у погледу отказа тако и исељења.

Ово гледиште да се на односе између корисника стана и лица које је он добровољно примио у део стана, који се не сматра вишком његовог станбеног простора, не примењују прописи Одлуке о издавању станова, већ да се ти односи регулишу њиховим споразумом а настали спорови расправљају по општим прописима који важе за спорове из уговора, заузео је Врховни суд НРС и у пресуди Гзз 3855 од 4 фебруара 1955. За овакво гледиште Врховни суд је у овој пресуди, коју је донео по захтеву за заштиту законитости, дао следеће образложење: „... Ако је спорни стан тужиочев станбени минимум, а пошто је тужилац добровољно уступио туженику један део свога стана, онда се овај спор има расправити по чл. 34 Одлуке о издавању станова. Према овоме пропису односи тужиоца и туженика регулишу се једино њиховим споразумом, а настали спорови између њих не расправљају се по прописима Уредбе о управљању станбеним зградама, већ по општим прописима који важе за спорове из уговора.“

Александар Давинић

ТЕШКО И ЛАКО КРИВИЧНО ДЕЛО — ОТЕЖАВАЈУЋЕ И ОЛАКШАВАЈУЋЕ ОКОЛНОСТИ

Окружни суд за град Београд својом пресудом Кбр.-593/54 прогласио је кривом Р. П. за извршење кривичног дела шпијунаже из чл. 105/II Кривичног законика и осудио ју је на казну строгог затвора у трајању од пет година и на споредну казну ограничења грађанских права у трајању од две године. При одмеравању казне суд је узео у обзир како олакшавајуће тако и отежавајуће околности, за које је нашао да су се стекле код оптужене као кривца. Уз то, суд је као посебну отежавајућу околност узео и то што суд сматра да је кривично дело за које је оптужену прогласио кривом „врло тешке природе...“

По жалби оптужене Врховни суд Народне републике Србије пресудом својом Кж.-2015/54 преиначио је пресуду првостепеног суда у одлуци о казни и оптужену осудио на казну строгог затвора у трајању од три године и на казну ограничења грађанских права у трајању од једне године. У погледу посебне отежавајуће околности, да је извршено кривично дело „врло тешке природе“, коју је околност пресуда првостепеног суда ставила на терет оптуженој, Врховни суд је стао на супротно гледиште и зато дао овакве разлоге:

„Међутим, Врховни суд налази да је жалба браниоца оптужене у односу на одлуку о казни основана. Окружни суд је погрешно узео у конкретном случају као отежавајућу околност и то да је дело у питању врло тешко, пошто је то својство предметног кривичног дела већ било од утицаја на пред-

виђену казну у закону, те, због тога, не може поново да буде од утицаја на повећање висине казне у законским оквирима. Зато Врховни суд ту отежицу отклања као непостојећу.“

I. На око, питање ситно, правно и нарочито правно-теориски јасно и одређено, и као тасво не изазива никакав спор и дискусију. Исто би се могло рећи и *de leglata*, и то у првом реду са систематског гледишта, односно принципа, по коме је обрађен целокупни систем кривичних дела, криваца и казни у Кривичном закону. Међутим, неједнако гледање два суда на ову ствар, указује да у пракси код решавања овога проблема може бити и има колебања. Како практичне последице његова решавања у једном или другом правцу могу бити од немалог значаја, што показује и наш пример, а како правилна примена закона захтева да проблем и правно буде правилно схваћен и према томе решаван, заслужује да се ствар ближе расмотри, наравно, у границама овог приказа.

Значај и природу кривичних дела утврдио је сâм закон. А то су уствари околности које се тичу веће или мање опасности појединих кривичних дела и вредности нападнутог добра. То се, на пример, лепо види из чл. 103 Кривичног законика где је у оба случаја, које овај пропис предвиђа, квалитет кривца исти: „ко у намери подривања народне власти или социјалистичке изградње“ (ст. 1) лиши живота члана претставничког тела казниће се строгим затвором најмање десет година или смртном казном, док ће тај исти кривац (ст. 2) за убиство војног или службеног лица, претставника задружне или друге друштвене организације или јавног радника, бити кажњен строгим затвором најмање пет година или смртном казном.

И у једном и у другом случају имамо истог кривца, исту радњу извршења, истог квалитета, али како се у једном случају напада једно добро веће вредности (већа су уставна начела о којима је у првом ставу реч као објекту напада, него правилно функционисање државне управе о коме је реч у другом ставу), самим тим се остварује и биће по квалитету — дакле природи и значају, другог кривичног дела које због веће вредности нападнутог добра, има за последицу већу санкцију за кривца, док у другом случају где је реч о нападу на добро мање вредности, закон предвиђа мању санкцију. Врста и мера угрожавања су уствари функције вредности нападнутог добра и степена одговорности кривчеве тј. оног испољеног кривичног психичког стања при извршењу кривичног дела (Др. Тома Живановић). Прво је строго одређено законом, а и друго у границама правила постављених у закону о одмеравању казне, према којима је остављено суду да сâм одмери меру казне. Ово се види нарочито из чињенице да никад суду није допуштено да изрече санкције преко оне мере коју је закон одредио као горњу границу, па ма колико да је „тешко“ или нам изгледа „тешко“ кривично дело у питању.

II. Кад постоје кривично дело и кривац за исто, за суд настаје обавеза да кривцу за учињено дело изрече казну по закону. По

својој врсти то ће бити или она казна која је за то дело прописана, или једна од врста казни које закон допушта уз постојање ублажавајућих околности из чл. 29, 42 и 43 Кривичног законика.

При изрицању казне и њеном одмеравању, ако није у питању смртна казна или ублажавна казна строгог затвора у доживотном трајању, суд наилази на проблем мере, односно висине казне. Уопште узев, и то је становиште закона, изречена казна мора да се креће између њене најмање и највеће мере прописане у закону. Међутим, ни овде закон суду није оставио пуну слободу, обавезујући га да се при одмеравању казне руководи постављеним начелима и правилима која је закон дао за одмеравање казне (чл. 38 Кривичног законика).

Начело је да суд има да одмери кривцу казну за учињено дело у границама прописаним у закону. Притом суд има да узме у обзир „све околности које утичу да казна буде већа или мања“, дакле, све отежавајуће и олакшавајуће околности. Разуме се, сваки је случај за себе, па ће те околности код сваког случаја суд имати посебно и да утврди. Углавном све ове околности — било да оне дејствују ублажавајуће или отежавајуће, што суд има да утврди — усредсређене су на утврђивање јачине угрожавања или повреде заштићеног добра и виности кривчеве.

(1) У сваком поједином случају, кад је угрожавање или повреда нападнутог добра наступила, имамо радњу извршења као већ остварену промену у спољњем свету која материјализира законски, систематски појам кривичног дела у питању. Местом у систему одлучена је природа и значај дела, у које улазе важност нападнутог, заштићеног добра и модалитети радње извршења, а затим се прописује казна у законом одређеним границама између минимума и максимума као адекватна санкција *in abstracto* за кривично дело у питању. Зато законодавац, дајући у наведеном чл. 38 правила за одмеравање казне, упућује суд да цени само начин и тежину проузроковања, управо јачину угрожавања и повреде нападнутог добра, дакле околности које се тичу самог извршења дела, као и околности које се углавном тичу кривца.

На нашем примеру шпијунаже из чл. 105 Кривичног законика види се какве све могућности постоје у том правцу. Чл. 105 гласи:

„(1) Ко поверљиве војне, економске или службене податке или документе саопшти или преда страном држави, страном организацији или лицу које им служи, или ко овакве податке или документе прибавља у намери да их преда страном држави, страном организацији или лицу које им служи, казниће се строгим затвором најмање три године или смртном казном.

„(2) Истом казном казниће се ко за рачун стране државе или стране организације ствара обавештајну службу, ступи у такву службу или помаже њен рад.“

Објективне околности дела које суд има да цени код кривичног дела шпијунаже могу бити различити степени друштвене опасности угрожавања јер је ово кривично дело угрожавања, као и раз-

личиги начини извршења дела. (X. Срзентић и Др. А. Стајић: *Кривично право ФНРЈ*, стр. 242). Оно може бити учињено саопштењем или предајом страниј држави или прибављањем у том циљу, само војних, само економских, или само службених података или докумената, или две врсте ових, или свих докумената заједно.

Биће кривичног дела из чл. 105 Кривичног законика остварено је ако је пред судом ма који од наведених начина извршења-проузроковања, чиме су, разуме се, испуњени и законски услови да се против кривца изрекну њиме предвиђене санкције. Несумњиво је да је код свих наведених могућих начина извршења свога дела, друштвена опасност неједнака по свом интензитету. Јачина угрожавања испољаваће се у далеко мањој друштвеној опасности ако је ово дело извршено предајом неког податка, рецимо, о некој службеној радњи уопште, а биће веће друштвене опасности ако је реч о неком податку економске или војне природе. Постојаће још веће угрожавање ако је дело учињено са свим подацима заједно, уз то и више пута, и довело чак и до каквих штетних последица. У том случају испуњени су сви услови да је „јачина угрожавања“ достигла, апстрактно говорећи, највећи могући степен друштвене опасности тако да намеће примену апсолутне санкције *ex lege*, ако то догуштају остале околности које се односе на својства кривца.

Видимо из овог примера, како, да тако кажемо, „расте“ друштвена опасност јачине угрожавања, већ према томе, којим је од наведених докумената и којег значаја и обима, односно начина, извршено дело. И наведени документи, и могући начини извршења овога дела, кривичноправно су истог квалитета, а могу се разликовати само по јачини угрожавања која је конкретно остварена. Доследно томе, без обзира којим документом или начином извршења било дело учињено, оно је увек истог кривичноправног квалитета, увек је то кривично дело шпијунаже, по својој природи и значају увек „тешко“, чак скоро једно од најтежих или међу најтежим кривичним делима целокупног система, па и онда кад се јавља у својој „најлакшој“ форми. Стога ово конкретно могуће „кретање“ друштвене опасности од њене најниже могуће границе до највише не мења ни у чему природу и значај дела, јер је ово и овакво „кретање“ друштвене опасности *ex lege* апстрактно претпостављено чак и дато у елементима који чине његово биће. Његова је битност у томе што оно одлучује „тежину“ конкретно извршеног дела и зато закон у чл. 38 обавезује суд да цени само оне околности које су од важности да се утврди које је тежине дело *in concreto*.

(2) На исто се своде и околности које се тичу кривичне одговорности, управо кривца и степена његове кривичне одговорности. Као што смо горе рекли, то је оно кривично психичко стање, испољено приликом извршења кривичног дела, које се као такво може ставити на терет кривцу. Посматрајући кривично дело у његовом конкретном остварењу, израженом у јачини угрожавања, односно повреди заштићеног добра, као стварним околностима дела, средства којима је дело извршено, као и начин извршења, — одређујемо

садржај и величину — „тежину“ — опасности кривца *in concreto*. По ономе што је учинилац предузео и како је предузео, колико је показао смишљености и упорности при извршењу дела у питању, а нарочито побуде из којих се је одлучио на извршење дела и извршио га, и држање учиниоца после извршеног дела, претстављају околности чисто субјективне природе, околности, које су у природи самога учиниоца и његове психе и свести са којима се је одлучио на извршење дела, односно како се односио према свом делу кад га је већ учинио.

Околности, међутим, под којима је дело учињено, ранији живот и личне прилике учиниоца, јесу околности објективне, али које се и као такве тичу кривца. Ове околности треба да покажу у којој је мери учинилац био под њиховим утицајем кад је доносио одлуку за извршење дела, као и при самом извршењу, управо у којој је мери његово психичко стање, његова свест, могла да буде у зависности од ових околности, и да ли је то и у којој мери могло бити од утицаја на његову разборитост, на његово потпуно „слободно“ одлучивање, и у вези са тим, на степен његове кривичне одговорности за учињено дело.

Зато, иако смо утврдили постојање дела и његова учиниоца, постојање кривца можемо утврдити само правилном анализом и оценом свих напред наведених околности, а исто тако и степен његове кривичне одговорности, и одмерити му правилно казну у границама његова умишљаја за учињено дело, — чл. 7 Кривичног законика. Ове су околности до те мере одлучујуће да оне опредељују врсту и меру заслужене казне која се кривцу може изрећи само за оно дело, за оно проузроковање које је обухваћено његовим умишљајем, које је, дакле, садржај његове „кривице“, а не и преко тога. Било би стога исправније рећи — мада је друкчије уобичајено углавном под утицајем дводеобне доктрине — да ми и немамо „тешких“ или „лакких“ кривичних дела, већ тешких и лакких криваца. То се најбоље види из примера чл. 135, 136 и 137 Кривичног законика, у којима имамо заштићено исто правно добро, исто проузроковање — потпуно уништење заштићеног добра, лишење живота човека — а различите врсте кривца, и то различите баш по испољеној опасности оног кривичноправно релевантног психичког стања које их и чини кривцима, и у зависности од тога предвиђене и различите санкције према њима.

Ови примери најбоље показују како опасност не долази и не мери се само према „делу“ и његовој опасности, већ у првоме реду према кривцу и од њега испољеној опасности према нападнутом, заштићеном добру, а затим и према друштву као целини.

Према томе природа и значај дела, а то је управо оно што чини његов систематски појам и биће, не могу се узимати у обзир при одмеравању казне кривцу за дотично дело било као отежавајуће, било као олакшавајуће околности.

ПРИКАЗИ

Dr. Stanko Frank: *TEORIJA KAZNENOG PRAVA PO KRIVICNOM ZAKONIKU OD GODINE 1951. Opšti deo.* Zagreb, izdanje „Školske knjige”, 1955, 291 str.

Теорија казног права је посмртно издање и последње дело др. Станка Франка, професора кривичног права на Правном факултету у Загребу (умро 11 новембра 1953).

Писац многобројних расправа, студија и уџбеника, др. Станко Франк је познат нашој јавности и по свом веома запаженом и опсежном научном коментару општег дела Кривичног законика од 1947. Својевремено ово дело проф. Франка оцењено је као први рад у коме је научно разрађена теорија новог југословенског кривичног права. Иако је дело рађено у виду коментара, у њему су изложени сви основни принципи општег дела Кривичног законика од 1947 и указано на решења многих проблема које је он постављао. Још у уводу овог дела проф. Франк је изнео све тешкоће које се појављују кад треба створити научни систем једног новог кривичног законика. После овога, проф. Франк пришао је даљем раду, даљем продубљивању проблематике нашег новог кривичног права, и *Теорија казног права* претставља завршни рад свих његових настојања да да стандардни уџбеник опште теорије кривичног права по важећем кривичном законнику, односно општи део кривичног права.

Теорија казног права проф. Франка може се оценити са два гледишта. Прво као уџбеник кривичног права у коме је дат научни систем општег дела Кривичног законика, а затим као студија у коме је дата филозофско-социолошка анализа најважнијих кривично-правних проблема у светлости савремених криминолошких учења са критичким освртом и властитим схватањима аутора. Са првог гледишта, *Теорија казног права* претставља веома добар уџбеник општег дела кривичног права, писан од аутора који се сматра као један од наших најбољих кривичноправних теоретичара. Као филозофско-социолошка студија, *Теорија казног права* још једном потврђује проф. Франка као једног од ретких писаца у коме се дубока мисаоност и способност за филозофска разматрања најсуптилнијих проблема људског духа комбинује са особеним даром за научне социолошке анализе друштвене стварности, амбијента у коме настају и развијају се све творевине људског духа. Из ових разлога филозофска разматрања проф. Франка излазе из уобичајеног апстрактног логицизирања и приближују ову основну мисаону науку социологији, науци о друштвеним реалностима.

Као уџбеник, *Теорија казног права* проф. Франка претставља знатно обогаћење наше иначе оскудне уџбеничке литературе у овој области. Са ретком способношћу систематског излагања материје општег дела Кривичног законика, проф. Франк открива смисао свих кривичноправних института и ове излаже у једном логичном систему. После Увода, који претставља за себе засебну целину и о чему ће бити ниже речи, аутор приступа учењу о кривичном закону у коме даје нова, и научно убедљива схватања, између осталог,

о условима кажњивости, циљу и функцији кривичноправних прописа, а нарочито о тумачењу кривичног закона. У делу које је посвећено учењу о кривичном делу и кривичној одговорности учиниоца кривичног дела (III део удбеника), изложене су све основне научне и законске кривичноправне категорије. Оне се проучавају не само аналитички, што би требало да задовољи захтеве праксе приликом тумачења кривичног закона, већ и социолошки, откривајући притом криминолошки и општедруштвени смисао свих важнијих кривичноправних института. Притом нарочита пажња је посвећена оним кривичноправним институтима који претстављају новину нашег Кривичног законика, а нарочито појму друштвене опасности као битног обележја кривичног дела. У завршном делу који је посвећен кривичноправној санкцији (IV део удбеника), најважније место заузимају општа разматрања о казни, о индивидуализацији казне, па и о начину извршења казне. Одбацујући застарело схватање о циљу казне, аутор нарочито истиче напредно схватање казне као средства за вршење функције заштита друштва, по коме је она оправдана само колико је потребно да се заштите важни општи и индивидуални интереси од криминалног напада. Притом, наглашава аутор, казна мора подједнако заштитити како друштвене тако и индивидуалне интересе, јер врећањем једних доводе се једновремено у опасност и други, и обратно. Није нужно да казна претставља зло, најбоље би било ако би се пронашла таква казна која би само имунизирала учиниоца кривичног дела против даљег вршења кривичног дела.

Као што је напоменуто, посебно место у *Теорији казненог права* проф. Франка заузима Увод који управо претставља засебну филозофско-социолошку студију о основним кривичноправним институтима и проблемима. Прво поглавље Увода посвећено је кривичном делу, друго злочинцу а треће учењу о казни. У првом поглављу, поред општих разматрања о кривичном делу, аутор испитује кривично дело као друштвено опасно дело, као последицу социјалне дезорганизације, а затим кривично дело као нормативни појам и правну појаву. Део о злочинцу углавном је посвећен научним дискусијама биолошког правца о личности кривца као и структури кривичних закона, с обзиром на супротна научна схватања о положају учиниоца кривичног дела у систему кривичног закона. Погрешна је, каже аутор, искључива употреба било биолошког метода било нормативног метода при утврђивању основе кривичне одговорности. Ако би се ишло само методом природних наука, затворио би се пут исправног схватања кривичног дела као појаве социјалног збивања, а ако би се пак проблем посматрао само са гледишта друштвених наука, занемарила би се биолошка реалност личности учиниоца кривичног дела. У трећем делу Увода, у учењу о казни, аутор критички излаже све постојеће теорије о казни и истиче предност савремених теорија друштвене заштите. У сва три поглавља аутор излаже најновије кривичноправне и криминолошке теорије о овим основним кривичноправним институтима, полемичујући са њиховим ауторима зналачки, научно документовано и убедљиво. Са овог гледишта посматрано, удбеник проф. Франка претставља данас код нас најбоље дело из кривичноправне литературе, у коме су изнета најновија схватања и теорије у овој области, у интерпретацији једног искусног и великог кривичноправног теоретичара.

Из свих ових разлога, дело проф. Франка може се само топло поздравити и препоручити свим заинтересованим, како оним који се тек упућују у науку кривичног права тако и оним који теже даљем усавршавању или пак траже стручну помоћ у примени Кривичног законика.

Др. Јанко Ђ. Таховић

Dr. Jože Pokorn: UVOD U FINANSIJE. Beograd, izdanje „Finansija“, 1955, 146 str.

Часопис *Финансије* имао је лепу инспирацију кад је одлучио да *Увод у финансије*, које је 1953 објавио у Љубљани проф. др. Покорн, изда на српскохрватском језику: једну добру књигу приближио је знатно ширем кругу читалаца. Добивено је теоретско дело које ће заинтересовани за економске проблеме топло поздравити. Биће, истина, нешто пометени они који од књиге очекују увођење у јавне финансије. Јер, иако се наглашава да је реч о основама за финансиске студије, дело при свем том није за почетнике; а осим тога израз „финансије“ употребљен је у једном смислу на који ми нисмо (или *joш* нисмо) навикли: у смислу „заједничког појма за целокупно пословање новцем“. И кад се слажемо са Боголеповим да је „управљање финансијама тесно везано са управом новчаног система“, финансије су *joш* увек код нас синоним: расхода, средстава редовних и ванредних и буџета јавноправних тела. Без свега осталог, доиста, могу да остану — и да сачувају целину. И зато, полазећи од тога да за писца финансије значе новчану страну националне привреде уопште, његов увод је пре посвећивање у економске студије него у макоје друге. Читаоцу постаје то све јасније уколико дубље улази у материју која разматра проблеме националног богатства и производње, новца, националног дохотка, националне имовине, итд. Финансијама у ужем смислу посвећен је последњи одељак књиге (неколико страница) где се говори о финансиској науци. Писац се кроз читаво дело доследно придржава постављеног циља: да остане само код елементарних појмова основних категорија модерне економије. У чему је успео. Његове систематско-теоретске класификације у оквиру савремених економских феномена су оригиналне, покашто напрегнуте, но увек плод fine анализе нових појава у економици оба друштвена система (претежно капиталистичког). Брижљиво изабрани примери којима осветљава опште поставке знатно доприносе чврстим теоретским конструкцијама. Раду даје квалитет савремено третирање материје и нова литература којом се служи ова минијатурна економска енциклопедија појмова „који су заједнички свим финансиским гранама“.

Ова књига је утешна појава; она потврђује да имамо таквих стручњака који имају и спреме и духа, и храбрости да се одвоје од шаблона при истраживању циљева у науци. Можда ће она више потстаћи на размишљања и дискусију но што ће послужити школским потребама, али ће извесно добити своје место у научном фонду економских дисциплина код нас. И сачувати га, ослободи ли се извесних сувише новаторских формулација, узмимо оне: да стицање доходака (патримонијалних) није финансиски посао (87); да економске јединице имају свака своју благајну и да се организација тих благајни назива финансиски систем те земље (89); и сл. Нашу ортодоксију забрањува и изражавање о буџету и завршном рачуну као о *пресецима* између државне благајне с једне стране и свих других благајни у националној привреди с друге стране (118). Кад је већ и студентима намењена, књига треба да користи конструкције и фигуре на њиховом нивоу.

Ј. Ловчевић

ЗАКОН О ПОРЕЗУ НА НАСЛЕЂЕ И ПОРЕЗУ НА ПОКЛОНЕ. Са објашњењима *Михаила В. Шћеквића*. (Библиотека „Ново законодавство“, I—II) Београд, издање Бироа за израду образаца, 1955, 52 стр.

Међу првим публикацијама библиотеке *Ново законодавство*, која се примила задатка да објављује наше нове прописе „првен-

ствено са коментарима“, појавио се — из групе привредних и финансијских прописа — недавно донети Закон о порезу на наслеђа и порезу на поклоне („Сл. Лист ФНРЈ“ бр. 19 од 4 маја 1955). Објашњења уз закон дао је један искусан практичар, давнашњи коментатор наших пореских закона, Мих. Шћекић. Познавајући већ по својој положају ову материју у танчине, он је непосредно и позудано могао да објасни нека мање прецизирана места новог система опорезивања наслеђа и поклона, за који и сам тврди да је „доста компликован и сложен за практичну примену“. Мада у закону нису регулисана питања формалне природе, које треба ускоро да разради једна уредба Савезног извршног већа, несумњиво је да већ сад стојимо пред једном законском конструкцијом која је из основа изменила наш начин опорезивања наслеђа и поклона. Карактеристике новог система коментатор је изнео у свом предговору, кратком али довољном да укаже на крупне разлике којима се истиче нови метод опорезивања у поређењу са оним по уредби од 1947. Спроведена измена је природна последица радикалних промена које су настале у нашим друштвеним односима током последње декаде. После спроведеног ограничења земљишног поседа земљорадника и укључења већих зграда у станбене заједнице, престала је потреба за порезом на наслеђе и поклоне као инструментом економске политике за ликвидацију приватне својине над производним средствима и имовином у рукама појединаца. Економско-друштвена улога уступила је место фискалној улози његовој. Што, разуме се, не значи да смо се вратили на основе грађанског стила опорезивања. У десетак тачака М. Ш. је резимирао принципе на којима базира нови порез, по којима он на међународном плану претставља несумњиво једну од најоригиналнијих реформи („На наслеђа и поклоне по правилу се не плаћају порези“ — објашњење уз чл. 1 закона). У ограниченом броју случајева у којима се ипак јавља пореска обавеза, коментатор је нарочито пажљиво обрадио. и јасним примерима илустровао, оне ситуације које би, без потребног тумачења, остале замагљене; на пример у чл. 6 закона; ако је наследник пре пријема наслеђа или поклона имао зграду; у чл. 12: ако се наследник одрекао наслеђа у корист трећег лица; у чл. 15 где је реч о разлици између пореске обавезе и обавезе плаћања; итд. Објашњења уз одредбе о обавези наследника који су страни држављани могу бити врло корисна за студије међународноприватног и међународнопореског права (двоструко опорезивање). Појединим члановима Закона додат је упут на одговарајуће прописе новог Закона о наслеђивању, чиме је материјалноправна садржина старог Закона добила у прецизности, док је прегледност његова увећана једним регистром на крају књижице.

Ј. Ловчевић

Nasuhi Bursal: DIE EINKOMMENSTEUREFORM IN DER TURKEI.
(Zürcher Dissertation). Winterthur, P. G. Keller, 1953, XIV, 216 S.

Са фискалним је системом као и са сваким другим редом ствари у друштву: порези једног типа и технике, под утицајем измењених историских услова, уступају место порезима са другим својствима и ефектима. У поратном периоду на разним странама спроведене су, или су у току, значајне реформе на том пољу. Пада у очи да оне нису имале фискално обележје (што је био случај код старијих реформи), него да су служиле политичким, економским и, нарочито, социјалним циљевима. То несумњиво показују измене у порезима Француске (1948) и Немачке (1954). Додати томе:

да се последње реформе односе у првом реду на сектор непосредних пореза, док је група посредних остајала у главном поштеђена. Нимало нелогично, уосталом: у жилу куцавицу се не дира. Све то сада видимо да се поновило код турске пореске реформе спроведене у 1949, коју је у својој докторској дисертацији, брањеној у Цириху, изложио турски држављанин Насухи Бурсал.

Ова реформа потврдила је принцип да земље које се брже индустријализују (Енглеска, Немачка) брже добијају и порез на доходак, док га оне које су остале дуже аграрне, доцније уводе (Француска, Италија). Турска је свакако међу последњим европским (евразиским) државама која је модернизовала свој порески систем, на тај начин што је напустила објектне порезе, порезе који одговарају заосталој економици, и прешла на савршенију форму претстављену субјектним порезом на доходак, знаком напретка у привреди и социјалној структури земље. После једног „антисоцијалног“ пореског поретка, заснованог на фискализму, индицијама и пропорцији (који је опширно изложен у првим главама студије), Турска је себи реформом обезбедила систем који за функцију има не увећане приходе него реалнију, правичнију расподелу пореског терета. На пример, по новом порезу на доходак радници плаћају за половину мање, но што су плаћали до реформе; земљорадници који су под режимом пореза на приходе били благо опорезани (5—11%), после 1949 уопште су престали бити обвезници непосредних пореза (разлози: оскудност извора прихода, нерентабилност наплате, тешкоће контроле). Пошав од пореске равнотежности као водећег принципа порезовања (ранији систем, помиње аутор, скоро није ни познавао пореска начела), реформа је посебно обратила пажњу пореским институтима: порезовању по домаћинству (први пут у Турској), неопорезованом минимуму, наплати „на извору“, и др. Осим тога упростићена је тарифа, ублажена прогресија (постајала је и раније) и уведен принцип дискриминације: разликовање да ли је доходак пореклом од рада или од капитала, и да ли га ужива самац или лице оптерећено породицом. На истој линији лежи и увођење једног новог пореза у Турској, друштвеног пореза, чија је улога допунског карактера: да јаче оптерети приходе капиталистичких предузећа (акционарских друштава оштрије но осталих). Увођење овог пореза, поред низа других симптома, најбољи је знак да је нова турска доходарина, глобално посматрана, копија (прилагођена националним условима) немачког метода порезовања дохотка: синтетичког пореза на доходак (сви приходи обвезникови чине једну масу, а ова уз примену разних субјективних момената основу пореза). Ова аналогија постаје још израженија када се дода да је реформа, као саставни део новог пореског система, предвидела посебну систематизацију прописа о формалноправној техничкој страни заједничкој свим порезима, по узору на Немачку (Abgabenordnung).

Узет за себе нимало почетнички рад, Бурсалова монографија о великој пореској реформи у Турској, са својом претежно историско-дескриптивном садржином али и теоретско-критичком обрадом конкретних пореских проблема у данашњој Турској, двоструко је интересантна. Не само по томе што претставља солидан и непристрасно писан прилог изучавању најновијих перипетија финансиског система Турске, већ и по томе што нам пружа прилику да, са симпатијама, можемо пратити како, у овој ери опште демократизације друштва и установа, добијају у значају принципи финансиске политике, која знатно доприноси уздицању на виши ниво економских и социјалних основа једног, нама блиског, народа.

Hans-Heinrich: Jeschéck: ENTWICKLUNG, AUFGABEN UND METHODEN DER STRAFRECHTSVERGLEICHUNG. Tübingen, J. C. Mohr (Paul Siebeck), 1954, 44, S.

Рад проф. Јешека је један од малобројних радова из области кривичног упоредног права (кривичноправног упоређивања). Он настоји да нам према могућностима нешто проширеног приступног предавања изнесе развој кривичног упоредног права, нагласи његове задатке и изложи лично схватање кад је реч о методима у овој области. Са овим предавањем проф. Јешек је не само преузео катедру кривичног права на Правном факултету у Фрајбургу већ и руковођење радом Института за инострано и међународно кривично право. Ово последње је несумњиво разлог због кога је практична страна у овом предавању дошла до изражаја. Стога оно у неку руку претставља и програм даљег рада Института.

У једноставном и прегледном излагању проф. Јешек нас савесно обавештава о резултатима рада на кривичном упоредном праву. Задржава се на именима као што су Фојербах, Колер, Митермајер, Лист, Принс, ван Хамел и др., а затим на великим кривичноправним организацијама које су дале значајан допринос међународној кривичноправној сарадњи, као напр. Међународно криминалистичко удружење, Међународна комисија за кривично право и казнене заводе и др. Веома исцрпан је преглед организације међународне сарадње која је изведена у оквиру Уједињених нација у области кривичног упоредног права и у борби против криминалитета и поступања са учиниоцима (prevention of crime and treatment of offenders).

Задаци кривичног упоредног права се крећу у националним и међународним размерама. У првом случају се формира знање иностраних кривичних права, што се показује као потребно у међународном саобраћају, омогућава се изградња једног „општерг кривичноправног учења“ и законодавцу се пружају упоредни материјали из кривичног права у његовим законодавним потхватима. У другом случају се задовољавају потребе међународне кривичноправне помоћи и ствара међународно кривично право.

На питање да ли је упоређивање права наука или метод, проф. Јешек се одлучује за ово друго. Притом подвлачи да одговор зависи од тога шта се подразумева под науком, односно методом. Полазећи од тога да је наука одређена посебним и ограниченим предметом а да метод изражава форму истраживања и мишљења, „правно упоређивање“ је универзални метод. Он може да буде примењен у разне сврхе и у свима областима права. Међутим, друга страна медаље је да научни методи могу увек даљим утанчавањем и осложњавањем да израсту у посебне науке.

Рад на правном упоређивању наилази углавном на две велике тешкоће, наиме њега прати преобилност материјала и опасност од заблуда које се могу лако формирати јер су предмет студија материјали различито друштвено-политички и друштвено-економски уређених држава. Проф. Јешек би да се сачува од музејског прикупљања правних материјала на тај начин што би се у раду руководио сопственим догматским и криминалнополитичким ставовима уз сву потребну еластичност за поштовање резултата постигнутих егзегетским радом на иностраном праву. Од заблуда он би да се чува комплексним посматрањем у склопу систематског јединства и сумњом. Необично је кад у извесном смислу позива у помоћ и машту.

Развијајући методiku рада на кривичноправном упоређивању проф. Јешек посматра како техничку тако и духовну страну овог питања. У техничком погледу он је за постављање института и њихово развијање, за пажљиво и обилно прикупљање података и за

студирање у земљи чије је право предмет интересовања. Што се тиче интелектуалне стране за њега је радна хипотеза сопствено догматско и криминалнополитичко становиште, а потом марљиви егзегетски рад на иностраном праву, систематско сређивање и излагање материјала, и, најзад, оно што у извесној мери излази из оквира кривичноправног упоређивања, правнополитичко оцењивање нађених решења и доношење легислативне одлуке.

На крају проф. Јешек каже: „Упоредно право (правно упоређивање) је мост у свет, оно је поље мирољубивог такмичења народа за најбоље и најчовечије кривично право и место размене“. Његов рад, у скромним размерама, несумњиво служи овој мисли.

Др. Д. В. Димитријевић

BEITRÄGE ZUM INTERNATIONALEN LUFTRECHT — Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. iur. Alex Meyer aus Anlass seines 75. Geburtstages. Düsseldorf, Droste-Verlag, 1954, 160 S.

Поводом навршене 75 године живота проф. др. Alex Meyer-а, познатог немачког научника из области ваздухопловног права, у Немачкој је издат један зборник радова аутора из разних земаља који третирају актуелна питања из ваздухопловног права. Име проф. Ambrosini-ем, Сосорардо-м, Pietro Cogliolo-м поч. проф. Meyer се у свом дугогодишњем раду на пољу ваздухопловног права бавио целокупном материјом и проблемима тог права тако да скоро и нема питања из те области које би остале недируте у његовим радовима, од комплексних питања одговорности у ваздушном саобраћају па до таквих питања као што је правна природа рекламе помоћу ваздухопловства. Заједно са поч. проф. de La Pradelle-ом, проф. Ambrosini-ем, Сосорардо-м, Pietro Cogliolo-м доч. проф. претставља пионира ваздухопловног права и једног од највећих ауторитета данас у тој области.

Зборник садржи четрнаест прилога из пера најпознатијих аутора из области ваздухопловног права. Како су ови радови посвећени најактуелнијим питањима из те области, а обухватају приличан део материје ваздухопловног права, то се с правом може рећи да овај зборник уствари претставља збирку најмодернијих схватања у тој области. На крају књиге дат је у хронолошком реду списак свих штампаних радова проф. Meyer-а.

Први прилог из пера немачког проф. Абрахама из Хамбурга третира интересантно питање аутономије ваздухопловног права. Занимљиво је да је његово мишљење више у прилог тезе о ваздухопловном праву као саставном делу једне шире дисциплине, тзв. саобраћајног права. О актуелном проблему ревизије Варшавске конвенције од 1929 пише проф. Ambrosini који нарочито разматра питање одговорности превозиоца и анализира појмове „зле намере“ и „грешке“ у ваздухопловном праву. Швајцарски проф. Jean T. Lascour даје интересантну анализу одговорности ваздушног превозиоца кроз радове доктрине и судску праксу. Појму кривице код одговорности за накнаду штете посвећен је чланак проф. Nipperdey-а из Келна који даје једну теориску студију самог појма кривице. Проф. de La Pradelle говори о „тешкој грешци у навигацији“ у ваздухопловном праву. Овај проблем је врло интересантан јер према Варшавској конвенцији превозилац неће моћи користити никакво ограничење своје одговорности уколико се утврди да је штета проузрокована његовом „злом намером или грешком, која се, према закону суда

пред којим се води спор, сматра као еквивалентна злој намери“. Одређивање појма ове грешке које је остављено надлежном суду дало је повода читавом низу контрадикторних тумачења и одлука које аутор разматра у свом чланку. Канадски проф. J. C. Cooper пише о теорији суверености државе над ваздушним простором према схватањима те суверености уочи Првог светског рата. Амерички проф. A. W. Knauth говори о два нова америчка закона који се одnose на хипотеке на страним бродовима и ваздухопловима у САД. Швајцарски научник W. Guldemann из Цириха говори о праву хипотеке на саставним деловима ваздухоплова. Штокхолмски проф. Gronfors пише о проблему чартеровања ваздухопловства и пледира за стварање засебног чартер-уговора у ваздухопловном праву јер би потпуна примена чартер-уговара из поморског права довела до приличних тешкоћа услед специфичности техничке и економске структуре ваздушног саобраћаја. Проф. R. H. Mankiewicz из Лиона говори о Савету међународне организације за цивилну авијацију и специјално о његовој улози приликом прихватања анекса уз Чикашку конвенцију о међународној цивилној авијацији. Др. A. Schweickhardt из Цириха пише о новим условима превоза које је израдило Удружење међународних ваздушних превозилаца (IATA). Најзад три чланка посвећена су питањима немачког ваздухопловног права. То су др. M. Bodenschatz-a о ваздухопловном праву у Немачкој, др. H. Reemts-a о теми Немачка и Женевска конвенција о стварним правима на ваздухоплову и др. H. H. Wimmer-a о немачком праву у области ваздушног осигурања.

Др. М. Смирнов

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

THE AMERICAN JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, Ann Arbor, Vol. IV, No. 2, Spring 1955. — Wilhelm Wengler: *Laws Concerning Unfair Competition and the Conflict of Laws*. — Norman S. Marsh: *Supranational Planning Authorities and Private Law*. — Charles Szladits: *The Concept of Specific Performance in Civil Law*. — J. L. Montrose: *The Contract of Sale in Self-Service Stores*.

ANNALES UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA, Lublin, Sectio G: Ius, Vol. II, 1955. — Grzegorz L. Seidler: *Studies in the History of Political Doctrines (The World of Antiquity)*. — Adam Wilinski: *„Destinatio” in the Inscription from Heba and the System and Practice of Elections under the Early Principate*.

L'ANNÉE POLITIQUE ET ÉCONOMIQUE, Paris, 28e année. No. 125, Avril—Juin 1955. — Bernard Lavergne: *Comment accroître de façon effective la stabilité gouvernementale en France: La dissolution automatique de l'Assemblée Nationale au 3e renversement de gouvernement dans la même législature*. — Julien Gaudet: *Pour le renouvellement continu de l'Assemblée Nationale*. — Léo Hamon: *Que penser des accords de Paris?* — Bernard Lavergne: *La capitulation du Sénat français ratifiant les accords de Paris, est sans excuse*. — Gaston Mauchaussat: *Le patriotisme et le temps présent*. — Lucien Bauzin: *Le point de vue radical*. — Bernard Lavergne: *Le drame de l'Afrique du Nord*.

L'ANÉE SOCIOLOGIQUE, Paris, troisième série (1952), 1955. — R. A. Stein: *Présentation de l'oeuvre posthume du Marcel Granet: „Le Roi boit”*. — E. Cassin: *Symboles de cession immobilière dans l'ancien droit mésopotamien*. — V. Zoltowski: *Les cycles de la création intellectuelle et artistique*.

BULLETIN INTERNATIONAL DES SCIENCES SOCIALES (UNESCO), Paris, Vol. VII, No. 2, 1955. — R. I. Downing: *La science économique et la planification sociale en Australie*. — W. D. Borrie: *Enquêtes et politique démographiques en Australie*. — Grenfell Rudduck et Roy Grounds: *L'application des sciences sociales à l'urbanisme en Australie*. — O. A. Oeser: *L'évolution de la psychologie sociale en Australie*. — A. P. Elkin: *L'anthropologie — son enseignement et ses applications en Australie*. — P. H. Partridge: *Les sciences sociales dans les universités australiennes — enseignement et recherche*.

CALIFORNIA LAW REVIEW, Berkley, Vol. 43, No. 1, March 1955. — Albert A. Ehrenzweig: *„Full Aid” Insurance for the Traffic Victim*. — Newel C. Barnett: *California Inheritance and Gift Taxes*. — Harold Marsh, Jr.: *Constance v. Harvey — The „Strong-Arm” Clause Re-Evaluated*. — John C. Hogan (Ed.): *Joseph Story on Capital Punishment*.

No. 2, May 1955. — Stefan A. Riesenfeld: *The Formative Era of American Public Assistance Law*. — William W. Schwarzer: *Enforcing Federal Supremacy — Relief Against Federal-State Regulatory Conflicts*. — Harold W. Kennedy-James W. Briggs: *Historical and Legal*

Aspects of the California Grand Jury System. — Harold G. Wren: The Income Taxation of Corporate Distributions Under the Internal Revenue Code of 1954.

THE ECONOMIC JOURNAL, London, Vol. LXV, No. 258, June 1955. — H. Tyszynski: Economic Theory as a Guide to Policy: Some Suggestions for Reappraisal. Све веће уплитање државе у привредни живот, нарочито после и услед велике привредне кризе тридесетих и четрдесетих година овога века postavilo је у оштром облику питање употребљивости и корисности економске теорије при одређивању практичне економске политике. По том питању економисти немају пречишћен став. Аутор је овим чланком покушао да прикаже модерне идеје о односу економске теорије и конкретне економске политике. По њему, ове се идеје углавном сврставају око три основна гледишта. Прво гледиште заузима скептичан став и изражава сумњу у корисност теорија за практичне задатке. Општа решења, којима оперише теорија, врло тешко се могу применити на конкретне ситуације, јер су ове далеко компликованије и свака за себе специфичне природе. Својом наклоношћу ка претераном поједностављању, теорија може у извесним случајевима пре да буде сметња него помоћ практичном економском политичару. У најбољем случају теорија може да служи као помоћно средство, и то само у појединачним ситуацијама. Друго гледиште, напротив, сматра да теорија пружа логички повезан скуп економских решења који се оснива на неким основним економским принципима и који је свакако применљив у практичном животу. Писци који заступају ово гледиште, развили су, на пример, читав низ правила о економском планирању или предлога за решење разних економских практичних проблема (напр. професори Пигу, Лернер, Мид). Најзад, писци са трећим гледиштем прихватају углавном сличан став, усмеравајући своје напоре на израду технике и инструмената којима ће се правила економске теорије применити на конкретне прилике. Да би анализирао релативни утицај ова три гледишта, писац је направио опширан приказ оних делова модерне економске мисли који имају директну везу са економском политиком. Тако је испитао теорије „благостања“, економетриских анализа (којима је додао и анализе „инпут-аутпут“ и линеарно планирање) и најзад, теорије економског развоја. Он показује да теорије „благостања“ уствари имају ограничен значај за практичног политичара, јер су сувише апстрактне, уопштене и оперишу са елементима који се никако или врло тешко могу мерити. Сем тога, ове теорије не решавају етички проблем праведне расподеле доходака. Међутим, њихова не мала корисност лежи у постављању и прецизирању крајњих циљева економске политике. Изучавање пак, проблема економског развоја које је акценат преместило са статичког посматрања цикличних појава на динамичко и дугорочно испитивање структуралне нескладности између појединих делова привреде, допринело је умногоме раширивању економских категорија. Најзад, економетрике и друге квантитативне методе помажу да се закони теориски дефинисани, правилно примењују у практичној политици. — *J. L. Nicholson: National Income at Factor Cost or Market Prices?* Национални доходак у капиталистичким државама изражава се двоструко: по ценама (трошковима) фактора производње, и по тржишним ценама. Оба начина изражавања имају своје оправдање, ако се прецизира шта се којим начином жели показати. Тако, национални доходак израчунат по ценама тржишним служи за анализу проблема „благостања“, док је национални доходак, израчунат по трошковима фактора производње, погоднији за изучавања опште продуктивности у једној привреди. — *A. D. Campbell: Changes in Scottish Inco-*

mes, 1924-49. Чланак има за циљ да у оквиру Велике Британије одреди привредни положај Шкотске. На основу статистичких података писац је утврдио да Шкотска у односу на Велику Британију као целину, претставља неразвијеније подручје са мањим дохотком по глави становника, са већом незапосленошћу, слабије плаћеним радништвом (нарочито службеничким кадром), са већим уделом пољопривреде него што је то случај за целу Вел. Британију и са релативно малим предузећима. Изучавајући тенденције развоја, писац је показао да нема много изгледа да се ова ситуација измени, тј. да је садашња ситуација резултат једног дугорочног тренда. — *M. Fleming: External Economies and the Doctrine of Balanced Growth.* Циљ писца био је критички осврт на познату поставку теоретичара економског развоја Нурксеа, Розенштајн Родана и Јанга о уравнотеженом развоју индустрије у недовољно развијеним земљама. Срж њихове поставке је у овоме: недовољно развијене земље немају тржиште које би стимулирало инвестиције капитала у увођење модерних ефикасних метода масовне производње потрошних добара. Стога треба створити тржиште подизањем разноврсних лаких индустрија које ће једна другој стварати тражњу. Иако би, дакле, неке од ових индустрија индивидуално и биле нерентабилне, оне би допринеле стварању „колективног“ рентабилитета целе привреде и на тај начин добијале своје оправдање. На основу једног реалистичког резоновања писац сматра да теорију уравнотеженога развоја у основи треба прихватити, али да је треба кориговати узимајући у обзир и следеће моменте: (а) недовољност радне снаге, тј. њена непокретљивост и нееластичност (нарочито ако је реч о недовољно запосленој радној снази са села) може да погорша ситуацију; (б) треба, пре свега, узети у обзир „вертикалну“ диверсификацију индустрије а мање се залагати за „хоризонталну“, што значи, треба изграђивати тешку и лаку индустрију а не само лаку индустрију, у чему писац види главну негативну особину наведених теорија. — *A. G. Irine: The Preparation of National Finance Accounts in Under-developed Economies.* Да би пружиле што више података за планирање свог развоја, недовољно развијене земље су у последње време разрадиле у великој мери своје рачуне друштвеног књиговодства. Међутим, по мишљењу аутора, донекле су занемарени друштвени финансијски рачуни, и стога он, подвлачећи њихову важност за правилну инвестициону политику, за правилно дефинисање односа међу разним — домаћим и страним — изворима средстава, препоручује увођење читавог низа нових финансијских рачуна општепривредног карактера. У том правцу писац је израдио примере рачуна према подацима за 1952 за Родезију и Њасаланд.

Предраг Михаиловић

ENCOUNTER, London, Vol. V, No. 1, July 1955. — Denis Healey: The Bomb that Dind't Go Off (Limitations of the Atomic „Deterrent“). — Edmund Wilson: Comrade Prince (A Memoir of D. S. Mirsky). — F. R. Allemann: Glimpses through a Curtain (Some Observation on the Soviet Zone of Germany). — Peregrine Worsthorne: John C. Calhoun.

No. 2, August 1955. — Herbert Luthy: The French Intellectuals. — Stuart Hampshire: In Defence of Radicalism. — Colin Clark: The Soviet Crisis. Gertrude Hilmelfarb: Malthus.

No. 3, September 1955. — Hugh Seton-Watson: The Russian Intellectuals. — Michael Polanyi: From Copernicus to Einstein. — Herbert Butterfield: Holstein's Memoirs and Historical Criticism.

FÉDÉRATION, Paris, No. 126, Juillet 1955. — Robert Delavignette: Qu'est-ce que le Maghreb? — Marcel-Edmond Naegelen: Bilan de la présence française. — Robert Aron: Lettre ouverte aux nationalistes nordafricains. — Jacques Basset: Nationalisme et fédéralisme en Afrique du Nord. — Hubert Lehideux: Édifier outre-mer une démocratie réelle. — Daniel-Rops: Naissance des Missions. — Richard Clairmont: L'Occident et le monde arabe.

No. 127—128, Août—Septembre 1955. — Robert Lecourt: Comment assurer la stabilité ministérielle. — Georges Vedel: Libérer l'Exécutif, sinon organiser les partis. — Marcel Prélot: Le Parlement et la réforme constitutionnelle. — Edmond Barrachin: Ce qui a été fait ce qu'il reste à faire. — Jean Servot: Renaissance économique et continuité gouvernementale. — C. I. Gignoux: Pour supprimer les „lobbies”, il faut des institutions. — Emile Roche: Il faut élargir le rôle du Conseil économique. — Hubert Lehideux: Constituer l'Union française. — Jean Bareth: Décentraliser pour revivre.

INDIA QUARTERLY (A Journal of International Affairs), New Delhi, Vol. XI, No. 2, April—June 1955. — Kenneth Younger: United Nations Charter Review (A British Opinion). — Edgar McInnis: Revision of the Charter (A Canadian View). — Julius Braunthal: The Historical Significance of the Socialist International. — David Philip: Scandinavian Social Policy. — M. L. Dantwala: Land Policies in Asia and the Far East.

No. 3, July—September 1955. — A. Appadorai: The Bandung Conference. — Norman D. Harper: Revision of the United Nations Charter (An Australian View). — Lakshmi N. Menon: International Responsibility for Dependent Areas. — Paul Sinker: The Recruitment and Training of the British Foreign Service. — Alfred Michaelis: American Investments in Asia. — Saburo Okita: Economic Situation in Japan. — Hammad Tewfik: The Economic Development of the Sudan.

INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY OF POLITICAL SCIENCE
— BIBLIOGRAPHIE INTERNATIONALE DE SCIENCE POLITIQUE
(UNESCO), Paris, Vol. II (Travaux publiés en 1953, y compris certaines publications de 1952), 1955.

THE JOURNAL OF POLITICS (Published quarterly by the Southern Political Science Association in cooperation with the University of Florida), Jacksonville, Vol. 17, No. 3, August 1955. — Donald S. Strong: The Presidential Election in the South, 1952. — N. Marbury Efimenco: An Experiment with Civilian Dictatorship in Iran — The Case of Mohammed Mossadegh. — Ewald W. Schnitzer: German Geopolitics Revived. — H. Gordon Skilling: Czechoslovakia — Government in Communist Hands.

MONDE NOUVEAU. Paris, 10e année. No. 91, Juillet 1955. — Etienne Hirsch: Du premier au deuxième plan français de modernisation et d'équipement. — Robert Buron: La sclérose des structures économiques françaises. — Henri Longchambon: Les possibilités d'utilisation industrielle de l'énergie atomique en France. — Georges Levard: La productivité et le monde ouvrier. — Jean-François Gravier: L'aménagement du territoire. — Georges Bidault: La détente, comme mythe ou comme réalité. — Carew Hunt: Marxisme d'hier et d'aujourd'hui. — François Fejtö: La Hongrie, terrain d'expérience pour déviationnistes soviétiques.

No. 92, Septembre 1955. — * * * : Les problèmes généraux de l'A.O.F. — Jules Monnerot: Les questions sont les réponses.

DER NEUE BUND (Monatsschrift für freiheitlichen Sozialismus), Zürich, 21. Jahrgang, No. 6—7, Juni—Juli 1955. — Rolf Wilhelm: *Hel-fende internationale Zusammenarbeit: unsere dringliche Aufgabe.* — Arno Peters: *Einwände gegen die „Hilfe an unterentwickelten Völker“.* — Regina Kägi-Fuchsmann: *Eine Sozialistin antwortet.* — Eugen Steinemann: *Bedroht die Hilfe an Agrarländer den Lebensstandard der Industrieländer?*

NOUVELLE REVUE DE L'ÉCONOMIE CONTEMPORAINE, Pa-ris, an XIV, No. 65, Mai 1955. — Georges Villiers: *Perspectives écono-miques.* — Léon Gingembre: *Les critiques essentielles qu'appelle le régime fiscal français et les éléments d'une réforme nécessaire.* — Achille Dauphin-Meunier: *L'Église et les formes contemporaines du capita-lisme.* — Georges Lefranc: *La médiation des conflits du travail.* — X.: *Études et réflexions sur les salaires français et étrangers.*

No. 66, Juin—Juillet 1955. — A. Dauphin-Meunier: *L'accord so-viéto-yougoslave.* — J. Correard: *Le revenu national en 1953.*

OSAKA UNIVERSITY LAW REVIEW, Toyonaka, No. 3, 1955. — Tatsugoro Isozaki: *Dissolution of the House of Representatives and Dissolution of Local Self-government Assembly.* — Masao Ishimoto: *Une théorie nouvelle sur la responsabilité civile en droit japonais.* — Yasuo Nakabu: *Judges and Regulations under the German Criminal Code Prior to the Period of Enlightenment.*

POLITICAL SCIENCE (School of Political Science and Public Administration — Victoria University College), Wellington, Vol. 7, No. 1, March 1955. — Hon J. R. Marshall: *The New Zealand Cabinet.* — D. M. McCallum: *The Job of Political Theory.* — Dean E. McHenry: *The Broadcasting of Parliamentary Debates in New Zealand and Australia.* — John Penfold: *The New Zealand Social Credit Political League.* — Norman D. Stevens: *Labour Candidates for the New Zealand House of Representatives (1890—1916).*

IL POLITICO (Rivista quadrimestrale edita à cura dell'Istituto di Scienze Politiche dell'Università degli Studi di Pavia), anno XX, No. 2, Settembre 1955. — K. R. Popper: *Verso una teoria liberale dell'opinione pubblica.* — E. Frola—B. Leoni: *Possibilità di applicazione delle matematiche alle discipline economiche.* — E. Anghieri: *L'esordio della politica estera fascista.* — H. J. Morgenthau: *La strategia politica e militare degli Stati Uniti.* — K. H. Parsons: *Metodo e contenuto della teoria economica.*

POLITIQUE ÉTRANGÈRE, Paris, 20e année, No. 2, Mars-Avril-Mai 1955. — Mario Toscano: *Retour à la guerre froide.* — Jules Moch: *Les problèmes actuels du désarmement.* — André Piatier: *L'économie française est-elle compétitive?* — Émile Giraud: *Les Nations Unies doivent-elles mettre en veilleuse la sécurité collective?* — Paul Auer: *Co-existence.* — François Léger: *La Malaisie britannique et ses problè-mes.* — Roger Portal: *Vu en Chine 1954.*

No. 3, Juillet 1955. — Asaf A. A. Fyze: *Le malaise du Proche-Orient.* — Raymond Aron: *La situation dans le Sud-Est asiatique (De Bangkok à Bandoeng).* — Bernard B. Fall: *La politique américaine au Viet-Nam.* — Kurt G. Kiesinger: *La politique étrangère de la Répu-blique Fédérale en 1955.* — Fritz Erler: *Coexistence et réunification de l'Allemagne.* — Kay Heckscher: *Le Slesvig méridional.* — Paul Gini-ewski: *La paix israélo-arabe est-elle possible?*

No. 4, Août—Septembre 1955. — XXX: Les lignes de force du Maroc moderne. — F. A. van der Heydte: La situation juridique de la République fédérale de l'Allemagne. — Henri G. Rathenau: L'Union économique franco-sarrosse. — C. L. Lang: L'Allemagne et son émigration. — Eugène Aroneanu: Vers une juridiction pénale internationale. — Paul Guérin: Conséquences politiques en Europe du développement des armes nucléaires. — Jacques Vernant: Quelques données de fait sur la situation des neutres en Europe.

PREUVES, Paris, No. 53, Juillet 1955. — André Philip: Une nouvelle gauche? — Michel Collinet: La technocratie est-elle une aristocratie moderne?

No. 54, Août 1955. — Denis de Rougemont: L'exploration de la matière. — Raymond Aron: Visage du communisme en France et en Italie.

No. 55, Septembre 1955. — Richard Wright: Le monde occidental à Bandoeng.

QUADERNI DI SOCIOLOGIA, Torino, No. 17, Estate 1955.— F. Ferrarotti: L'industrializzazione. — A. M. Congedo: La struttura demografica dei tre paesi Francia-Italia-Spagna.

THE REVIEW OF POLITICS (University of Notre Dame, Indiana), Vol. 17, No. 3, July 1955. — John T. Marcus: Neutralism in France. — N. S. Timasheff: The Anti-Religious Campaign in the Soviet Union. — Amos Yoder: The Ruhr Authority and the German Problem. — Bernard Crick: The Strange Quest for an American Conservatism. — Leo R. Ward: The American Rural Value Pattern. — Lincoln Smith: Political Leadership in a New England Community.

REVISTA DE ESTUDIOS POLITICOS (Instituto de Estudios Politicos), Madrid, No. 80, Marzo—Abril 1955. — Manuel Fraga Iribarne: Planificación y orden jurídico-político. — Julio Caro Baroja: La investigación y los métodos de la Etnología (Morfología y funcionalismo). — Luis Diez del Corral: Los supuestos histórico-sociológicos del cine italiano. — P. J. H. Fichter: La religión como institución en los Estados Unidos. — Alfonso García Gallo: El Derecho comun ante el Nuevo Mundo.

No. 81, Mayo—Junio 1955. — Carl Schmitt: La tensión planetaria entre Oriente y Occidente y la oposición entre tierra y mgr. — José Antonio Maravall: El pensamiento político en España a comienzos del siglo XIX: Martínez Marina. — Lorenzo Giusso: El sentido de la Ciencia nueva y el Derecho romano en J. B. Vico. — Camilo Barcia Trelles: El ayer, el hoy y el mañana internacionales.

REVISTA DE LA FACULTAD DE DERECHO Y CIENCIAS SOCIALES, Montevideo, Año VI, No. 1—2, Enero—Junio de 1955. — Jornadas de derecho comparado: El derecho comparado y la comprensión de los pueblos — El derecho de veto en las organizaciones internacionales — La legitimación adoptiva en el derecho comparado franco-belga-uruguayo — La protección jurídica de los descubrimientos científicos — Jurisdicción especial del trabajo — El mandato irrevocable — Régimen jurídico de los servicios públicos administrados por el estado — Crisis del derecho? — J. Janne d'Othée: Algunas observaciones sobre el método lógico de las ciencias jurídicas. — S. Bastid Basdevant: El derecho de las organizaciones internacionales europeas. — R. Le Balle: La posesión como forma de adquirir la propiedad de

los bienes muebles. — L. de Gasperi: *Diferencias entre la interpretación del testamento y la de los contratos.* — O. Reimer: *El derecho internacional relativo al concordato preventivo.* — M. V. Russomano: *La cuestión social y el derecho del trabajo.* — O. Reimer: *Las bases jurídicas relativas a los negocios de crédito en Austria.* — R. Perrot-E. J. Couture: *El principio de neutralidad del juez en los derechos francés y uruguayo.*

REVISTA DE FACULTAD DE HUMANIDADES Y CIENCIAS
Montevideo. No. 13, Diciembre 1954. — Carlos Visca: *La estructura moral de las clases medias (1870—1914).*

REVUE DU DROIT PUBLIC ET DE LA SCIENCE POLITIQUE EN FRANCE ET A L'ETRANGER, Paris, 61e année, No. 2, Avril—Juin 1955. — Raymond Guillien: *Les commissaires du gouvernement près les juridictions administratives et, spécialement, près le Conseil d'Etat français.* Писац разматра питање о природи функције владиног комесара као органа који има значајну улогу у процесу решавања спорова пред управним судом а нарочито пред Државним саветом Француске. У том погледу постоје различита гледишта која обично не узимају довољно у обзир еволуцију и промене његове улоге од момента установљења 1831 да до данас. У првој фази тај орган је био претставник краљевске власти, касније управе, а сада уствари претставља сам закон, право и државу баш услед тога што даје стручна мишљења заснована на доктрини (тзв. конклузије) о споровима и тако помаже пракси пре доношења пресуде. — У рубрици „Европска хроника“ Guy Héraud: *La supranationalité dans l'organisation de l'Union de l'Europe occidentale.* У чланку је дата сажета анализа Париских споразума склопљених 23 октобра 1954. Пошто је показао на који су начин регулисана питања војне и политичке контроле наоружања Немачке, писац подробније показује предвиђене начине војне сарадње као и одговарајуће обавезе како према OUN и NATO тако и међусобне обавезе чланица. Не упуштајући се у дубља теориска разматрања о супранационалним елементима, аутор само констатује да се они налазе једино у извесним компетенцијама Савета западноевропске заједнице, али које не могу бити мењане без пристанка држава чланица. Колико су ти супранационални елементи ограничени види се из чињенице да су установљени само зато да би послужили интересу односних држава у њиховим одбранбеним напорима а с друге стране, они су сведени на функцију контроле, док у функцији извршења недостају. Према томе, без обзира каква им се политичка вредност приписивала, ови споразуми не претстављају модел и инструмент европске интеграције. На крају су приложени потпуни текстови поменутих споразума. — У рубрици „Страна уставна хроника“ Jonkeer H. F. Van Panhuys: *La révision récente des dispositions constitutionnelles relatives aux relations internationales.* Чланак третира ревизију уставних прописа извршену у Холандији 22 јуна 1953 чији је општи циљ био како усклађивање извесних одредаба које се тичу односа те земље према другим државама са стањем савременог међународног права, тако и јачање парламентарне контроле на том подручју. Захваљујући упоређењима с ранијим стањем и приложеним текстовима одговарајућих прописа пре и после ревизије може се добити потпуна претстава о извршеним променама. — У рубрици „Француска уставна хроника“. J. C. Groshens: *Les secrétaires d'État de la Quatrième République.* Непосредни повод овог написе је Декрет од 3 септембра 1954 којим је одређено да један државни секретар (који у Француској нема статус нашег државног

секретара) задржи и даље ту своју функцију иако је постао члан Мандес-Франсовог кабинета. Пошто је детаљно размотрио питање о основи власти, карактеру атрибуција, како оних које показују аутономност, тако и оних које указују на помоћну функцију овог органа, писац се нарочито задржава на проблемима који искрсавају приликом истовременог вршења компетенција члана владе и шефа администрације у одређеном сектору. — У рубрики „Анализа француског административног права“ налази се низ бележака о пракси, пример једне конклузије владиног комесара, као и прилог: *Jean de Soto: Recours pour excès de pouvoir (1 novembre 1954 — 31 mars 1955)*.

С. Врачар

REVUE D'ÉCONOMIE POLITIQUE, Paris, 65e année, No. 2, Mars—Avril 1955. — G. Th. Guilbaud: *La théorie des jeux*. У овој студији изложена су истраживања о такозваној теорији игре почев од проналаска рачуна вероватноће до појаве дела фон Најмана и Моргенштерна: *Theory of Games*. Узимајући као полазну тачку открића Пескала и Ферма писац истиче актуелност Бернулијевог дела. Затим, он прелази на „случај“ који се свуда среће у економском размишљању. Закључци који се заснивају на вероватноћи допуштају практично задовољавајућа предвиђања. Игра се приказује као модел људске активности. Нарочита је пажња посвећена делу Курноа, који је несумњиво открио нове путеве али који се пре може сматрати, како вели писац, као „следбеник једне вековне традиције, кад су математика и хуманитарне науке биле тесно повезане. У сваком случају теорија равнотеже Курноа морала је бити допуњена. Ослањајући се на теорију и на разне примере из праксе писац велику пажњу посвећује теорији дуела у оквиру теорије игре. На сажет начин изложени су резултати до којих су дошли последњих деценија познати математичари. Рачун вероватноће поново је избио на површину у свом првобитном облику; циљ је да се добије директива за акцију а не да се описује материјални свет. Теорија дуела је, међутим, недовољна за анализу економске конкуренције. Најман и Моргенштерн покушали су да докажу да теорија дуела може да буде један од основних елемената теорије о управљању економских чинилаца, под условом да буде допуњен продубљеном анализом сарадње. У томе је правцу пре њих Парето усмерио своја истраживања. У кратким потезима приказана је „равнотежа у смислу Парета“, по којој не може бити говора о повећању колективне добити ако промене у привреди проузрокују повећање благостања код једних а смањење код других. У садашњици велики се напори чине у циљу изналагања додирних тачака између опште теорије игре и практичних испитивања колективне организације рада. Аутор се само задржао на већ постигнутим резултатима. Изложена је теорија „поделе“ која се може бројно изразити и чија је добра страна што се на њеној основи, путем збира индивидуалних делова, могу дефинисати колективне добити. Проблем је такође посматран и са универзалног становишта и анализирали су системи вредности како индивидуални тако и колективни који чине саставни део теорије игре. Писац, најзад, одаје признање творцима ове теорије, одбацујући критику да се она уврштајује у математичку економију, и вели да је то научна студија извесних аспеката људске колективне делатности. — *Hubert d'Hérouville: Remarques sur le niveau de la production manufacturière de la France*. Писац полази од чињенице да је ниво мануфактурне производње у Француској низак, било да се узму у обзир потребе становништва, било да се врше посматрања у односу на остале ин-

дустриске земље. Он не усваја мишљење да је ово стање наступило искључиво као последица слабог ритма повећања француске производње, већ је своју студију проширио и на друге елементе. Чланак је подељен на три дела. У првом је изложен метод анализе, у другом — дескриптивном — приказана је уредна еволуција индекса мануфактурне производње у Француској и појединим другим земљама од 1900, и у трећем делу дата је интерпретација. Изложени су многи статистички подаци и њихова је анализа изведена помоћу корелација и графичких приказивања. Из објашњења која су дата јасно се истичу главна обележја француске економије. Предвиђања која су изложена у закључном делу заснивају се на научној анализи коју је писац извео у овој студији. — *J. Lesourne: Effets de substitution et effets de multiplication.* Овај је рад резултат пишчевих разматрања о теориском и математичком претстављању последица супституције или последица мултипликације. Покушано је повезивање извесних схватања микроекономских са појмом мултипликатора. Економска мисао одувек придаје велику важност анализи последица супституције и последица мултипликације које уствари коезистирају и међусобно реагирају. Кад бисмо могли једновремено приказати ова два типа у једном теориском облику, унеколико би и сама економска мисао напредовала. На тај начин приближили бисмо се синтези између економске мисли Валраса и Парета с једне и следбеника Кејнза с друге стране. После опширне анализе писац сматра да је успео да постави, у теориском погледу, једначине које доказују у којој је мери општа теорија последица мултипликације грубо и недозвољено упрошћавање економских односа. Он верује да је овим радом постављена прва спона између микроекономије и макроекономије. Сачувана је логична веза између разних глобалних величина које су претстављале снагу макроекономије, а унети су и коефицијенти чија анализа улази у област микроекономије. Међутим, поред све ефикасности овај метод садржи и извесне недостатке које писац укратко излаже, истичући, у закључку, да би једна теорија економске еволуције била крајњи плод разних колебања која провејавају у овој студији.

No. 3, Mai—Juin 1955. — *Maurice Masoin: Convertibilité et libération des échanges.* У овоме синтетичком приказу савремених схватања питања конвертибилности главна је пажња посвећена једном делу тога проблема, наиме уколико би враћање на овај систем допринело развоју међународне размене. Писац прво набраја разне дефиниције конвертибилности. Затим је изложио статут међународног плаћања, од кога зависи обим међународне размене. На занимљив начин изнето је мишљење присталица повратка на конвертибилност, који сматрају да би се и тиме могла постићи боља расподела средстава за производњу, као и повећање њихове продуктивности, што би допринело повећању животног стандарда. Сем тога, била би осигурана унутрашња финансиска стабилност земаља које би приступиле тој мери. Али, конвертибилност би могла проузроковати и нежељене последице, као напр. смањење унутрашње потрошње. Искуство из прошлости, нарочито последњих година, даје нам доказа да у извесним случајевима конвертибилност може довести до нестабилности новца. Писац, затим, анализира економске, трговинске и финансиске услове који би требало да буду остварени при васпостављању конвертибилности новца. Конвертибилност у садашњости знатно би се разликовала од оне која је владала у прошлости. Садашња конвертибилност имала би да буде спољашња, што значи у доларима и имала би да обухвати трансфере капитала као и регулисање текућих трансакција. Најзад, писац закључује да треба тежити општој спољашњој конвертибил-

ности. — *Alain Barrère: L'analyse des relations entre le capital et la production.* Ова опширна и документована студија о анализи односа између капитала и производње подељена је на три дела и то: (1) инструмент анализе, (2) анализа структурних односа и (3) анализа функционалних односа. Сваки део садржи по неколико параграфа, тако да цео овај рад има више карактер једне посебне публикације него ли чланка у часопису. Писац је на основу својих истраживања формулисао извесне оригиналне закључке. Тако, напр., он сматра да је прави смисао односа капитал-производња релативан положај чинилаца рада и капитала удружених у једном заједничком плану производње. Ово су питање још класичари истакли, а оно је и данас предмет марљивих изучавања. Писац долази до смелог и недоказаног закључка да је питање капиталистичке структуре производње уствари питање бољег усмеравања борбе против реткости и скуких напора; али га донекле ублажава отварањем питања изналажења најбољег средства за убрзавање тока економског напретка који се не може одвојити од напретка човечанства. — *François Visine: L'impôt unique des Physocrates à Eugène Schueller.* У последње време поново је оживела дискусија о пореском монизму. Тим поводом писац излаже, поред мање познатих доктринарних тенденција, физиократску теорију о јединственом порезу, затим *single tax* аграрног социјалисте Хенри Џорџа и најдуже се задржава на тези савременог економисте Е. Шилера о порези на енергију. Овај нови систем знатно се разликује од физиократског и има за циљ укидање непосредних пореза који би били замењени глобалним порезом на потрошњу. С обзиром да се енергија појављује више или мање код свих производа који су намењени потрошњи, то би тај чинилац имао да сноси цео терет порезе. После кратког историског прегледа писац је покушао да реши више питања. Прво, поставља се питање који разлози наводе поједине писце на мисао о пореском монизму. Та се идеја повремено јавља у периодима финансиских тешкоћа. Сем тога, она је везана за један нарочити економски систем. По Шилеру и његовим присталицама порез на енергију имао би да буде пропорционалан потрошњи енергије. На питање шта чини вредност система пореског монизма, намеће се следећи одговор: његова једноставност. Међутим, примена тога система није тако проста. Било да је реч о порезу на чист производ било о порезу на енергију потребно је решити читав низ проблема. Писац сматра да је порески монизам антиекономски и да би уназадио производњу. Поред тога не треба заборавити да је он недовољан. Најзад, јединствени порез се не може прилагодити политици савременог друштва. Аутор заступа мишљење да је немогуће применити у пракси ма који од система пореског монизма и да је то само једна утопија која се појављује у тешким временима.

М. Ј. Ж.

REVUE TRIMESTRIELLE DE DROIT CIVIL, No. 3, Juillet—Septembre 1954. — *M. Vasseur: Urgence et droit civil.* У опширној и богато документованој студији аутор расправља појам неодложности у грађанском праву. Поред јавног и нарочито административног права и грађанско право познаје отступања од општих правила због неодложности мере коју треба предузети у одређеном случају. Неодложност као основ за отступање од тих правила врши у француском праву четвороструки утицај: (1) овлашћује неко лице да се умеша у туђе послове, (2) оправдава укидање или упрошћавање формалности, (3) мења предвиђања уговорних страна, и (4) у међу-

народном приватном праву може изазвати примену француског права у случају када би требало применити страно право. Аутор наводи две основне карактеристике неодложности: њено постојање у конкретном случају подвргнуто је контроли и друго, она овлашћује само на најмање неопходно отступање од општих правила као и на најмању нужну повреду туђих права. Сем тога, лице које је нешто учинило због неодложности, отступајући од општих правила, мора доказати да није могло поступити другачије. Писац оправдава постојање неодложности у грађанском праву наводећи да правно правило уводи у односе међу људима извесну крутост па стога често деформише стварност. Неодложност, као и сличне установе, по њему, треба да обезбеде у одређеном случају „повратак стварности“. Критику да неодложност може постати фактор анархије и правне несигурности, аутор одбацује наводећи постојеће рестрикције (које истовремено претстављају и две, горе наведене њене, битне карактеристике) које то ефикасно спречавају. Аутор закључује да место које неодложност има у грађанском праву показује виталност тога права и истиче еминентну улогу судије који, по угледу на римског претора, нема само за дужност да примењује право већ и да га, под одређеним условима, и допуњава и коригује. О томе сведоче још и правила: *Error communis facit ius, Fraus omnia corrumpit* итд. — *I. Postacioglu: Faits simultanés et le problème de la responsabilité collective*. Аутор расправља проблем колективне одговорности за штету која је настала као последица истовременог и истоврсног деловања више лица. Узимајући за пример несрећан случај приликом лова када је у кратким размацима пуцало више лица од којих је једно проузроковало рањавање, аутор критикује француску судску праксу која у таквим случајевима не предвиђа колективну одговорност свих лица који су могући штетници већ их све ослобађа одговорности са мотивацијом да се не може доказати ко је од више лица штетник. После занимљиве анализе аутор закључује да у таквом случају треба све могуће штетнике учинити колективно одговорним пошто је један од њих стварни аутор штете а остали су, својим истоврсним и истовременим деловањем, онемогућили оштећеном утврђивање правог штетника а тиме и добијање накнаде. — Часопис садржи богату библиографију, судску праксу као и систематски преглед француског законодавства из области приватног права за период 26 април — 28 јули 1954.

No. 4, Octobre—Décembre 1954. — *L. Mermillo: De la distinction entre l'époux coupable et l'époux innocent en matière de divorce*. У овоме чланку аутор истражује природу одговорности супруга на чију је штету разведен брак. Пошто је утврдио да се анализом текстова не може доћи до одговора на постављено питање, он приступа проучавању судске праксе посматрајући њен став према узроцима за развод брака, према основима за одбијање тужбе за развод као и према приговорима које може истаћи тужени супруг. На основу таквог проучавања аутор закључује да је одговорност супруга на чију је штету изречен развод брака, субјективне природе, тј. судска пракса, изричито или прећутно, заступа схватање о кривици тога супруга. Отуда је, по аутору, оправдана традиционална употреба израза „криви“ и „невини“ супруг. При том код израза „невини супруг“ аутор указује на разлику коју чини судска пракса према томе да ли се посматра сам развод или његова имовинска дејства. Тако ће суд развести брак и у случају узајамне кривице супруга. Али имовинску накнаду и евентуалне друге имовинске повластице, као последицу развода, суд ће досуђити само супругу чије је понашање беспрекорно, тј. који је пот-

пуно невин у ствари због које се изриче развод. Ову разлику прави судска пракса, према аутору, због тога што судови често разводе брак и због минималних узрока, па се стога јавља тенденција ка сужавању примене имовинских дејстава развода брака. Отуда судови кад год је то могуће, изричу развод због узајамне кривице оба супруга. — Поред редовних рубрика овај број садржи и хроничку канадског права као и систематски преглед француског законодавства од 28. јула до 27. октобра 1954.

B. C.

RIVISTA INTERNAZIONALE DI SCIENZE SOCIALI (Pubblicata a cura dell'Università Cattolica del Sacro Cuore), Milano, Vol. XXVI, Fasc. III, Maggio-Giugno 1955. — F. Vito: *La famiglia come unità economica e sociale*. — G. C. Mazzocchi: *Ciclo economico e stabilità economica?* — M. R. Manfra: *Circuito economico e ore straordinarie di lavoro: problematica*. — A. Predetti: *Analisi della domanda a dell'offerta dei generi alimentari in Italia dal 1928 al 1938 mediante un modello econometrico*. — L. Ancona: *Fra sociologia e psicologia: la dinamica di gruppo*.

Fasc. IV, Luglio-Agosto 1955. — A. Gemelli: *Società ed individuo di fronte alla malattia*. — S. Lombardini: *Teoria e analisi econometrica*. — C. Brasca: *La discriminazione fiscale a favore dei redditi da lavoro*.

RURAL SOCIOLOGY (Published at the University of Kentucky), Lexington, Vol. 20, No. 1, March 1955. — Hilda Hertz Golden: *Literacy and Social Change in Underdeveloped Countries*. Анализа односа између писмености и индустријског стања у неразвијеним земљама. Иако се из статистичких података види да је писменост одличан индекс социјално-економског развоја одређене земље, ти исти подаци показују да поједине земље могу бити више или мање писмене него што би се очекивало с обзиром на њихов индустријски развој. — Pradipto Roy: *The Sacred Cow in India*. Опис различитог понашања индискког становништва према крави и религијских и политичких фактора историског развоја појма „свете краве“. Писац закључује да велики сектори становништва не сматрају краву светом, а други су, опет, равнодушни. Техничко васпитање и други напретци могу допринети умањењу сакралног става према крави. — Bruce Ryan: *The Agricultural Systems of Ceylon*. Цејлон има два различита пољопривредна система: обделавање земље од стране сеоских породица са ниским ступњем технике и плантажерски начин са коришћењем технике и најамног рада мештана. С обзиром на ограничена индустријска средства, будући економски развој острва зависи углавном од проширења измењеног сеоског система у ретко насељеним областима џунгле и од примене ефикаснијих техника и организационих облика у оквиру сеоске пољопривреде. — Robert T. McMillan: *Land Tenure in the Philippines*. Напори да се измене дуговечне установе поседа земље на Филипинима наилазе на јак отпор земљовласника, послодаваца и високих владиних функционера који већином и сами имају земљу или су сродници утицајних земљовласничких породица. Постојање знатног броја великих земљишних поседа, неправичности у односима између земљовласника и закупаца, раширено зеленаштво, ниске пољопривредне наднице и пренасељеност стварају основу за честе и жестоке сукобе између закупаца и пољопривредних радника с једне стране и земљовласника, послодаваца и владе с друге стране. Добијени су слаби резултати од владиних програма да на ненасељену државну земљу пресели пољопривредно становништво из оних области где су високе цене земљишног закупа и пренасељеност. — San Schulman:

The „Colono” System in Latin America. Colono је пољопривредни радник који добија као делимичну награду за свој рад право коришћења једне мале земљишне парцеле. Иако му је порекло још у античком Риму, јужноамерички систем колона се знатно разликује од сличних система у развијеним областима света. И поред непотпуности статистичких података — услед погрешне класификације — колони као класа постоје у целој Латинској Америци. Чланак описује облике тог система у низу јужноамеричких земаља. — *John W. Bennett and Iwao Ishino: Futomi — A Case Study of the Socio-Economic Adjustments of a Marginal Community in Japan.* Анализа типичног јапанског приморског села показује како је његова економска основа веома разноврсна и како становништво брзо и с успехом одговара — измењеним друштвеним и техничким поступцима — еколошким околностима које се мењају, да би висина прихода задовољила бар потребе опстанка. У чланку се такође указује на прилагођавање јапанских сеоских појмова благостања и улоге породице тој посебној комбинацији густе насељености, сиромаштва и живе привредне активности. — *Jacob Fried* у чланку *Forty Years of Change in a Hawaiian Homestead Community (Anahole)* описује друштвене и економске промене једног села на Хавајским Острвима.

SCIENCE AND SOCIETY, New York, Vol. XIX, No. 3, Summer 1955. — *M. A. Jasan: Negro Culture in Southern Africa Before European Conquest.* — *E. E. Liebhafsky: Federal Policy on Scientific Research.* — *J. J. Dawson: The Militarization of American International Economic Relations.*

SWISS REVIEW OF WORLD AFFAIRS (A monthly publication of the *Neue Zürcher Zeitung*), Zürich, Vol. V, No. 3, June 1955. — *Albert Müller: After Paris and Vienna.* — *Ernst Halperin: Communism in Italy.* — *Ernst Halperin: Italy's Christian Democrats and Their Land Reform Program.* — *Walter Bosshard: From a Visit to Burma.* — *A Correspondent: India and China at Bandung.* — *Hans Barth: On „Education Toward a European Consciousness“.*

No. 4, July 1955. — *Eric Mettler: The New House of Commons.* — *Edwin Hurter: West Germany-Economic Aspects of Rearmament.* — *Fred Luchsinger: West Germany: The Reunification Controversy.* — *Max Mehlum: Present Status of Scandinavia's Defense.*

No. 5, August 1955. — *Willy Bretscher: Liberalism and the East-West Conflict.* — *Theodor Wieser: Berlin in the Divided Germany.* — *Friedrich Wlatnig: Austria in Its Way to Independence.* — *Rudolph P. Hafter: A New Chapter in Argentine History.* — *Rico Labhardt: In Chile Today.*

THE TWENTIETH CENTURY, London, Vol. CLVIII, No. 941, July 1955. — *Mary Stocks: The Welfare State.* — *Anne Jackson: Taxation and Hypocrisy.* — *Wilfred Fienburgh: The Politics of Welfare.* — *William Pickles: Psephological Dyspepsia.* — *G. F. Hudson: America and the World-Island.* — *D. J. Enright: Two Glimpses of Japan.*

No. 943, September 1955. — *G. H. Hudson: Science — A Layman's View.* — *R. E. Peierls: The Frontier of Physics.* — *Austen Albu: Automation — Revolution or Evolution?* — *A. R. Ubbelohde: Towards Tektopia — Our Increasing Dependence on Energy Slaves.* — *P. B. Medawar: The Imperfection of Man.* — *Macfarlane Burnet: Strangers within the Body.* — *Michael Polanyi: Words, Conceptions and Science.* — *Frederic Bartlett: The Contact of Cultures.*

Шеста интерфакултетска конференција (Љубљана, 26—29 јуни 1955). — Састанак претставника свих правних факултета у земљи био је овога пута посвећен дискусији о садржини факултетског статута чије је доношење најпречи задатак факултета. Циљ дискусије је био да се постигне сагласност о битним питањима која треба да буду једнако решена у статутима свих правних факултета. Кроз реферате и дискусију расправљана су питања: режим студија, избор наставника, положај асистената, сарадња правних факултета, организација научног рада и друга. Због краткоће времена није се успело да се до краја продискутују сви изгледи ових питања. Читав рад конференције обављен је у пленарним седницама док су уобичајени састанци доједних катедара заказани за јесен ове године у разним местима, седиштима правних факултета у нашој земљи. На завршетку свога рада конференција је донела следећу резолуцију:

„(1) Целокупним својим радом конференција је утврдила да су правни факултети у Југославији у своме досадашњем раду постигли знатан успех у изграђивању правника, свесних градитеља новог социјалистичког друштва. Тим успесима несумњиво је допринела и блиска међуфакултетска сарадња, а нарочито међуфакултетске конференције и други облици те сарадње. Међутим, неопходно је потребно улагати и даље велике напоре ради постизања пуног успеха у остваривању задатака правних факултета, у ком циљу треба и даље јачати и развијати и међуфакултетску сарадњу.

„(2) Међуфакултетска конференција поздравља увођење друштвеног управљања на универзитети-

ма и факултетима и осамостављивање факултета у оквиру тога система. Она сматра да су тиме дате широке могућности за пун развој правних факултета и за остваривање њихових задатака. Конференција сматра да је главни непосредни задатак ради употпуњавања организације правних факултета у систему друштвеног управљања доношење факултетских статута и позива факултете да остварењу овог задатка посвете и даље пуну пажњу.

„(3) Конференција сматра да је главни циљ међуфакултетске сарадње у погледу доношења факултетских статута утврђивање оних прописа тих статута који морају бити истоветни за све правне факултете у Југославији, како б: се обезбедило образовање свесног социјалистичког правника.

„(4) Ради даљег развијања међуфакултетске сарадње конференција препоручује следеће облике те сарадње: пленарне међуфакултетске конференције, на којима треба да се расправљају општи и наставни проблеми од интереса за све факултете и све правне дисциплине; састанке наставника сродних група и предмета; састанке мањег броја претставника факултета; размену наставника и асистената ради наставе и другог облика рада на другим факултетима; сарадњу наставника других факултета у комисијама за докторске испите, за избор наставника и сл., а особито сарадњу наставника разних факултета на течајевима за усавршавање у институтима и на факултетским публикацијама.

„(5) Конференција одлучује да се образује Стални секретаријат за међуфакултетску сарадњу који ће се састојати од декана свих факултета и још по једног прет-

ставника кога одреди факултетска управа. Седиште секретаријата биће на факултету који треба да организује наредну међуфакултетску пленарну конференцију. Секретаријат ће се старати о извршењу закључака међуфакултетских конференција и других одлука, донетих у току међуфакултетске сарадње. Он ће прати-ти развој међуфакултетске сарадње и предузимати мере да се преко сходних облика те сарадње реше проблеми који се постављају. Он ће предузети мере за издавање међуфакултетског билтена. О свом раду секретаријат подноси извештај пленарној међуфакултетској конференцији.

„(6) Секретаријат ће у току јесе-ни 1955 године организовати са-станак по двојице представника сваког факултета које одреде факултетске управе. На том састанку ће се, на основу пројеката сваког факултета, одредити јединствени систем стицања доктората на правним факултетима у Југо-славији. Секретаријат ће такође организовати сходно решавање о-них проблема који су постављени потребом доношења факултетских статута а чије једнообразно реше-ње није могла постићи ова кон-ференција.

„(7) У погледу административног спајања економских и правних факултета конференција је једно-душно утврдила да такво спаја-ње правних и економских студија у један факултет са два, научно и педагошки, потпуно самостална одељења, не може бити трајни об-лик организације правних и е-кономских студија, као и да се до-сада још нису чули убедљиви аргументи у корист таквог спаја-ња. Конференција препоручује да се постојећи правно-економски факултети у Љубљани и Скопљу што пре организују у посебне правне и посебне економске фа-култете. Што се тиче садржајног спајања економског и правног сту-дија, конференција утврђује да би се таквим спајањем онемогућило образовање способних правних и економских стручњака, с обзиром на велику развијеност ових обла-

сти друштвених наука. Конферен-ција сматра да је правни студиј у оквиру садашњих правних фа-култета односно правних отсека углавном задовољавајући и да га не треба суштински мењати спа-јањем са економским студијама.

„(8) Конференција препоручује свим факултетима да се као оба-везни предмети предају сви пред-мети који су као такви утврђени закључцима IV међуфакултетске конференције у Сарајеву 1952 и V конференције у Скопљу 1953 годи-не. Факултети могу увести као о-бавезне и неке друге предмете, сходно својим условима.

„(9) Конференција препоручује факултетима да у погледу распо-реда предмета и испита по годи-нама, као и у погледу система и-спита, измене обавештења о одно-сним одредбама у нацртима својих статута, како би се по могућности постигло њихово што веће прибли-жавање. Конференција сматра да факултети треба да пропишу та-кав систем студија и распоред и-спита који ће условити да студен-ти буду обавезни да током целе го-дине студирања и учествују на вежбама оних предмета које ће полагати крајем дотичне године.

„(10) Конференција сматра да факултети треба да на сходан на-чин објаве студентима испитне програме и упутства о материјалу за спремање испита.

„(11) Конференција препоручу-је факултетима да на састанцима наставника појединих предмета или група предмета факултети претресу испитне програме поје-диних предмета у циљу њиховог што већег уједначања, као и да претресу битне проблеме научног рада на појединим предметима и извођења њихове наставе.

„(12) Конференција сматра да у погледу услова уписа на правне факултете факултети треба сами да одређују те услове користећи се правима која им о томе дају позивани правни прописи. Сви факултети ће захтевати да сту-денти који нису најмање две годи-не успешно учили латински језик у средњој школи, положи испит

из латинског језика пре полагања испита из римског права.

„(13) Конференција сматра да студенти права треба да задрже сва права која су везана за статус студената најдуже годину дана после апсолвирања. У току студија студент се тим правима може користити само за време трајања семестра, у који је уписан први пут. У случају болести и другим нарочито оправданим случајевима, факултетска управа може допустити да се студенти овим правима користе и ван ових рокова. Право на полагање испита на основу оверених семестара не застарева.

„(14) Конференција препоручује да се на свим факултетима допусти студентима да испит из једног предмета понављају неограничени број пута, но с тиме да ће одредити за понављање примеран минимални рок који мора протећи од појединог неположеног испита.

„(15) Конференција сматра да при преласку са једног правног факултета на други студент треба да поднесе исписницу са факултета са кога се исписује. У њој треба да буду наведени семестри које је уписао или оверио, предмети које је слушао, испити које је положио и они из којих је пао а још није положио поправни испит, дисциплинске казне и други потребни подаци. Факултет на који прелази, признаће му семестре и испите које је положио. Уколико је студент положио само један део неког предмета, на новом факултету ће полагати цео испит из тога предмета. Уколико је студент положио појединачан испит из неког предмета који је на факултету на који прелази саставни део једне испитне групе, на овом факултету ће полагати само испите из осталих предмета који чине ту групу.

„(16) Конференција препоручује да остали факултети проуче систем приликом избора наставника који уводе факултети у Загребу и Љубљани и да испитају да ли такав систем или неки други треба увести на свим факултетима.

„(17) Конференција сматра корисним да се на факултетима где зато постоје потребе и могућности, уведу звање титуларног (приватног) доцента, под условима које факултети пропишу. Ови доценти морају испуњавати исте услове као редовни доценти.

„(18) Конференција препоручује да се у оквиру могућности факултета предузму све мере за побољшање материјалног положаја асистената и да се од надлежних органа захтева да се асистентима повећају плате и убрза напредовање у служби. Сваки факултет треба да пропише план рада и усавршавања за сваког асистента, у циљу његовог оспособљавања за научни и наставни рад. Конференција сматра да факултети треба да воде систематску политику размене асистената међу факултетима и њиховог слања у иностранство ради усавршавања. Конференција поздравља увођење стипендија у Београду и Сарајеву ради стимулирања студената и дипломираних правника за научни рад и препоручује осталим факултетима да уведу сличне стипендије.

„(19) Конференција сматра да на општем курсу, где постоје услови, по одлуци факултетске управе наставник није дужан да предаје целокупан испитни програм. Уместо тога он може изоставити поједина питања ради продубљеног излагања осталих питања. Конференција препоручује да факултети, уколико је могуће, уведу паралелна предавања из појединих предмета између којих студенти могу бирати.

„(20) Конференција препоручује факултетима да у што већој мери развију разне облике предавања и рада ван опшћих курсева, а нарочито течајеве за усавршавање студената из оних дисциплина које се не предају или недовољно предају на општем курсу. течајеве за усавршавање дипломираних правника, као и неправника и др. Секретаријату се ставља у дужност могућност организовања заједничких течајева свих факултета који би се одржавали на оним факултетима, где за поједине од

тих течајева постоје најбољи у-
слови.

„(21) Конференција сматра да факултети треба да предузму све мере за даље развијање научно-истраживачког рада, а нарочито развијањем научних семинара, института и других облика. Такође је потребно проширити кадрове на факултетима научним и стручним сарадницима и другим особљем, потребним за развијање научно-истраживачког рада. Конференција утврђује да су друштвене а посебно правне науке заостављене у погледу обезбеђења одговарајућих материјалних услова за спровођење научно-истраживачког рада и препоручује факултетима да од надлежних органа захтевају да се таква средства обезбеде. Конференција препоручује да у установама за научно-истраживачки рад на факултетима сарађују и стручњаци из праксе.

„(22) Конференција препоручује факултетима да обезбеде потребна материјална средства за објављивање научних радова и уџбеника својих чланова и позива све наставно особље факултета у земљи да сарађују на постојећим публикацијама других факултета.

„(23) Конференција утврђује да су правни факултети у односу према другим факултетима заостављени при расподели девизних средстава и препоручује факултетима да настоје да добију сразмеран део тих средстава на сопствено располагање.

„(24) Конференција одлучује да се VII пленарна међуфакултетска конференција одржи у Загребу у року и с програмом који одреди Секретаријат“.

Колектив Љубљанског правно-економског факултета заслужује пуно признање за успелу организацију ове конференције.

В. С.

Одбране докторских дисертација на Правном факултету у Београду. — Миладин Милутиновић, службеник Државног секретаријата за иностране послове, одбранио је 25 јуна 1955 своју докторску дисертацију „Међународна пловилба на Дунаву и питање Ђердапа“.

Бранимир Јанковић, предавач Правног факултета у Сарајеву, одбранио је 3 јула 1955 своју докторску дисертацију „Начело једногласности у међународном праву“.

Рад Института за међународне студије. — Институт за међународне студије Правног факултета у Београду наставио је и у току протекле школске године са својим радом на извршењу задатака у области научно-педагошког усавршавања слушалаца — чланова студентске стручне групе и докторандске групе. Студентска радна група одржала је 17 састанака, на којима су читани и дискутовани радови из међународног јавног права и дипломатске историје и расправљана питања метода и технике научног рада. Извесни од тих радова били су на студентском фестивалу награђени, као, напр., радови о геноциду и о европској интеграцији.

Докторандска група је одржала 14 састанака посвећених радовима из области међународног права и дипломатске историје, као и једној конференцији са професором међународног права на Универзитету у Aix-en-Provence, Paul de la Pradelle-ом. и једном излагању асистента С. Аврамов о раду и систему наставе у Институту Лондонског универзитета. Докторанди су, осим тога, имали прилике да присуствују и низу предавања: проф. La Pradelle-а о међународном медијичком праву; др. А. Магарашевића о колективној безбедности према одредбама Пакта Друштва народа и Повеље Уједињених нација; Љубомира Радовановића о Балканској саветодавној скупштини; др. Ђуре Нинчића о Балканском савезу.

Најзад, у Институту је рађено и на редовном прикупљању и сређивању документације, нарочито документације УН, која служи за израду реферата и радова, као и на попуњавању приручне библиотеке делима из међународног права и дипломатске историје.

Предавања страних професора на Правном факултету у Београду. — Г. René Capitant, професор Правног факултета у Паризу, одржао је 20 септембра предавање „Проблем демократије у Француској“.

Г. Félix Ponteil, професор Филозофског факултета, директор Института за политичке науке и управник Европског центра виших студија Универзитета у Страсбуру, одржао је 26 септембра предавање „Дух 1848“.

Трећи конгрес Међународног удружења за политичке науке. — Међународно удружење за политичке науке, које је основано под окриљем UNESCO-а и које окупаља на сарадњу велики број националних удружења као и чланова појединаца, одржало је свој трећи конгрес од 22 до 27 августа т. г. у Стокхолму. Конгресу је присуствовало преко 300 најпознатијих научника из ове широке научне области. Свечаном отварању Конгреса, обављеном 22 августа пре подне, у сали Доњег дома шведског парламента, присуствовао је и претседник шведске владе, Таге Ерландер, који је дужим и запаженим говором поздравио Конгрес.

Значај Конгреса био је првенствено у томе што је пружио прилику научницима из око 30 земаља с различитим друштвеним и политичким системом да претресу нека од најбитнијих питања из области политичких наука и да тако личним дискусијама и додиром приђу ближе правом разумевању својих ставова и основа својих политичких идеологија. Главни проблем, који је био у средишту пажње, био је проблем демократије и њених услова, а у оквиру овог проблема ужи проблем односа политичких странака и друштвених класа, односно тзв. „једнопартиске“ и „вишепартиске“ демократије. Кад се има у виду да је по први пут на овом Конгресу дошло до учешћа совјетских научника (делегацији је био на челу познати писац „Теорије државе и права“, проф. Денисов), као и да су такође први пут активно уче-

ствозали пољски и мађарски научници, онда је јасно колики је био значај Конгреса за боље међусобно разумевање разних струја у политичким наукама. Кад се уз то има у виду да је главна тема Конгреса на његов дневни ред стављена уствари на основу дискусије коју су на прошлом, II Конгресу овог Удружења, одржаном у Хагу 1952, покренули делегати Југославије, онда је још јасније колико је тема срећно изабрана како би се о овом најактуелнијем питању данашње политичке и идеолошке борбе у области политичких наука рашчистила гледишта.

Оно што нам изгледа најважније притом подвући јесте чињеница да овог пута, у пуној слободи дискусије и мишљења, јединство научника из „западних“, капиталистичких земаља није било потпуно, као што је то било у знатној мери још и на Конгресу у Хагу. Иако себе не сматрају марксистима, иако то стварно и нису, многи научници из тих земаља, па чак и главни референти о односним питањима, изнели су мишљења која се слажу са ставовима научника из Југославије, а и из Пољске и СССР-а. С друге стране, у току дискусија, они су у великом броју тачака одустали од својих раније изнетих ставова и прихватили ставове изнете од научника из ових земаља. Као да је „женевски дух“ стигао и овде и као да се међународна сарадња, заснована на бољем разумевању, очитовала и овде. То је чињеница коју свакако треба поздравити. Она показује да је у равноправној, слободној дискусији, која има за циљ откривање истине а не пораз идеолошког противника, могуће доћи до разумевања супротних ставова и, чак, до слагања у многим питањима за која се пре такве дискусије не би могло мислити да је слагање могуће. Нема сумње, с друге стране, да овакво боље разумевање на научно-идеолошком плану може имати и повољан утицај на политичке односе међу земљама. Није пуки случај што је одмах по завршетку Конгреса, у околини Стокхолма,

и с многим учесницима самог Конгреса, одржан састанак, који је организовао UNESCO, а на коме се расправљало о томе како друштвене науке могу допринети мирољубивој коегзистенцији. Стокхолмски конгрес је управо леп пример овакве коегзистенције научника који је допринос и политичкој коегзистенцији.

Научни ниво Конгреса, као што се већ може видети из досад изложеног, углавном је сачуван, што, наравно, не значи да није било и у извесној мери непријатних отступања, па и инцидентна, остатака „старог стила“ и нетрпељивости. Конгресу је било поднето око 60 писмених реферата, од којих су неки праве продубљене студије односних питања.

На дневном реду Конгреса било је више питања. То су:

1. Управљање великим градовима, с референтом В. А. Ролсоном (Енглеска),

2. Политичке странке, с генералним референтом Ц. Полоком (САД). У оквиру овог питања расправљала су се три засебна питања, с посебним референтом за свако питање, и то:

а) Улога политичких странка у демократији, референт Ц. В. Макферсон (Канада),

б) Улога „сојдажа“ јавног мњења у изучавању политичких странака, референт Ц. Полок.

в) Однос између друштвених класа и политичких странака, референт М. Ливерже (Француска);

3. Политички видови привредног развоја, с референтом М. Х. Ј. ван Муком (Холандија), кога је због спречености да присуствује Конгресу заменио Ф. Вито (Италија);

4. Велике и мале државе у међународној организацији, с референтом М. Серенсоном (Данска);

5. Политички услови демократије, с референтом Ј. Барентсом (Холандија).

О овим темама се на Конгресу дискутовало. Међутим, биле су још две теме о којима није било дискусије већ су само поднети реферати. То су биле: 1) Излагање резултата састанка о бирократији

који је организовало Међународно удружење за политичке науке (референт С. В. Когекар, Индија) и 2) Излагање резултата састанка исте врсте о упоредним политичким установама (референт Г. Хекшер, Шведска).

Делегацију Југословенског удружења за политичке науке чинили су: др. Јован Ђорђевић, проф. Правног факултета из Београда, претседник Удружења, др. Леон Гершковић, хон. в. проф. Правног факултета у Београду и др. Радомир Лукић, в. проф. Правног факултета у Београду, чланови управе, и др. Макс Шнудерл, проф. Правног факултета у Љубљани, потпретседник Удружења. Др. Ђорђевић је поднео реферат о политичким странкама и друштвеним класама у Југославији, др. Шнудерл — о социјалистичкој демократији и систему политичких странака, а др. Гершковић — о систему управљања у Београду.

У пленуму Конгреса се расправљало о управљању великим градовима, о политичким странкама (од наших делегата у дискусији је учествовао др. Ђорђевић), о политичким видовима привредног развоја и о улози великих и малих држава. О овим питањима, као и о политичким условима демократије, расправљало се потом подробно у посебним комисијама Конгреса. Једном од састанака комисије која је проучавала политичке услове демократије председавао је др. Ђорђевић. Овде је расправљано било много живље и присније, те су се многа питања могла истерати на чистину. У раду комисије о управљању великим градовима узео је учешћа и говорио у дискусији др. Гершковић; у раду комисије о политичким странкама суделовали су и у дискусији учествовали сви чланови наше делегације; у раду комисије о улози великих и малих држава учествовао је и говорио у дискусији др. Лукић; у раду комисије о политичким условима демократије учествовали су и узели учешћа у дискусији др. Ђорђевић, др. Гершковић и др. Лукић; у раду ко-

мисије о политичким видовима привредног развитка учествовао је др. Лукић.

У расправљању о управљању великим градовима главни проблем је био како обезбедити демократију кад велики град има тако много становништва и кад је овоме тешко да уђе у многобројне техничке проблеме које власт у граду треба да решава. И наш делегат, на основу нашег искуства, а и неки други делегати, препоручили су поделу великих градова на мање самоуправне јединице, као и организовање „зборова бирача“ по овим јединицама.

Што се тиче питања политичких странака, у посебним комисијама су расправљана сва три посебна питања из ове области. Но, највише је дискусије изазвало питање улоге политичких странака у демократији и односа између политичких странака и друштвених класа. Референт Макферсон је у погледу првог питања изнео гледиште да је улога политичких странака у буржоаској држави да преко вишестраначког политичког система ублаже класну борбу и обезбеде владајући положај буржоазије, макар да се ова борба не види увек јасно и макар да политичке странке често у првом реду и јавно воде борбу националну, верску или другу. Ова теза је изазвала низ приговора, али у основи није могла бити доколебана.

У погледу односа између политичких странака и друштвених класа, референт Диверже је истакао да је та веза тесна и да се види како по класној припадности чланова и присталица странака тако и по пропаганди коју странке врше у корист једне или друге класе. Али ипак, с обзиром да једна политичка странка по правилу увек има припаднике из више класа као и да припадници једне класе припадају разним странкама, а и с обзиром на то да је врло тешко тачно одредити појам друштвене класе, веза између политичких странака и друштвених класа није увек и свуда потпуно видљива, а ни увек одлучујућа. Ово гледиште је у дискусији било

критиковано с две стране. Југословенски и пољски учесници су доказивали да отступања која наводи Диверже не поричу главну тезу, и да се могу објаснити заостајањем свести за објективним развојем друштва. С друге стране, истицали су они, да ли једна политичка странка претставља оруђе једне друштвене класе, не може се ценити у првом реду по класној припадности њених чланова и присталица већ по њеној стварној политици — по томе чије интересе она штити. У свом закључку референт је усвојио ово гледиште и тиме прецизирао свој став. С друге стране, многи учесници су критиковали сувише тесно повезивање политичких странака и друштвених класа које је референт извршио: овде се ишло од оперисања статистичким подацима у разним земљама до тврдње да су друштвене класе „мит“ и да се све појаве у политичком свету могу објаснити — психоанализом (што је код највеће већине учесника изазивало разумљив смех!). Референт је у закључку прихватио утицај свих других фактора, па и психичких, али је остао при тврдњи да се тесна веза странака и класа не може порећи.

У расправи о улози великих и малих држава у међународној организацији дошло је до прилично оштрог супротстављања двеју основних теза. По једној, коју су заступали углавном Американци и Енглези, националне државе и сувереност су одговарале XIX веку, а данас претстављају анахронизам — треба остварити универзалну државу, односно ујединити свет без обзира на државе и њихову сувереност, ма и у облику неке конфедерације (или, још боље, федерације). По другој, коју су заступали претставници Југославије, Пољске, Египта и других мањих земаља, па донекле и Француске, залуд је порицати чињенично стање, тј. тежњу малих народа да имају суверене државе — превиђати ову чињеницу, значило би изазивати нове борбе и сукобе, што би у крајњој линији ишло на штету остварења основног циља.

Уз ово, наш делегат је подвукао да нико данас не заступа апсолутну сувереност, али да се у свакој међународној организацији мора поштовати један минимум суверености који се састоји у томе да свака држава може слободно прихватити чланство у таквој организацији и иступити из ње ако јој се чини да њен рад штети њеним интересима. У свом закључку референт је усвојио овај минимални захтев добровољног учешћа у међународним организацијама као неопходан услов њиховог здравог функционисања.

У комисији која се бавила политичким условима демократије цела дискусија се водила око једнопартиског, односно вишепартиског система. У једном тренутку проф. Бридел је поставио непосредно питање претставницима СССР-а и источноевропских земаља, као и Југославије, који су то научни разлози којима правдају једностраначки систем, што је изазвало прилично узбуђење с обзиром на неубичајен начин оваквог непосредног обраћања. Други узбудљив тренутак био је кад је референт Барентс укључио и Југославију у земље које, због једностраначког система, нису демократске. Ипак, већина учесника је стала на становиште да вишепартиски систем није неопходан услов за демократију ако постоје други услови и други механизми, па је и сам референт одустао од свог става у погледу Југославије.

У питању политичких видова економског развоја расправљало се углавном о неразвијеним земљама које морају брзо да надокнаде оно што су пропустиле у привреди, и где, нарочито ако се употребљава значна инострана помоћ и страни стручњаци, врло брзо долази до изразитог несклада између развијене привреде и заосталих политичких и културних услова. У вези с тим истицан је и проблем бирократије.

У целини узето, Конгрес је несумњиво успео, пре свега као прилика за боље разумевање разних гледишта.

Р. Л.

Међународни састанак за радничко образовање у Страсбуру. — У времену између 29 јуна и 2 јула ове године одржан је у Страсбуру Међународни састанак на коме се расправљало о радничком образовању. На томе састанку поднето је неколико исцрпних и добро образложених реферата у којима су обрађена и расветљена разна питања која се односе на овај значајни друштвени проблем.

У тим рефератима обрађена су следећа питања: 1) Место радничког образовања у систему општег народног образовања; 2) Садржина радничког образовања; 3) Облици радничког образовања; 4) Техника радничког образовања; 5) Психолошка реакција радника у односу на радничко образовање; 6) Држава, синдикати и радничко удружења за радничко образовање; 7) Однос синдиката и удружења за радничко образовање; 8) Место радничког образовања у активности радничког покрета; 9) Радничко образовање у неразвијеним земљама; 10) Облици државне новчане помоћи.

Из наведених наслова може да се види да је постављени проблем обрађен у целини, да су ту заиста обухваћена сва основна питања која се односе на радничко образовање. Обрађујући поједина питања, референти су обратили нарочиту пажњу на праксу која се примењује у разним државама и на недостатке који се ту запажају у овом питању. Тако су њихови реферати добили у својој вредности и значају и пружили живу и прегледну слику о проблему радничког образовања.

О сваком реферату водила се исцрпна дискусија било у пленуму било у секцијама, а у закључку дискусије, дате су сугестије како би требало изводити, организовати и обезбедити радничко образовање, с обзиром на политичко и друштвено уређење појединих земаља.

М. Беговић

О специјализацији правника у Великој Британији. — Универзитет у Великој Британији, слично као и у многим другим земљама,

настали су у оквиру и под руководством верских заједница. Али они су имали и својих специфичности, које су добрим делом задржали до данашњег дана, а по којима се знатно разликују од истих установа у Европи.

Организација правних факултета у Великој Британији била је истоветна са организацијом манастира. Студенти су били подвргнути строгој дисциплини и везани за одређени колеџ. У ствари приступ на факултет био је омогућен само члановима колеџа. Сваки студент налазио се под надзором једног наставника (Master of Arts), који га је заступао пред академским властима, одговарао за његово понашање и напредак.

Крајем 19 века под утицајем великог економског напретка земље, извршене су крупне реформе високих школа. Тенденција је била да се унапреди изучавање природних наука, да се укину сва верска ограничења у вези права и обавеза професора, и универзитетима да светозни карактер. Те промене постепено су увођене на поједине факултете, односно колеџе путем статута, а општа реформа извршена је Владиним актом од 1871 године када је, после оштрих дискусија и сукоба у Парламенту, коначно настава на универзитетима одвојена од чланства у колеџу, односно чланство није било услов за студирање. Али и поред тих суштинских промена, традиција је и овде, бар формално, одржана. И данас у Великој Британији више факултета обједињено је једним колеџом, иако данашња организација нема никакве везе са некадашњом организацијом колеџа. У састав, на пример, Лондонског универзитета улази 16 колеџа, односно високих школа. Врховно руководеће тело Универзитета је Сенат, састављен од канцелара (chancellor) и 54 члана од којих 4 поставља краљ, 13 Универзитет путем позива (из редова доктора наука или истакнутих јавних радника), 16 поједини факултети а остатак јавна тела или институције. Избор и постављења професора пада у над-

лежност појединих факултета, односно колеџа.

Истовремено са тим организационим променама дошло је до промена и у систему наставе. Поред редовних предавања отворени су посебни курсеви за специјализацију, односно стицање академских титула. У оквиру Оксфордског колеџа отворена је посебна школа за усавршавање правника — „Final Honour School“. Научни степен доктора права додељује се оним кандидатима који, након успешно завршене школе и положеног испита, одбране дисертацију која је морала бити самосталан научни рад.

Током времена систем усавршавања правника знатно је проширен и он се данас развија у три правца, односно путем трију курсева, од којих сваки доноси кандидату одређену академску титулу.

Први курс по завршеним студијама траје два семестра и пружа могућност стицања титуле „бachelor права“ (Bachelor of Laws — L. L. B.) После сваког семестра кандидат полаже испит, а само у изузетним случајевима може се дозволити полагање оба испита након другог семестра. Први испит обухвата 4 предмета: 1) кривично право или индиско кривично право; 2) право накнаде штете; 3) кредитно и заложно право и 4) један од следећих предмета: а) енглеско земљишно право (Land Law), б) право доказа, в) енглеско административно право, г) мухамеданско право, д) хиндуско право. Други испит обухвата 4 предмета: 1) јуриспруденција и теорија права, 2) три од ниже наведених предмета, према избору кандидата: а) међународно јавно право, б) сукоб закона, в) римско право, г) историја права, д) енглеско земљишно право, уколико није узето у првом делу, ђ) наследно право, е) право доказа, уколико није узето у првом делу, ж) енглеско административно право, з) трговачко право, и) индустријско право, ј) мухамеданско право, к) хиндуско право, и л) право и интерни односи (Domestic Relations).

Циљ овог курса је да употпуни знање кандидата и припреми га за темељно проучавање одређене правне гране.

Други курс пружа могућност стицања титуле „Master of Laws” (L. L. M.) и траје дуне две календарске године. Приступ на овај курс дозвољен је дипломираним правницима који заврше успешно претходан курс, или у изузетним случајевима, оним кандидатима који су се истакли било у практичном или теориском раду. Но о сваком таквом случају одлучује посебно Савет факултета. После сваке године кандидат полаже испит из четири сродна предмета, од доле наведених 14, дакле обавезан је на полагање укупно 8 предмета. У изузетним случајевима кандидат може полагати после сваке године испит само из два предмета, но у том случају дужан је да изради дисертацију. Следећи предмети улазе у састав овог курса: 1) јуриспруденција и теорија права; 2) право јавних друштава; 3) уставно право Канаде, Аустралије и Индије (или Пакистана); 4) међународно економско право; 5) право међународних институција; 6) правна историја; 7) трговачко право; 8) упоредно уговорно право енглеско и римско; 9) сукоб закона; 10) мухамеданско право; 11) хиндуско право; 12) право земљопоседника и закупаца или право планирања (Planning Law); административно право и право локалног управљања и 14) криминологија.

Упоређо са овим курсем постоји такозвана „Academic Postgraduate Diploma in Law”. Док је претходни курс намењен оним кандидатима који се спремају за стицање научног степена, докле је овај намењен првенствено људима из праксе, мада и са овим курсем могуће је касније приступити изради докторске дисертације. Курс траје пуну календарску годину и кандидат је дужан да положи испит из четири сродна предмета, зависно од гране, коју жели усавршити а сем тога да изради дисертацију која мора бити самосталан рад и пружити доказа-

за о способности кандидата да критички приступи тежем проблему.

Тек после завршетка од ова два последња курса, кандидат, пошто је пружио доказе о својој правничкој култури, може приступити изради докторске дисертације у циљу стицања научног степена доктора права (Ph. D. Degree in Laws), која мора бити самосталан научни рад. Истраживачки рад таквог кандидата непосредно и стално контролише један члан наставног колегијума, који одређује програм рада кандидата, а може га обавезати и на похађање одређених предавања. Рок за израду дисертације зависи од избора теме. У изузетним случајевима, уколико је кандидат на било који други начин пружио доказе о својој стручној спреми, Факултетски савет може одобрити израду дисертације и без претходног завршетка којег курса.

Две ствари су нарочито карактеристичне за ове курсеве. То је организација наставе и систем испита.

Ванредно студирање на било којем курсу апсолутно је немогуће. Сваки кандидат обавезан је на похађање предавања и семинара о чему се води најстрожија контрола. У случају неоправданог изостанка са неколико узаслних предавања, наставник може кандидата удаљити са курса или га не пустити на испит. На прва три курса просечно дневно има 5 часова, било предавања или семинара. Кандидати су подељени у групе од 6—8, а на челу групе је један наставник. На семинарима редовно се проверава знање сваког појединог кандидата и дају се упутства за истраживачки рад.

Подела предмета сасвим је друкчија него код нас. Предмети су углавном изашли из оног старог класичног облика и формирану су зависно од потреба земље. Предавања немају карактер систематског учбеничког излагања, већ су концентрисана око неколико најспорнијих и најактуелнијих проблема, а у погледу осталих пи-

тања указује се само на потребну литературу.

Испити су тајни и по правилу писмени. Одбрана дисертације је такође тајна. Наставници прате и контролишу рад кандидата током целе године и отуда испит треба да пружи доказа о могућности кандидата да се брзо снађе у неком тежем проблему. Испит за сваки предмет траје три сата. Но у изузетним случајевима наставник може кандидата испитати и усмено.

Као што се из горњег излагања може видети систем специјализације у Великој Британији је веома компликован и скопчан са огромним материјалним издацима. Али има и низ ствари које би се корисно могле применити и у нашој средини.

Смиља Аврамов

Кодификација грчког права. — Ове године приступљено је кодификацији грчког права. Организовање припремног рада на коди-

фикацији поверено је П. Г. Валиндасу, професору Правног факултета у Солуну и директору грчког Института за међународно и упоредно право.

Припремне радове на кодификацији врше два виша службеника у сваком министарству, који посебно за свако одељење министарства прикупљају све законске прописе из његове надлежности. По извршеном прикупљању и класификовању ових прописа, службеници који су обавили овај посао, својим примедбама указују на празнине у законима и стављају предлоге за допуну законских текстова. Овако сакупљен материјал из свих министарстава још једном се проверава и потом штампа како би заинтересовани могли ставити примедбе и предлоге.

Мисли се да ће бити објављено око 450 група прописа, а да ће после измена и допуна и извршене кодификације, мноштво растурених прописа који се данас тешко налазе бити сажето у свега око 45 закона.

ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ

- Годишњак Правног факултета у Сарајеву (Књига II). Сарајево, издање Правног факултета, 1954, 379 стр.
- Годишњак на Правно-економскиот факултет во Скопје (1954). Скопје, издање факултета, 1955, 543 стр.
- Арпад Лебл: Прилог историји аграрног питања у Војводини 1848 до 1849. (Св. 1 „Прилога за политичку, културу и привредну историју Војводине.“) Нови Сад, издање Државне архиве АПВ, 1954, 71 стр.
- Дака Поповић: Панчево у српском покрету 1848—1849. (Св. 2 „Прилога за политичку, културну и привредну историју Војводине.“) Нови Сад, издање Државне архиве АПВ, 1954, 66 стр.
- Др. Никола Милутиновић: Из поверљивих извештаја новосадског великог жупана Андреје Флата. (Св. 3 Прилога за политичку, културну и привредну историју Војводине.“) Нови Сад, издање Државне архиве АПВ, 1954, 39 стр.
- Zbornik radova Instituta za međunarodnu politiku i privredu (sekcija za međunarodno pravo) (Knjiga I). Beograd, izdanje Instituta, 1954, 233 str.
- Jugoslavija i Ujedinjene nacije. Beograd, izdanje Jugoslovenske nacionalne grupe za izradu monografije o stavu Jugoslavije prema Ujedinjenim nacijama, 1955, 223 str.
- Dr. Đuro Račić: Nauka o novcu. Zagreb, „Školska knjiga“, 1955, 366 str.

V ПРИКАЗИ

Dr. Stanko Frank: Teorija kaznenog prava po Krivičnom zakoniku od 1951 (Opšti deo) — Др. Јанко Ђ. Таховић — — — — —	353
Dr. Jože Pokorn: Uvod u finansije — Др. Јован Ловчевић	355
Закон о порезу на наслеђе и порезу на поклоне, са објашњењима Михаила В. Шнекића — Др. Јован Ловчевић — — — — —	355
Nasuhi Bursal: Die Einkommensteuerreform in der Türkei — Др. Јован Ловчевић — — — — —	356
Hans-Heinrich Jäschek: Entwicklung, Aufgaben und Methoden der Strafrechtsvergleichung — Др. Драгољуб Д. Димитријевић — — — — —	358
Beiträge zum Internationalen Luftrecht (Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. iur. Alex Meyer) — Др. Мило Смрнов — — — — —	359

VI ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА — — — — —	361
-------------------------------	-----

VII БЕЛЕШКЕ

Шеста интерфакултетска конференција у Љубљани — В. С. — — — — —	374
Одбрана дисертација на Правном факултету у Београду	377
Рад Института за међународне студије — М. М. — — —	377
Предавања страних професора на Правном факултету у Београду — — — — —	378
Трећи конгрес Међународног удружења за политичке науке — Др. Р. Л. — — — — —	378
Међународни састанак за радничко образовање у Страсбуру — Др. М. Беговић — — — — —	381
О специјализацији правника у Великој Британији — Смиља Аврамов — — — — —	381
Кодификација грчког права — — — — —	384

VIII ПРИМЉЕНЕ КЊИГЕ — — — — —	384
-------------------------------	-----

Уредништво АНАЛА моли своје сараднике да рукописе достављају откуцане на машини са проредом и са довољно белине са стране. Примљене рукописе Уредништво на враћа.

АНАЛИ ће објавити и, у границама могућности, приказати сваку нову књигу послату на приказ

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ излазе тромесечно у свескама од осам табака (128 страна). Претплата за годину дана 300.— дин. (за иностранство 450 дин.). Цена поједином броју 100.— дин. Претплату слати преко рачуна Правног факултета број 103-3297018.

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА — Булевар Револуције 67, тел. 22-086

